

ГОДИНА 1847: ПРЕЛОМНА ТАЧКА
САВРЕМЕНЕ СРПСКЕ КУЛТУРЕ

Зборник радова

Рецензенти
Срето Танасић
Александар Јовановић
Петар Пијановић

Савез славистичких друштава Србије

ГОДИНА 1847: ПРЕЛОМНА
ТАЧКА САВРЕМЕНЕ
СРПСКЕ КУЛТУРЕ

Уредници
АЛЕКСАНДАР МИЛАНОВИЋ
РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ

Београд, 2018.

САДРЖАЈ

ГОДИНА 1847. КАО ЖИВА ПРОШЛОСТ (Александар М. Милановић)	7
Радоје СИМИЋ ЈОШ О ЗНАЧАЈУ ДАНИЧИЋЕВА <i>РАТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ПРАВОПИС</i>	11
Миодраг МАТИЏКИ ГОДИНА 1847. КАО ВРЕМЕ УЗЛЕТА СРПСКОГ НАРОДА У ОГЛЕДАЛУ КЊИЖЕВНЕ ПЕРИОДИКЕ	23
Слободан Н. РЕМЕТИЋ СТАСАВАЊЕ СРПСКЕ МЛАДЕЖИ И ДРУГИ ОЗБИЉНИ ПОЧЕЦИ ПОД ПЛАШТОМ ВЕЛИКОГ ДАТУМА СРПСКЕ КУЛТУРЕ	33
Милош М. КОВАЧЕВИЋ ВУКОВА „ОПЂЕНА ПРАВИЛНОСТ” И ГОДИНА 1847.	43
Рада Р. СТИЈОВИЋ <i>НОВИ ЗАВЈЕТ</i> – ВЕСНИК НОВОГ ДОБА И НИТ КОНТИНУИТЕТА СА КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКИМ НАСЛЕЂЕМ	55
Вељко Ж. БРБОРИЋ ГОДИНА 1847. У УЏБЕНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ И СРЕДЊУ ШКОЛУ	65
Бошко Ј. СУВАЉЦИЋ ВУК И 1847.	77

Рајна М. ДРАГИЋЕВИЋ ЗНАЧАЈ ПРВЕ СВЕСКЕ <i>ГЛАСНИКА</i> ДРУШТВА СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ ИЗ 1847. ГОДИНЕ.....	95
Александар М. МИЛАНОВИЋ ОДРАЗ СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКЕ СИТУАЦИЈЕ У <i>НОВИНАМА ЧИТАЛИШТА БЕОГРАДСКОГ</i> (1847–1849).....	109
Зорица В. НЕСТОРОВИЋ ГОДИНА 1847. У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ: ПРОБЛЕМ КУЛТУРНЕ ПАРАДИГМЕ	131
Радомир Ј. ПОПОВИЋ ПЕТРОНИЈЕВИЋЕВА КРИТИКА ВУКОВОГ ПРЕВОДА <i>НОВОГ ЗАВЈЕТА</i>	139
Исидора Г. БЈЕЛАКОВИЋ ФАЗЕ У СТАНДАРДИЗАЦИЈИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И МЕСТО 1847. ГОДИНЕ У ЊИМА.....	155
Ненад С. КРЦИЋ ПОЛЕМИЧКИ СТИЛ БУРЕ ДАНИЧИЋА У <i>РАТУ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ПРАВОПИС</i>	171

ГОДИНА 1847. КАО ЖИВА ПРОШЛОСТ

Да ли је обележавање значајних годишњица у једној култури само пуко свечарско подсећање на велике догађаје из историје или је задатак да се они сагледају из новог угла, детаљније осветле или превреднују? Одговор на ово питање зависи од природе догађаја који се обележава, као и од временске дистанце. Године 2017. обележавали смо 170 година од преломног тренутка у историји новије српске културе, када је вуковски књижевни/стандардни језик однео неформалну победу над славеносрпским (доситејевским), а романтизам потиснуо класицизам у књижевности. Годишњица је на различите начине обележена на српском културном простору, највише у Београду (у Друштву за српски језик и књижевност Србије предавањем Александра Милановића на традиционалном Зимском семинару за наставнике и професоре српског језика и књижевности у фебруару 2017. године, као и у Педагошком музеју стручно-научним скупом *У сусрет Вуковим јубилејима: 230 година од рођења и 170 година од објављивања превода* Новог завјета, који је организован 1. новембра 2017), Подгорици (низом манифестација у Матици српској) и Никшићу (низом манифестација на Филозофском факултету).¹ И Катедра за српски језик Филолошког факултета у Београду придружила се прослави округлим столом *Година 1847: преломна тачка савремене српске културе*, одржаним 11. децембра 2017. године. Тиме је уведена нова пракса на Катедри, да се сваке друге године организује округли сто са учесницима по позиву. Овогодишњи Организациони одбор (управник Катедре Рајна Драгићевић и заменик управника Александар Милановић) имао је срећу и част да се у анализи значаја прекретничке године окупе и симболички уједине најзначајније српске културне и научне институције, јер су се различитим формама учешћа на скупу ученицима Филолошке гимназије, сту-

¹ Најтрајнији траг ових манифестација је зборник радова *Вук и 1847*, чији је уредник Бошко Сувајић, а објавио га је Педагошки музеј у Београду 2018. године.

дентима србистике и научницима представили академици двају академија (Предраг Пипер из Српске академије наука и уметности и Слободан Реметић из Академије наука и умјетности Републике Српске), управник Вукове задужбине (Миодраг Матицки), председник Међународног комитета слависта (Бошко Сувајџић), уредник зборника Матице српске (Јован Делић), председник Савеза славистичких друштава (Рајна Драгићевић), подпредседници Друштва за српски језик и књижевност Србије (Бошко Сувајџић, Зорица Несторовић, Вељко Брборић и Александар Милановић), професори Филозофског факултета у Новом Саду (Исидора Бјелаковић), Филолошког факултета у Београду (Радоје Симић, Гордана Јовановић, Милош Ковачевић, Ненад Крцић) и Учитељског факултета у Београду (Александар Јовановић и Петар Пијановић), као и научници из Института за српски језик САНУ (Рада Стијовић) и Историјског института (Радомир Поповић).

Наведено сведочи како постоји висок степен сагласности у српској науци да је данас постало депласирано постављати питање о томе да ли смо за или *против Вука*. Навијачки однос према културолошким процесима старим готово два века беспредметан је и, коначно, ненаучан. Шта је, дакле, преостало оваквим манифестацијама? Не више да без нових аргумената (пре)вреднују рад и домете Вука и „вуковаца” или, пак, њихових неистомишљеника, јер су вредносни суд стандарднојезичким и књижевним процесима у 19. веку већ усталили значајнији од нас (Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић, Александар Белић, Павле Ивић, Михаило Стевановић; Јован Скерлић, Драгиша Живковић, Милорад Павић, Јован Деретић, Новица Петковић; Иво Андрић, Меша Селимовић), него да се изврше нове анализе, примене и провере модерни теоријско-методолошки оквири, издвоје непознати детаљи, дају свеже синтезе.

Промена основних матрица у стандардном језику и књижевности извршена 1847. године сагледана је на округлом столу из трију очекиваних углова: лингвистике, науке о књижевности и историје. Највеће учешће узели су лингвисти. Слободан Реметић је на нов начин сагледао питање зашто је Вук чекао готово три деценије да објави *Нови завјешт*, а „стасавање српске младежи” под плаштом великог датума описао је и кроз лична искуства. Радоје Симић је показао да се чак и о Даничићевом *Рашу за српски језик и правопис* има шта ново рећи, усредсређујући се на ауторов однос према ћирилици и упоређујући га са Мркаљевим. Одраз Вуковог правила „опћене правилности” у Даничићевом, Бранковом и Његошевом делу анализирао је Милош Ковачевић, док се Гордана Јовановић оријентисала на српскословенску традицију у вуковском језику, често до сада испуштану

из фокуса. На истом трагу је била и Рада Стијовић, која је захват проширила на све типове славенизама у Вуковом преводу *Новой завети*, али и другу лексику која је доприносила утемељењу библијског стила. Сагледавање преломне године у српским уџбеницима осветлио је Вељко Брборић, док је Исидора Бјелаковић позиционирала процесе из 1847. према фазама стандардизације језика. Нова теоријско-методолошка питања односа полемичког и научног стила на примеру Даничићевог *Рата* покренуо је Ненад Крцић. Детаље о рецепцији стандарднојезичке ситуације изнео је Александар Милановић кроз анализу текстова из *Новина чистијих београдској*, а Рајна Драгићевић је на сличан начин контекстуализовала садржај првог броја *Гласника Друштва српске словесности*.

Радомир Поповић је демонстрирао домете интердисциплинарности у анализи Петронијевићеве критике Вуковог превода *Новой завети*, сагледавајући је истовремено из историјског и лингвистичког угла. Смена стилских формација смештена је у шири, културолошки контекст у шест саопштења. Јован Делић је убедљиво одговорио на питање колико су дела из 1847. заправо жива прошлост кроз примере из Бећковићеве поезије, али највише на подлози Андрићевих текстова о Вуку и Његошу. Управо је Андрић, закључак је Делићев, постао трећи носећи стуб традиције којој се самовољно приклонио. Уводећи у анализу ставове Јернеја Копитара, Саве Мркаља, Лукијана Мушицког, али и Слободана Јовановића, Ђорђа Сп. Радојчића, Павла Ивића или Предрага Пипера, Петар Пијановић је слику књижевнојезичких процеса успешно сместио у културолошки теоријско-методолошки рам. Узлет српског народа остварен 1847. Миодраг Матицки је експлицитно доказао примером богаћења српског издаваштва, а пре свега периодике за ширу публику (часописа, алманаха, календара). Полазећи од Лотманових поставки, Александар Јовановић је на стилистичком, стандарднојезичком, тематском и поетичком плану представио како се у поезији Бранка Радичевића огледа цела српска култура. Судбину Вукових „прогнаних књига” пратио је до данашњих дана и најновијих издања Бошко Сувајчић, увлачећи публику готово у детективски роман. Коначно, сугестивним предавачким тоном Зорица Несторовић је приближила проблем културне парадигме на примеру развоја класицистичке и романтичарске драме, као и различитих визија развоја позоришта.

Посебан квалитет скупу дале су дискусије после три блока, у којима су куртоазне похвале заменили конструктивни *научни предлози* (на пример, да се отклони празнина у србистици и коначно напише Даничићева биографија, достојна величине нашег филолога, или да се изврши детаљна

анализа школских планова и програма) те *додатна прецизирања* (какав је дух књижевности на народном језику, има ли и какве је природе дисконтинуитет у српској култури, какав је био Вуков однос према рускословенском језику, какав је данашњи Даничићев статус у славистици), у чему су се поред референата велики допринос дали и проф. др Драгана Мршевић-Радовић и доц. др Виктор Савић са Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду.

У зборнику радова који се налази пред читаоцима налази се тринаест радова који су настали на основу рефрата поднетих на округлом столу *Година 1847: преломна тачка савремене српске културе*.

Александар М. Милановић

РАДОЈЕ СИМИЋ

*Филолошки факултет
Универзитета у Београду*

ЈОШ О ЗНАЧАЈУ ДАНИЧИЋЕВА РАТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ПРАВОПИС

У раду се анализира утицај *Рата за српски језик и правопис* Ђуре Даничића на потоња правописна решења код Томе Маретића, Стојана Новаковића и Александра Белића. Читав проблем сагледава се у контексту Мркаљевих и Вукових правописних погледа и решења.

Кључне речи: правопис, интерпункција, етимолошки принцип, Ђуро Даничић, Вук Караџић, Сава Мркаљ, Томо Маретић, Александар Белић

1. О Даничићу и Вуку написано је толико страница колико – може се рећи – о свим осталим културним посленицима у Срба заједно. Зазорно је било шта додати после компетентних оцена њихових заслуга из најугледнијих пера српске и светске науке. Навешћемо само мишљење једног од најшкртијих у похвалама, више загладаног у чињенице него окренутог научној публици – Александра Младеновића, и само о 'Рату' (поговор: Даничић 1997): „С појавом Даничићевог *Рата за српски језик и правопис*, књижице чији је аутор тада имао свега 22 године, српска наука и култура добила је не само једно ново значајно дело већ и научника филолога, одличног познаваоца и проучаваоца српског језика, каквог до тада нисмо имали”.

Овако написана, и научно и полемички, ова Даничићева књижица у пуној је мери и врло ефикасно постигла свој циљ: она је, с једне стране, аргументовано показала Светићеву (Хаџићеву) филолошку некомпетентност и неодрживост његових књижевнојезичких и правописних схватања, а, с друге стране, научно је пружила доказе о исправности Вукових језич-

ких и ортографских принципа којих се овај реформатор држао у својој вишедеценијској борби за српски књижевни језик и правопис.

Даничић се својом књижицом дакле умешао у филолошку распру између Вука и његових пртивника, посебно М. Светића (Ј. Хаџића). Своје побуде он објашњава у уводним редовима свог дела (стр. 3):

Коме је год стало до народнога напретка, држао се које му драго стране, ја мислим да једва чека да се прекине једанпут та распра. Та сви бисмо по штогод добили: једни би нас добили нешто хуђе земаљске хвале, други би добили што би се освијестили и видјели истину, а сви скупа добили бисмо најљепши добитак, што би нам народ корак напријед корачио. – С тијем мислима и с том намјером пуштам ово неколико ријечи у Српски свијет.

Даничић дакле не сматра својим јединим задатком да побије идеје М. Светића, већ много више од тога: да да̑ извештан допринос напретку националне културе. Он наима гледа као на високу патриотску дужност то што ће изнети истину о једној важној колективној теми. Тиме опомиње потоње генерације да се питања од националног значаја прихватају из осећаја патриотизма, а не из себичне жеље да се било како и било којим средствима напуни џеп или на који други начин оствари лични или групни интерес, – да се 'за отаџбину може борити и умрети на сваком послу'. Колективно добро мора бити изнад личнога интереса ако хоћемо бити достојанствени носиоци високог звања народне интелигенције... Тим осећањем били су испуњени, како Даничић, тако исто и његови преци и потомци у науци.

Но у чему су биле тако дубоке стручне несугласице између Вука и Светића – и како на њих гледа Даничић?

Укратко: Светић мисли – а Даничић његову мисао цитира – да у писању „коренъ и благогласіе треба да се скопчаю и слию, а не цѣпаю и кидаю, и разумъ треба у писаню да се пыта, а не само уво; а и око кодъ написаны рѣчій има своє право, ерѣ колико писанѣ мора одговорити уву, толико и оку, коме се непосредствено односи” (5). На то Даничић одговара мркаљевским и вуковским начелом 'пиши као што говориш', које он обрлаже следећим речима: да „право писати у граматици не може ништа више значити до писменијем (мртвијем) знацима биљежити говорне (живе) гласове” (6).

А за ово опет треба најприје сазнати све те гласове, и колико их је, и какви су, па за сваки глас одредити по једно особито слово, ни више ни мање. Па ће онда бити најбољи правопис они којијем ће се моћи сасвим онако писати како се говори, глас по глас; а жалостан ће бити они којијем ће се друкчије писати него

што се говори; а етимолођички правопис, по којему ће се ријечи само коријена ради друкчије писати него што се говори, биће никакав правопис, – и сама мисао луда.

„У томе је – по мишљењу А. Белића (1999: 172) – цело теориско оправдање Вукове реформе врло речито и тачно изнесено”. И даље: „Нема никакве сумње да Ђура Даничић претставља једног од највећих синова наше земље, а међу онима који су проучавали наш народни језик и стварали савремени књижевни језик – несумњиво највећег” (Белић 1999: 381). Као и: „Ретки су људи у нашем народу који су тако стално били прожети уверењем да раде за народно добро и који су томе уверењу све у животу потчињавали као он” (Белић 1999: 384).

Данас се може чинити да је то готово ирелевантна ствар, јер било какав правопис да је, он се савлада у детињству, а касније га и не примећујемо ни као баласт ни као неку олакшицу у животу. То је тачно ако се прихвате ставови неких данашњих наших интелетуалаца, који мисле да је писање граматике и правописа 'ствар договора', па како се они договоре – тако људи треба да прихвате. Но то би било прихватљиво у условима када би писменост била искључива својина тога малог круга људи, а не целе нације; тј. у условима мале писмености и ретког бављења књигом. Али модерни животни услови захтевају од појединца и друштва стално суочавање са писмом и писањем. А колико то оптерећење може представљати, предочићу вам двома причама из сопственог искуства. Прва је о Кинезу Ма Фу Цуу, који је на нашој катедри био на специјализацији отприлике кад је моја старије кћерка била око седмог-осмог разреда. Он је имао сина у истом разреду. На моје питање како мали учи, одговорио је: „Одлично, већ може помало читати новине.” У то време Кристина је већ читала што јој до руке дође. Не верујући својим ушима, отишао сам до библиотеке кинеског семинара, упознао се са библиотекарком, и замолио је да ми прочита наслове неких књига. Она је узела једну где су на корицама стајале неке више сликовне него словне представе. Сећам се: на почетку квадрат са жутим кругом, а за њим опет квадрат са неком изломљеном линијом од десног горњег угла до левог доњег, и још неким додатним цртицама. „Не знам тачно – рекла је млада жена – ово прво представља Кину, а друго може бити рударство или слично.” Отишао сам зачуђен. После ми је колега Ма Фу Цу објаснио да је кинеска фонетика таква да не дозвољава бележење по изговорном принципу, већ искључиво полазећи од појмова и њихових узајамних дистинкција и корелација. У другој причи су немачки

рођаци исте моје кћери, који су истовремено ишли у школу кад и она. За разлику од Кристине, која је са две и по године проговорила прву реч српски, и у четвртој већ почела читати (без помоћи и мешања родитеља у то), њени рођаци су схватили принцип писања и читања речи тек у трећем разреду (у прва два разреда знали су напамет пар речи, не разумевајући везу говорне речи и писмене њене представе).

Свакако, наравно, у историји писма важи мисао да сви народи почињу писати како говоре; но у развијенијим културама са дужом традицијом писмености устаљене навике писања остају и онда када се фонетика језика удаљи од писмене представе речи. Вук се у српској књижевности појавио у тренутку када је писменост била сасвим отањила, када ни књаз и политички челници нису били писмени, а књижевни језик се затекао у стању максималне удаљености књижевног језика од народног говора као и писмене речи од говорне, и још лишен чвршћих ортографских правила („У нас, који пишемо Славенскијем словима – понавља Даничић скоро дословце Вукове тврдње из *Српског рјечника* – колико је књижевника толико је и правописа. Један је само Вуков, којег се више њих држи, а осталијех је тма, нити им се зна броја ни имена; јер се не само не држи једнога више књижевника, него ни који их граде не држе се своје грађевине, и ако их у једној књизи више не промијене, јамачно ће их неколике својега вијека промијенити”, цит. д. 3–4). Вук је истакао начело народног језика у књижевности, и фонетског писања, за што се онда заложио и Даничић, и што је нешто касније ушло у општу употребу.

Кратковидим умовима и фаталистима овде се чини да лежи поука о томе да што год ми чинили, свеједно је фонетско писање осуђено на пропаст јер са временом неминовно долази до спонтане етимологизације писања. И даље: да је фонетизам својствен почетној, дакле примитивној фази у развоју књижевног језика, а да је етимологизам обележје више развојне фазе језика и писма. Али онима који знају колики је значај фонетизма ипак није свеједно, и свакако ће се трудити – уз евентуалне неопходне адаптације – да га што дуже очувају и негују као високу националну вредност. Економичност фонетског писма увек далеко превазилази све врсте етимологизма.

2. Но да се вратимо Даничићу. Најпре Даничић са успехом побија Светићеву тезу о потреби писања њ и њ, која се и сама привидно ослања на фонетски принцип, али стварно га поништава. Светић, наиме, мисли да су полугласови, излазећи из употребе, у српском језику оставили такве последице које заслужују да буду нотиране управо писањем ова два знака.

Даничић доказује супротно, нпр.: „Да се *зелѐн*, *das Grün*, и *зѐлен*, *der grüne*; и *сag*, *jetzt*, *câg*, *die Pflanzung*; и *сам*, *sum*, и *сâм*, *solus*, у говору разликује једно од другога, о том нема сумње; али да је та разлика настала од њ и њ, то може казати само онај 'који управо не разумије свога посла...'” (8).

Затим Даничић наводи непобитне аргументе за бележење гласовних 'мијена' како се изговарају, као *Српски*, *Српче*, *ропче*; *врапци*, *копци* (24); онда *треписти*, *дуисти*, *скуисти*; па *вршидба*, *женидба*; *свагда*, *игда* и сл. (25); *смишљати* (27); *лишће*, *радошћу*, *уирошаишаваћи* (28); *пређа*. *крађа* (30) и др.

3. Закључујући своју полемичку расправу, Даничић можда мало претерано, али с пуним правом закључује између осталог и да је „Вук најбоље разумио шта је правопис... Међу свјема данашњим правописима Вуков је најсавршенији, па је за то и за Српски језик најбољи” (34–35).

„А Светићев правопис, на чему се он држи? Ја слободно вељу: На пукоме незнању и пустој самовољству. Но знамо врло добро да свакога незнања то већма нестаје што већма истина сија, а свако силе то већма пада што већма правда јача и приспијева; а за то се и ја у Бога уздам да што већма станемо учити свој језик „то ће све већма овакови шарлатани, као што є” Светић, „изњ моде излазити, и са обсенама својима престаяти и изчезавати”.

4. Додајмо само још толико да је Даничић први свесно применио 'логички' принцип у интерпункцији. Боље речено, принцип слободне употребе зареза/запете – која је касније регулисана правилима попут оних у француском и енглеском језику (Симић 1982). Овде наводимо само још кратак исечак из 'Рата', где се на малом узорку препознају особености те интерпункције (62):

Овдје није мјесто да се цијене дјела Вукова; историја ће Српске књижевности њих оцијенити, а ја сам хтио само за некоја казати колико их ја цијеним.

5. Јасно је да Даничић у расправу улази са оне платформе коју је Вук дефинисао у *Српском рјечнику* 1818. године. Позато је, међутим, да Вуков став није искључиво његов. И раније су се јављале идеје о народном језику у књижевности и упрошћавању правописа. Највећи заговорник фонетског писања, и најдубљи граматички геније међу Вуковим претходницима у Срба, био је Сава Мркаљ. Два Мркаљева налога за Вука – а и за нас данас – сигурно су од фундаменталног значаја. То је став, најпре, о штетности уношења семантике у правопис. По његову убеђењу – „Све су то [...] измишљотине писаца”. Јер наиме: „Слова нису пронађена за то да служе за

разликовање израза, него само да представљају њихове просте честице, притом не водећи рачуна о томе шта ти изрази значе”.¹ Други Даничићев налог гласи да упрошћеност правописа има високу културолошку и дидактичку цену и у крајњој линији много шта у њему служи националном интересу. Важно је: „Најприје то да наша дјечица због такве недостатне азбуке неће више по три, четири године изгубити док сирота науче само читати” (према Окука 2010: 145).

6. Мркаљ и Даничић за српски језик доказивали су и доказали високу предност ’фонетског’ писања над ’етимолођијом’ – али на теоријском плану. Но да би такво писање добило прихватљив и широко прихваћен облик и вредност – било је, међутим, неопходно дати му вид доследног низа правила примењених у пракси писања. Такав облик овим начелима дао је Вук у *Рјечнику* 1818. године (Карацић 1966: XXX). Његова практична решења показала су, међутим, да примена фонетских начела није ни једноставан ни лак посао. Ова су Вуку у извесним детаљима задавала велике невоље, тако да је морао одустајати од ’фонетизма’, па и сам прибегавати ’етимолођији’.

а) О ’претварању полугласни слова’ Вук суди трезвено, и препоручује писање према говорном начелу.

(1) Тако нпр.: б/п: „*шиб, шийка; Срб, Српски; засошце, клуиче* и т. д.”

(2) Али нпр. у вези са д/т, на једној страни је: „*јад, јашка; нугиши, нуикаши; одираши, ошјеваши* и т. д.”, а на другој: „Кад дође у ријечи *г* или *ш* пред *с*, онда се кашто претвори обоје у *ц*, н. п. *љуцки* мјесто *људски*; *Гроцка...* мјесто *Грошска...*; и тако се готово изговара у свима оваковим (производним) ријечма, н. п. у *јосподски, брадски, брајски* и т. д. али ја нисам смијо написати *јоспоцки, брацки*: зашто се ђешто чује *г* или *ш* пред *с* (особито у сложеним ријечма, н. п. *јосцириши, одсвакле, одслужити* и т. д.)”.

б) Маретић је овакво писање окарактерисао као чисто ’етимологијски’ поступак, а исто тако и у писању *ј*, где се Вук нашао пред још много већим проблемима:

(1) „*Судијин, ћурчијин абаџијин*, и остала овакова имена – изјављује Вук више да би забашурио ствар него да дâ објашњење – чини

¹ Окука 2010: 143. Окука је олакшао приступ Мркаљевом тексту сачинивши ’превод’ на савремени језик. Овде је цитиран Окукин превод, иако је и оригинал сасвим разумљив, али садржи неке знаке који данас нису уобичајени у писму, па их је тешко наћи.

ми се да у женскоме и у средњем роду избаце оно пошљедње *и*, н. п. *судијна, судијно...*"

- (2) „*Божји, шицији, човечији, мишији*, и остала овакова имена могу имати у женскоме и средњем роду *шиција, шиције; Божија, Божије...*"
- (3) Нешто ниже, и не позивајући се на горње случајеве, нити дајући неко опште објашњење, Вук наводи и следеће: „*Донијо, цијо, бијо*, и остале овакове ријечи, писао сам овако (са *ј*) зато, што се послије каже *донијела, донијело; цијела, цијело...*"

6. Ст. Новаковић у својој *Граматици* (1902: 387 и д.) често помиње Даничића, али 'Главна правила о правопису' формулише не у вези с његовим и Вуковим налозима непосредно, већ у контексту тадашњих настојања која су била у току у Српској књижевној задрузи, при којој је већ био формиран одбор и одређен „задатак да изради у том правцу упутства за коректоре издања Задругиних". „Као основица правилима о правопису што су у овој књизи изложена, послужило је оно што је поменути одбор Српске Књижевне Задруге својим споразумом утврдио. Мени је ваљало да по тој основици листу примера попутним, да правилима облик и распоред дам, и да их с граматикум у склад доведем..." (*К првом издању*, VII).

Новаковићево довођење правописа 'у склад с граматикум' значи у ствари отклон од доследно схваћеног Вуковог начела 'пиши као што говориш'. Новаковић то описује као разлику „између усмене и писане беседе", која је у томе „што усмена беседа ломи или чланџа говор по акценатним, а писана по граматичким речима", јер „акценатну реч састављају по две, по три граматичке речи": Сем међулексичке гласовне афицираности (*збрѣ шом* : с братом, *жђаџима/зђаџима* : с ђаџима, *кметѣјајо* : кмет-Гајо, *кѣћеш* : куд ћеш итд.), Новаковић упозорава на колебљив изговор неких гласовних склопова унутар речи, нпр. *ј* у вези са суседним гласовима:

а. У групама *аи, ои, уи*, пише се следствености ради *ј*, и ако се оно у говору скоро са свим губи. Тако се пише *помишљаји* (а не помишљаи), *који* (а не кои), *својим* (а не своим), *славуји* (а не славуи).

Противно томе *ј* се следствености ради не пише (ма да се у говору осећа, може бити више него у горе поменутих речима) у *чинио, био водио...*, *чиниоци, носиоци, прашиоци*, итд.

б. Групе *иј* и *ији* пишу се, такође следствености ради, по постању, без обзира на сажимање које се у изговору врши... По томе се пише *Србији* (а не Срби), *јаснији* (а не јасни), *чиј* (а не чји), *пиј*, *пијмо* (а не пји, пјмо)...

в. У поређеним придевским облицима као што су *најјачи*, *најјаснији*, остављају се оба *ј*, и не примењује се на њих правило о избацавању једнога од два једнака сугласника...

‘Следственост’ овде свакако значи уједначеност писања у оним случајевима где се изговор колеба. Под исти би се појмовни кишобран такође могао поставити и случај неодређеног изговора сугласника *g/џ* у случајевима асимилације са *с* и *ш*:

Сугласници *g* и *џ* остављају се у писању без промене... пред *с* и *ш*, те се, по томе, пише *традски*, *председник*, *браћски*, *проклеџство*, *одшеџаши*, итд. По том се правилу са *g* и *џ* поступа каткад и пред *ц* и *ч*, те се следствености ради, може писати *судџи*, *погџиниџи*, *нагџовечни*, *вруџици*, *почеџици*, итд.

7. Последња цитирана Новаковићева одредба инспирисана је по свему судећи Маретићевим ставом (1899; 3. изд. 1963: 79), који је такво писање (назива га ‘етимологичким’) препоручивао „поради веће јасноће” (в. стр. 44–45 његове књиге). Маретић се по природи ствари морао колебати између ‘фонетичког’ и ‘етимологичког’ начела.

- а) Тако он у уводним објашњењима о правопису пише овако: „Како данас сви српски писци пишу фонетичким правописом, а хрватски готово сви, тако у наше вријеме није више потребно доказивати да је за данашњи наш књижевни језик фонетички правопис zgodнији од етимологичкога”.
- б) Маретић замера Вуку што је у својим каснијим радовима одустао од писања *ј* у случајевима као *диоба*, *видио*, *чинио*, *говорио* и сл. Он подсећа на Вуков аргумент у *Рјечнику* 1818. за писање *ј* у тој и сличним позицијама (*гонијо*, *цијо*, *бијо*) „зато што се последије каже *гонијела*, *гонијело*...” итд. „Отуд дакле излази – гласи критички осврт Маретићев – да *видио*, *чинио* итд. зато треба писати без *ј* што се у другим облицима тај глас не показује: *водиола*, *чињило*. Тај је разлог тако слаб и тако противан самој фонетици да га не треба ни побијати (јер онда би требало писати и *сладо* кад се у осталим ријечма говори *г: сладо*, *сладош*!)”.
- в) „Вук није писао *-ц-* него *-џс-* и *-гс-* у ријечима као што су *браћски*, *хрваћски*, *традски* итд., што је по етимологичком правопису... Али ја мислим да народ поменуте и сличне ријечи не говори друкчије него с *-ц-* и да је Вук етимологичко писање одабрао поради веће јасноће, само он то није хтио да призна бојећи се својих противника да га не прекоре с недоследности”.

8. Ово ће наићи на отпор А. Белића, који је своје правописе писао у време Југославије, са свим повољностима и неповољностима којима се живот у заједници народа међу којима је на декларативном плану владао склад, али се истовремено на плану самог живота осећао потмули антагонизам. Залажући се за српскохрватски језик као културно гласило већег броја народа недовољно дефинисаних националних особености и међусобних односа, Белић је сигурно осећао мању или већу нелагоду као тумач различитих традиција и дивергентних књижевних идеја и тежњи. Сви ти моменти, а и многи други, условили су извесна колебања код Белића, и извесне измене у правописима, како његовим, тако исто и онима који долазе после њега.

„Вук је засновао, а Александар Белић допунио, разрадио, научно образложио и трајно утемељио правописне принципе савременог српског језика” – пише приређивач правописних приручника Белићевих у оквиру ’Изабраних дела’ његових (коментар приређивача: Белић 1999а, 1: 5). Али на следећој страници истог текста стоји и следеће, што улива сумњу да су ’правописни принципи савременог српског језика’ – ’трајно утемељени’. Наиме, по даљем излагању на истом месту јасно је да је у *Правопису* из 1923. године „А. Белић први пут изнео своје правописне принципе, ’онај начин писања који је најправилнији према духу нашег правописа и најисправнији према природи нашег језика’”. *Правописно упућство* из 1929. године „представља, да тако кажемо, извесну нагодбу између српске и хрватске правописне праксе..., *Правопис* из 1934... је поправљено издање *Правописа* из 1930, који је први после нагодбеног упутства и из кога се најбоље види у чему је нагодба била”. *Правописом* из 1950. године „А. Белић се, како нам се чини, опет враћа, бар донекле, принципима из 1923. године”.

И сами Белићеви ’правописни принципи’ представљају у неком смислу ’нагодбу’, јер је он у новим условима, и кад је сам без ичије асистенције састављао правопис 1923. године, морао пазити и на ’другу страну’, дакле на хрватску правописну норму, која се не занемарује у целини, већ се у српскохрватски правопис делом свакако укључује. Но Белић, бар у извесним детаљима, и бар у условима кад је то могао чинити, заиста тежи максималном приближавању начина писања изговорном начину.

а) У писању *j* (23–24) Белић кључне проблеме разрешава тако што препоручује двојако писање:

- (1) Према речима *тeиcијa*, *Илијa*, *cyдијa*, *кyтијa*, *кaдијa*, *бyрѝијa* – код изведеница са „наставцима који се почињу самогласником

и, дакле: *шестиијница, судијин, куџијница, Илијин, кадијиница* и сл., ту се *ј* мора писати све дотле док се *-ији-* изговара као два слога; ако се изговара као један слог, дакле *шестиица, кадииница* и сл., треба тако и писати”.

(2) „Присвојни придеви на *ји* имају двојаке облике: *божји, човечји, вражји, њушји* и т. д. у свима родовима и падежима и *божији, човечији, вражији, вуџији, њушчији* и сл. – У мушк. роду у 1. пад. једн. када се завршетак *ији* изговара као један слог може се писати *и*; али за *иј* у том облику нема разлога (дакле и *божи*, али не *божиј*)”.

(3) „Заменице на *ји* имају само наставак *ији*: *чији, нечији, свачији* и т. д. У 1. пад. мушк. рода употребљава се и *чи*, *нечи* и сл. Само

(4) „Двојако се обично пише и заповедни начин од једносложних глаголских основа на *и*: *пи* и *пиј*, *пише* и *пијше*, *би* и *биј* и сл. У изговору се ту чује само дуго *и*, те би тако требало и писати; дакле: *ви, зави, иси*, *исии*мо и сл.”

б) 'Једначење суласника по звучности' Белић обрађује критикујући Вукова решења (и имплицитно Маретићева), која ширећи се неопрезном и некомпетентном применом Вукових правила („пише се *подиуковник, подиредседник*”), изазивају рушење српског правописног система, што није „ни најмање ни оправдано ни потребно” (45–46).

(1) Вук је, по Белићевој оцени, неконсеквентно поступио јер није препоручио начин писања најближи изговору, што је резултирало јаком ескалацијом етимологизма у разним правцима:

Када је Карацић признао да се *дс* изговара као *шс* које улази у систем нашег правописа, ваљало је узети *шс* које му боље одговара, а не *дс*: када се учинило отступање од правила у групи *дс*, која је допуштала у народном језику четири различна изговора, није било толико разлога да се допусти и *дш* м. *шш*, које свакако није имало толико начина изговора; а још мање има разлога ићи у томе правцу још даље и допуштати и *ђс*, *дч*, *дџ* и сл., за које је несумњиво да се једино изговарају као *ђс*, *шџ* и *шч*, у колико се ту не врше какве друге промене гласова.

(2) Белић предлаже решења за која сматра да су примеренија начелу 'фонетског писања':

Ради доследности и простоте нашег правописа, тих основних црта којима се он одликује, ја предлажем да се пише: *прешседник, ошсећи, трашски, ошшешати*,

Свако ново решење, како видимо, повлачило је за собом нове недоумице. Новаковић при томе оперише начелом 'следствености', а Белић препоручује толерисање двојства, какво је допустио у писању ј. Нама се чини да је најсврсисходније, држећи се у главним питањима Вукових начела, у по нечему где Вук није нашао најбоља решења, и где се његови следбеници затим колебају – враћати се изворним схватањима Саве Мркаља и Ђ. Даничића.

Белић 1999: А. Белић, *О великим ствараоцима*, Изабрана дела Александра Белића, 6, Београд: Завод за уџбенике.

Белић 1999а: А. Белић, *Правовис*, Изабрана дела Александра Белића, 11/1–2, Београд: Завод за уџбенике.

Карацић 1966: В. Ст. Карацић, *Српски рјечник (1818)*, Сабрана дела Вука Караџића, II, Београд: Просвета.

Даничић 1997: Ђ. Даничић, *Рат за српски језик и правовис*, Београд: Народна библиотека Србије.

Маретић ³1963: Т. Маретић, *Грамаџика хрватскоја или српскоја књижевној језика*, Загреб: Матица хрватска.

Новаковић ²1902: Ст. Новаковић, *Српска грамаџика*, Београд: Државна штампа-рија.

Оука 2010: М. Оука, *'Сало дебелоја јера либо азбукојпрошрес' Саве Мркаља у старој и новој руци*, Загреб: СКД Просвјета.

Симић 1982: Р. Симић, „Нека начела логичке интерпункције у правописима српскохрватског језика до I св. рата”, *Књижевни језик*, 11, Сарајево, 185–193.

Radoje SIMIĆ

A NEW CONTRIBUTION TO THE RELEVANCE OF DANIČIĆ'S
WAR FOR THE SERBIAN LANGUAGE AND ORTHOGRAPHY

Summary

The paper analyses the influence of Đuro Daničić's *War for the Serbian Language and Orthography* on the subsequent orthographic solutions in Tomo Maretić, Stojan Novaković and Aleksandar Belić. The whole matter is viewed in the context of Mrkalj's and Vuk's orthographic opinions and solutions.

Keywords: orthography, punctuation, etymological principle, Đuro Daničić, Vuk Karadžić, Sava Mrkalj, Tomo Maretić, Aleksandar Belić

МИОДРАГ МАТИЦКИ

*Вукова задужбина
Београд*

ГОДИНА 1847. КАО ВРЕМЕ УЗЛЕТА СРПСКОГ НАРОДА У ОГЛЕДАЛУ КЊИЖЕВНЕ ПЕРИОДИКЕ

У раду се анализира снажно оживљавање српске књижевне периодике током 1847. године, када се покрећу гласила: *Гласник Друштва српске словесности*, *Славјанка Младежи српске* у Пешти за 1847, *Новине читалишта београдској* (1847–1849) Павла Арс. Поповића, *Чика Срећков лист за српске земљедјелце* (1847–1848) који уређује и издаје Атанасије Николић, *Народни календар* (1847–1848) Петра И. Стојановића. Те године излази девет српских листова и часописа и седам календара, а објављено је и педесетак књига. И из перспективе развоја српске периодике констатује се да је 1847. година донела ознаку новог тона у дотадањој безличној, махом преводној и посрбљеној књижевности, док основу снажно изражене комуникације писац-читалац чине, поред народне приче, путописна, историјска и мемоарска проза.

Кључне речи: *Гласник Друштва српске словесности*, *Славјанка Младежи српске*, *Новине читалишта београдској*, *Чика Срећков лист за српске земљедјелце*, *Народни календар*, српска књижевна периодика

У годинама пре 1847. настало је приметно затишје у српској књижевности. Једино значајно и далекосежно дело била су три тома *Српских народних пјесама* Вука Стефановића Караџића, његово дефинитивно уобличено бечко издање усмене народне поезије. Сем *Подунавке*, покренуте 1843, која се 1848. гаси, до 1847. нема покретања периодичних гласила, а престају да излазе и гласовити алманаси: *Голубица* Јована Хацића и *Бачка вила* Петра Јовановића. Зато крајем 1846. и током 1847. весник нове епохе јесте забавник *Авала* (1846–1847) Јована Филиповића. Године 1847. покрећу се: *Гласник Друштва српске словесности*, *Славјанка Младежи српске* у Пешти за 1847, *Новине читалишта београдској* (1847–1849) Павла Арс. Поповића, *Чика Срећков лист за српске земљедјелце* (1847–1848) који

уређује и издаје Атанасије Николић, *Народни календар* (1847–1848) Петра И. Стојановића. Те године излази девет српских листова и часописа и седам календара, а објављено је педесетак књига. На основу библиографије српске књиге из 1847. Милорада Радевића (1847. у српској књижевности, науци и публицистици, Београд 1987), очито је да су те године српски издавачки центри били Београд и Беч. Беч неће више имати тако значајну улогу после 1847. године. Ватра издаваштва дефинитивно се сели и до данас пламти у Београду, тај ће град средином деветнаестог века постати и остати центар и жариште националних идеја и културног узлета српског народа. Из њега и Новог Сада ће се, преко Младежи српске и, потом, Уједињене омладине српске, ширити по другим градовима, где ће се отварати штампарије, библиотеке, школе, покретаће се часописи, листови, алманаси и календари; формираће се многи нови кругови писаца. Једно остаје: у Београду и Новом Саду започело је заснивање нове епохе у српској књижевности.

Дружина младежи српске

Најлепше што може да се догоди једном народу, то је да се пробуди његова омладина. У Београду је на Видовдан 1847. основана Дружина младежи српске. Био је то нови глас, снага која се није мирила с тим да Србија нема ни унутарње ни спољне слободе. Колико се млади залажу за ослобођење Србије, они се исто толико боре и за слободу штампе, против владе такозваних уставобранитеља. На њиховој видовданској скупштини 1850, никако без разлога, нашли су се и Вук Караџић, митрополит Петар и Тома Вучић Перишић. Светозар Милетић жури из Братиславе да поздравља младеж српску, у њу се учлањују Бранко Радичевић, Јован Ристић, Јован Илић, Јеврем Грујић, Данило Медаковић и уз њега цео круг потоњих напредњака, многи будући министри и велики научници и писци. У алманаху Дружине младежи српске *Невен-слоје*, који је стицајем околности угледао светло дана тек почетком 1849. године, поред десетина песама о новом Видовдану победе, о просвети као најсигурнијем оружју за остваривање напретка, једино способном да на прави начин „косовски збрише грјех”, о неслоги, о српском колу у које се, као у Бранковом, хвата „вјерни Срба знатан број”, о словенском колу у којем се слави српски Видовдан као „мили дан славенског препорођаја”, наћи ће се зрели прилог Јеврема Грујића „Обзор државе”. Рад Дружине младежи српске био је забрањен

али је, после неколико година, на Светоандрејској скупштини та одлука поништена и кажњени су они који су је донели.

Омладина је српском народу отворила најисправнији пут, она је могла да се на том путу удружи неколико генерација, да искусни трговци стану уз „нејаку” младеж. Талас општег напретка, захваљујући континуитету који је остварио покрет Уједињене омладине српске, основане 1866, трајао је кроз цео деветнаести век, све до судбоносних ратова и утапања Србије у заједницу Јужних Словена. Тада су Срби тежили напретку поштујући суседе, ценећи оно у чему ови предњаче. То је период када је, како вели угледни филозоф Урош Миланковић, српски народ био зрео да схвати и прихвати све тековине човечанства. У таквим приликама заснивана је нова епоха српске књижевности.

Народна/усмена књижевност

Вуковим антологијским књигама песама 1845. заокружена је једна епоха односа према усменом стваралаштву, у којој су на првом месту биле народне песме. То је прва фаза сакупљања народног блага коју битно одређује дело Вука Караџића. Током 1847. године бележења се у већој мери прихватају вуковци из крајева у аустријском царству, бечки ђаци, али је утрт пут и генерацији вуковаца из Кнежевине Србије: Љубомиру Ненадовићу, Стојану Новаковићу, Светиславу Вуловићу, Љубомиру Ковачевићу, Миловану Глишићу, Јанку Веселиновићу и другима. Захваљујући њима биће наглашено и веће интересовање за усмену прозу, посебно за краће усмене форме. Тако у *Подунавки* за 1847, поред народних приповедака и легенди о местима забележених „по казивању”, налазимо прегршти народних загонетки, записаних са читавим причама које носе загонетања и одгонетања. У њој се објављују и „простонародња правдословна питања”, у којима се у форми приче говори о народном суду. Ове приче о згодама које се тичу правде и кривде биће делом основа реалистичке српске приповетке. Заступљене су и „народне басне”, приче о животињама, у којима не изостају наравоученија у облику усменог саветовања старијих. У *Народном календару* за 1848, штампаном 1847, објављена је мала збирка поучних „моралних загонетки” са наравоученијем у којем се, често, нађе прича као илустрација, на пример Вукова о животињама: „Дуг је зао друг”, „Према губеру пружити се ваља”, „Моја кућица моја слободица”. Од „песама простонародних” из Вуковог трећег издања прештампане су лирске

љубавне и шаљиве песме. Занимљиво је да шаљиве песме („Мува комарац“, „Женидба бунгурова“) нису издвојене, него су распоређене као природни део сплета песама. Под насловом „Шаљиве забаве“ нашле су се приповетке и досетке веома блиске градском фолклору, какве ће Љуба Ненадовић објављивати средином деветнаестог века у *Шумадинки*, означавајући их записима „са топлих усана варошких“. Од јуначких песама у овом календару прештампана је Вукова „Милош Стоићевић и Мео Оругциј“ са већом белешком због које је, изгледа, песма и преузета. У њој се уредник позива на литературу о Боју на Мишару у *Даници* и *Голубици*, казује о судбинама ликова из песме (Луке Лазаревића, Тодора од Каоне) и сабљи Кулиновој. Те године у књизи *Историјеско-критическо описаније Бишке Косовојолске*, коју је „сачинио“ Ђорђе Малетић и издао је заједно с картом Косовог-Поља Ђорђа Мушичког, објављена је Вукова песма „Цар Лазар и царица Милица (о Боју косовском)“ као илустрација усменог памћења Косовског боја. Тек у *Летопису* ће се наћи две нове епске песме и то је у тој години све што је објављено од усмене епике. У књизи *Крстоносне војне срочене Никшићем* наћи ће се народна здравица, као и у штампаном песенику *Србска лира или варошке веселе, љубавне и јуначке песме* (књ. I, Београд 1847). То су песме блиске грађанској лирици и сведоче о промени интересовања за народну песму. У *Летопису* за 1847. највећа пажња је посвећена такође оним лирским песмама које су се певале и које су лако налазиле места у песеницима грађанске лирике, а последња „Два честита побратима“, за коју се вели да ју је „певао из Кумана Јаша“, одиста је на самој међи. Значајно место у *Летопису* посвећено је „српским народним женским и дечјим играма“ као што је „Сигра шибљике“ или дечјим играма као што су: „Отворено коло“ и „Сигра разбиграда или Ој ти коло малено“. Иста је ситуација и у другим крајевима где живе Срби. У *Србско-далматинском маџазину* Георгија Николајевића биће објављене само пословице из Мостара, са посебним назнакама које су варијанте Вукових, а које су „нове“.

Српска историја у стиху

У 1847. години снажно је изражена тежња да се песмом утврди епска вертикала српске историје, да се опева све оно што је у историји нашег народа било вредно памћења и тако припреми терен за нова очекивана и пресудна збивања. Таква искуства постојала су и у прошлости, само да

поменем Качићев покушај песмовања историје Јужних Словена и Вуков принцип хронолошког распоређивања епских народних песама како би подсећале на песмовану историју српског народа. Гаврило Ковачевић је на самом почетку деветнаестог века, док се тек распламсавао Устанак, објавио два спева, већим делом у десетерцима, о Косовској бици и почетку буне против дахија. Године 1847. Јоксим Новић Оточанин је објавио *Лазарицу*, а започео је и са пјеванијом о Устанку „по духу и начину народних песама” у којој су се нашли портрети многих устаничких војвода. Из преписке се види да је он чак очекивао да Вук укључи његову *Лазарицу* у књигу народних песама. Тада епско полако напушта десетерачку народну песму и отпочиње ера певања „на народну”, допевавања свега онога што народни певач није успео да опева. Значајну улогу у описивању националне историје играју и драме, посебно оне у стиху, али и проза; појачано је интересовање за казивања о Устанку. Тако ће, 1847. године, Сима Милутиновић написати драму *Трагедија војска Карађорђа*, забележити више житија устаничких војвода и испевати песме о кнезу Радосаву Калабићу, Ђурчији.

Година 1847. није била само година победе Вукове језичке и правописне реформе, културног узлета српског народа. Она је била обзорје нове епохе. Већ 1848. разбуктаће се револуције у Паризу, Бечу, Берлину и Италији, одржаће се чувена Мајска скупштина. Опште национално буђење захватило је многе народе, посебно српски, раздробљен између два царства. Зато ће се 1847, у самој жижи културних и књижевних збивања, наћи Карађорђе и његова Србија, деценија у којој су Срби после толико векова створили нову државу. Храброст устаника била је за многе словенске народе узор-искра која их је храбрила на подвиг, у многим тада испеваним словенским колима истичу се Срби, пишу се историјске приче о Мишарском боју у Чешкој и Пољској, у Бургтеатру у Бечу изводи се драма Антуна Панаша *Црни Ђорђе*, настала 1847, у којој се о Карађорђу говори као о градитељу нове државе, српска револуција тумачи као ослободилачки рат, а однос бечког двора према српском народу приказује као дволичан, недостојан и неморалан. У Позоришту код Јелена, основаном 1847, прва представа била је Стеријина драма *Милош Обилић*. Његова драма о Карађорђу *Торжествено Србије* биће изведена 13. септембра 1847. године. Апотеозу великом Карађорђу Ђорђе Малетић је написао 1847. и ова драма је извођена 1. јануара 1848. Његош 1847. свој *Горски вијенац* посвећује „праху оца Србије” – Карађорђу. Вук у преводу *Новой завјешта*, како би ово дело приближио народу, уместо светлости коју Христос својом жртвом доноси

људима, уводи звезду Даницу, симбол који су устаници везли на својим барјацима и хоругвама. О звезди Даници пева Сима Милутиновић, а у *Решорици* Стерија наводи занимљив пример парафразе библијске мисли. Уз оно библијско: „Рече Бог да буде светлост и бист светлост” наводи метафору: „рече Бог да се Србија ослободи и би Карађорђе”. Бранко Радичевић све то крунише следећим стиховима:

Дође Ђорђе сунце грану,
а Србији дан освану.

Шта спаја Први српски устанак и 1847. годину? После великих победа на Иванковцу и Мишару, као и заузећа Београда 1806, завршава се период три херојске године борби са сабраћом друге вере из Босне. Од 1807. води се српско-руско турски рат; са југа, из Отоманског царства, пристижу војске које храбри устаници заустављају код Делиграда. Од 1807. збива се нешто далеко важније: постаје кристално јасан национални програм српског народа. Карађорђе пише црногорском владици да се припреми како би се са војскама срели и заједнички осветили крв која је „из земље проврела”, тада сазрева идеја о Дрини племенитој међи „измеђ Босне и измеђ Србије” коју треба прећи, тада је митрополит Стратимировић у директној вези са Карађорђем, главни његов саветник и тумач српских интереса на бечком двору, тада се припрема отварање Велике школе коју ће засновати Доситеј 1808. године, тада Срби лију чак и топове.

Јасно сагледан национални и културни програм у време Првог српског устанка Срби ће поново имати тек 1847. године. То је разлог што је тада толико писано о Карађорђу и његовој Србији. Записују се и објављују белешке о Карађорђевом животу и многим његовим војводама, описују и уређују шанчеви из Буне; у листовима и часописима многе су песме посвећене Карађорђу, а објављују се и оне у чијим се већ и самим насловима наговештава нови национални програм: „Црни Ђорђе” и „Уочи Видовдана” (Павла Поповића Шапчанина), „Коло” (Младена Илића), „Српској зори”, „Сербско коло” и „Преображење” (Николе Боројевића), „Васкрсеније наше славе или цел наша к њој” (Данила Стајића), „Слава у владању, паденију и ослобошченију Србије” (Јосифа Калинића), „Србин старој слави сербској над развалинама престолног града Крушевца” (Николе Јовановића), „Доба је!” (Николе Илића), „Зора” (Аристиди Николића), „Народни сабор” (Јована Поповића), „Аманет Србину” (Стефана Георгијевића), „Гениј рода и млади Србин” (Милице Стојадиновић Српкиње), да и не помињемо више десети-

на песама из алманаха Дружине младежи српске у којима се, по правилу, пева о новом Видовдану.

Година 1847. сва је у знаку родољубивих песама и будница којима се песници обраћају васцелом Српству. Овим се отвара веома важно питање репертоара песника тог времена. О смрти цара Душана и паду српског царства, о Косовској бици и другим значајним историјским догађајима све до буне 1848–1849. године, певају и Петар Протић Сокољанин, бард Дружине младежи српске, и Јован Стерија Поповић који ће се, веома брзо потом, окренути „човеческом” и универзалним темама. Сличне су и тематско-мотивске матрице нашег романтичарског песништва у том тренутку; симболика се утврђује на начин како је то случај само са народном епском песмом.

Проза средином деветнаестог века

У првој половини деветнаестог века није било часописа и књижевних листова који би имали велик и пресудан значај за прозу, као што ће од 1852. године имати *Седмица* за поезију. Иако се рубрике прозе у алманасима и календарима налазе на првом месту и посвећује им се највише простора, прилози у њима су у основи преводи и посрбе другоразредних аутора са циљем да читаоце забаве, подуче и упознају са прошлошћу свог народа и савременим догађајима. Да је тада било тешко доћи до оригиналне и добре приповетке, најбоље говори Богобој Атанацковић у пропратној речи *Књиге за добре цели*, 1852. године. Тражећи да му Срби шаљу „белетристички ориџиналне саставке”, он на првом месту истиче новеле, приповетке и скаске. О томе сведоче и уредничке муке Јакова Игњатовића као уредника *Летописа* (1854–1856) и Ђорђа Поповића Даничара, уредника *Седмице*. У писму Антонију Хаџићу, упућеном чак 1858, Даничар се вајка да је „код нас беда са честитом прозом” и пресрећан је што су му, посредством Данила Медаковића, до руку дошле књиге Гогоља и Љермонтова.

У прози прве половине деветнаестог века влада велика жанровска разуђеност и недефинисаност прозних облика. Пут до моралистичке сентименталне приповетке (о искушаваној и награђеној врлини) и романтичарске љубавне са елементима реалистичког приповедања водио је преко мноштва жанрова, махом наслеђених из осамнаестог века: народне приче, легенде и анегдоте, басне, разговори са мртвима на оном свету, поучне приче из класичне старине, савети у облику писама, алегоријске визије,

сновиђења, идиле, параболе, песме у прози, необична збитија, путописи, анегдотски писане биографије значајних људи, историјска проза, скаске, новеле. Главне утоке српске оригиналне прозе, поред усмене/народне, у новој епохи српске књижевности биће мемоарска, путописна и историјска проза. Оне се, најчешће, прожимају у истом делу, као у *Мемоари-ма* Проте Матеје Ненадовића, из њих су проистекла најбоља дела Јаше Игњатовића. У периоду када се „епска истина” сели из десетерачке песме у драму и историјску прозу, доминантан и најподстицајнији принцип књижевног стваралаштва постаје оно што је „вредно памћења”. Управо је овај принцип изнедрио потоње оригиналне приповедаче и романсијере. За талас аутентичне прозе који ће уследити, за њену вредност, треба захвалити управо писању о виђеном, доживљеном, аутобиографском; укључивању и поистовећивању аутора са колективним прихватањем суштине друштвених и историјских збивања, онога што је „вредно памћења”. Аутори себи придају посебан значај сведока који се поистовећује са колективним су-дом и колективним оценама збивања.

У устаничкој прози писци, у суштини, настављају на вишем нивоу предање, усмену/народну историју, колективно памћење суштине. Усменост је ту у пуној снази на делу и продужено дејствује у делима чак и оних, поготову оних који средином деветнаестог века у прози стварају ново и аутентично. Прозни писци се понашају као епски певачи. Из народних песама и казивања о Устанку преузимају општа места, анегдоте и сведочења о, на пример, ударању темеља нове државе (епска места о сечи кнежева и духовника „у једном дану, а у једном часу”; анегдота о сакупљеном првом српском порезу; заклињања испод првих барјака; начин одбијања Срба да се потурче; о закрвичењу Срба, ослобађању и навикавању на оружје и сложни отпор; о хајдучима да не могу бити старешине у Устанку). Општа места о Устанку они варирају и зачињавају десетерцима и пословицама.

Ако је у питању путопис, опет се бележи оно што је „вредно памћења”; аутори стално комуницирају са читаоцем и иступају у име колектива. До снажног изражаја долази пишчево ја. Тако је 1847. настао путопис Симе Милутиновића *Како сам путовао ја по Русији 1846. године*. Основна порука овог путописа јесте да аутор, а заједно с њим и читаоци, треба да се осећају делом велике словенске породице. Отуда се наглашава ауторово купање у Бугу, „славенском Гангу”, како би се „остарославенио”, у реци Москви, чиме се „помосковио”; отуда се храм Успенија Пресвете Богородице у Кијеву назива „свеславенском Лавром”, Кијев Новим Јерусали-

мом. Кад Москву именује „фениксом славенским”, признаје да му „плану са срца нова чуствовања”.

Ново чуствовање, нови глас у нашој књижевности, најбоље изражава стих који је Милутиновић уписао у свеску Срезњевског: „Себезнан се у Славенству прену”. У нешто измењеном облику поновиће реч *себезнан*, први пут употребљену у *Србијанки* 1826. и у свом недовршеном *Живопису: себезнање*. Да, то би била кључна реч нове епохе српске књижевности. То је оно што је донела 1847, то је ознака новог тона у дотадањој безличној, махом преводној и посрбљеној књижевности, док основу снажно изражене комуникације писац-читалац чине, поред народне приче, путописна, историјска и мемоарска проза.

ЛИТЕРАТУРА

Матицки 2016: Миодраг Матицки, *Српска књижевна периодика 1766–1850*, Нови Сад: Матица српска.

Miodrag MATICKI

THE YEAR 1847 AS A TIME OF THE RISE OF THE SERBIAN PEOPLE IN THE REFLECTION OF LITERARY PERIODICALS

Summary

The paper analyses a vigorous revival of the Serbian literary periodicals in 1847, when the following journals were founded: *The Messenger of the Society of Serbian Literacy*, the 1847 volume of *The Serbian Youth's Slavjanka* in Pest, Pavle Ars. Popović's *The Journal of the Belgrade Reading Room* (1847–1849), *Uncle Srećko's Magazine for Serbian Agriculturists* (1847–1849) edited and published by Atanasije Nikolić, and Petar I. Stojanović's *The Popular Calendar* (1847–1848). During that year alone, nine Serbian magazines and journals, and seven calendars were published, and more than fifty books were published. The perspective of development of Serbian periodicals also indicates that the year 1847 brought fresh hues to the hitherto featureless, predominantly translational and Serbianised literature, whereas the basis of the powerfully expressed writer-reader communication was made up of travel, historical and memoir prose, apart from the folk tales.

Keywords: *The Messenger of the Society of Serbian Literacy*, *The Serbian Youth's Slavjanka*, *The Journal of the Belgrade Reading Room*, *Uncle Srećko's Magazine for Serbian Agriculturists*, *The Popular Calendar*, Serbian literary periodicals

СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ

*Академија наука и уметности Републике српске
Бањалука*

СТАСАВАЊЕ СРПСКЕ МЛАДЕЖИ И ДРУ- ГИ ОЗБИЉНИ ПОЧЕЦИ ПОД ПЛАШТОМ ВЕ- ЛИКОГ ДАТУМА СРПСКЕ КУЛТУРЕ

У реферату се говори о поливалентној мисији дела објављених 1847. године у културној и не само културној историји српског народа. У богату српску културну баштину везану за тај велики датум аутор укључује и Мажуранићев спев *Смрт Сmail-аге Ченчића*, дело писано тадашњим вуковским језиком. *Горски вијенац*, Бранкове песме и Мажуранићев спев несумњиво су имали одраза у развоју младих који су у школским клупама у преломним годинама, у данима полагања „испита зрелости“, упијали њихов садржај. За годину 1847. веже се и силовит почетак српске филологије, континуиране успешне вертикале у важној научној дисциплини од Даничића практично до наших дана. Тога историјског датума Вук је преводом *Новой завети* трасирао развој српског књижевног језика. У раду се покушава дати одговор на питање зашто се више од две и по деценије чекало на објављивање Вуковог превода.

Кључне речи: Вук Караџић, Петар II Петровић Његош, Бранко Радичевић, Ђура Даничић, Иван Мажуранић, *Нови завети*, *Горски вијенац*, *Смрт Сmail-аге Ченчића*, *Раи за српски језик и правопис*

1. Сви народи, па и српски, имају своја историјска размеђа и развођа, већина своје Видовдане и своје Косово. У стална места националног памћења у српској култури одавно се угнездила и веома родна година 1847, по културној жетви готово без премца у историји српског рода. Тековине тога лета Господњег, у коме смо, између осталог, добили две библије, толико су познате и са толико страна и углова посматране и оцењиване да нам једино преостаје подсећање на упоришне тачке историјског датума.

2. Петар II Петровић Његош, незаобилазна и изазовна тема свих до- садашњих генерација, столује као наковањ за опробавање сабље којом се

отварају главна врата струке. За ову прилику од мене реч-две у контексту народне библије добијене из Његошеве руке, штива на коме се „пјане” и освешћују поколења.

Када сам у пријави своје теме написао да „значај једног датума у васпитању многих генерација српске младежи аутор посматра и на темељу личног искуства” и да штиво објављено те чувене године „свакако стоји иза профила многих биографија”, имао сам у виду *Горски вијенац* и еп *Смрт Сmail аје Ченџића*, са којима сам се срео у кладањској гимназији на часовима изузетног професора, родом с Дурмитора. На сваки час је улазио уз стихове: „Скупо држи своју русу главу. Нит је златна нит је позлаћена. Види му се, мријет му с неће, А јест нешто што га напријед креће”. Када сам на Преображење 1963. године, након другог разреда и штива из романтизма, на гуслама професионалног гуслара видео орла крсташа над кањоном оивиченим стиховима „Оро гнијездо врх тимора вије, Јер слобода у равници није”, донета је одлука: матурирао сам две године касније на епу *Смрт Сmail-аје Ченџића*. А тек *Горски вијенац*! Младићу одраслом у „напредној породици”, о чему сведочи и његово име, у кући без иконе и кандила, крсне славе, крсне свеће и колача, који никад не виде кресање бадњака, дечаку одраслом међу „браћом муслиманима”, припада задатак да обради лик владике Данила. И ученик чита: *Како смрге ове пошурнице; Какво Влаше, крмска пошурнице; Нико крујно ка Турчин не лаже*. У истом тону су говорили и школски другови Дурмиторци, браћа или ближи рођаци мојих професора уз које су дошли. Сусрет са Његошевим штивом и младим колегама из Црне Горе бацили су прву искру сумње у валидност владајуће доктрине о нераскидивом „братству и јединству” и вечној „заједници братских народа”. О утемељености пророчанства младих Дурмитораца да ће ми „браћа” „кућу запалити” сведочи згариште породичног дома, за који сам баш те године копао темељ, на коме се данас може набрати зовиног чаја. Афинитет за епску десетерачку песму нисам стекао у породичном дому без гусала и „пјеснарица”. За то су кривци првенствено Његош и Мажуранић, уз посредовање њиховог сјајног тумача, професора Грујице Гиљена. Није само у Црној Гори народна библија писана на Његушима имала озбиљног удела у образовању српске младежи.

3. Године 1847. под војвођанским српским небом на плавом Дунаву засијале су две звезде, од којих се једна брзо угасила, а ни друга није превиша трајала, али су, свака на свој начин, оставиле јасан и дубок траг у српској култури. Тада млађани Бранко Радичевић, одушевљени вуковац, објављује прву збирку својих песама, показујући да се и на „као суза чистом” народ-

ном језику може писати добра уметничка поезија. У свесрдној подршци новом курсу, уз одбијање свега што је изван народног језика, млади песник, „у наивној жељи да обухвати што шире језичко благо”, у своје песме, испеване у основи препознатљивом сремском екавицом, уноси елементе других дијалекатских и говорних идиома, научене „из Вуковог речника и народне поезије” (Ивић 1998: 212). Отуда читаоца његових стихова чекају и типичне особине косовско-ресавског дијалекта, па и призренско-тимочке дијалекатске области (ликови типа *лисје*), као и појединости из ијекавских крајева од Црне Горе до Лике (примери јекавског јотовања: *ђеца* и сл.). Нису изостале ни песме испеване у целини ијекавски. У другој збирци песама, објављеној четири године касније, нема те дијалекатске мешавине. Ијекавски ликови су у складу са Вуковом реформом из 1839. године (*гјеца* уместо *ђеца*), што сведочи о песниковом свесном подржавању принципа „постојаних правила” у језику.

4. Некада је озбиљне последице за собом повлачило преотимање „цуре испрошене”. Нешто слично, али са срећним исходом, десило се у науци о српском језику, када је Вуков ауторитет Ђорђа Поповића са права превео у свет србистике. Не знам колико је тим чином изгубило право, али нама прија подсећање на допринос највећег српског филолога струци у којој, иначе, није имао редовног образовања. У опусу који „поражава огромношћу” остаће упамћен и недостижан и по избору тема; писао је „само о најважнијем, увек о језику као целини” (Ивић 1991а: 251). О Даничићевом раду зна се, уосталом, готово све, а овде само подсећање на лични утисак Павла Ивића о учинку зачетника српске филолошке науке: „Даничић није дуго живео, свега 57 година. А створио је толико да би, кад би се његов опус расподелио на десетак научника, сваки од тих делова био довољан да свог аутора учини веома заслужним” (Ивић 1990: 252–253). Уз овај напосто застрашујући завршни рачун не смемо заборавити ни значај једног великог почетка, односно низ посленика заслужних у домену важне научне дисциплине: Ђура Даничић – Стојан Новаковић – Љубомир Стојановић – Александар Белић – Павле Ивић, уз које је, у свим генерацијама, било још угледних имена. Таквом вертикалом не може се похвалити нико у окружењу. За Даничићево име веже се почетак још једног лепог низа. Данас ћемо са праве адресе слушати о значају његовога *Ратна за српски језик и правопис*, добијеног из руку двадесетдвогодишњака. Годину више имао је Александар Белић када је оцењивао Маретићеву *Грамаматику и стилистику хрватскога или српскога језика*, а на основу текста његовог, у основи веома позитивног приказа, може се написати трећина курса историје срп-

ског народног језика. Белићев ђак у двадесет трећој години у студентском раду поставља темеље модерне српске дијалектологије. Прија подсећање да смо и ми Срби имали почетнике ранга де Сосира и Трубецког.

5. У Даничићевом случају импресионира један континуитет: бављење озбиљним темама, крупним питањима струке од првог до последњег дана. У нескривеној журби и трци са временом, углавном изван центара са озбиљним библиотекама и научном литературом, подигнут је и покоји до данас непревазиђени камен темељаш.

Полетни младић је „аргументовано показао неодрживост Хаџићевих разлога за писање старом азбуком и правописом, као и Хаџићеву нестрпљивост у филологији” и, што је најважније, „овога пута главнина публике била је убеђена” (Ивић 1998: 211). Ђуриним *Рајом* завршена је у ствари дугогодишња борба великог реформатора. Не сме се заобићи Даничићев удео у новом издању Вуковог *Рјечника* 1852. године, у коме је млади вуковац био у улози Копитара код припреме *Рјечника* из 1818. Беспрекорна акцентуација је Даничићево дело, као што су и у прозодијској, и данас важећој Вук-Даничићевој норми¹ улоге јасно разграничене: Даничић је био кодификатор, а Вук углавном информатор. Из задивљујућег опуса непоновљивог Новосађанина дотичемо се подвига у домену лексикографије. Уз *Рјечник из књижевних старина српских* импресионира његов лични учинак у великом историјском *Рјечнику хрватској или српској језика* Југославенске академије знаности и умјетности, „фундаменталном делу језичке науке у Хрватској [...] тврђави вуковског језика и правописа” (Ивић 1998: 288–289). Обим од равно 1020 страна *Рјечника* данас је тешко достижан учинак вишегодишњег рада стручно оспособљених лексикографских колектива научних институција.

6. Та култна 1847. година, преломна тачка савремене српске културе, посебно се посрећила српском књижевном језику. Показало се да се „језиком чистим као суза” може успешно вести и модерно књижевно штиво, а Вуку је „углавном пошло за руком” да у преводу *Новой завети* покаже „пут којим треба да иде развој српског књижевног језика” (Ивић 1991: 235). Јасно је како се дошло до тога путоказа.

¹ За Даничићево име везан је сам почетак, односно наставак студија србистике аутора ових редова. У Ђурином родном граду бруцошу је окорели аутономаш предложио да се препише на други факултет, јер „никад неће завршити” уписану студијску групу. Престрашеног почетника на уписаним студијама је задржао куриозитет да је он истога преподнева једини од 118 полазника умео да акцентује текст из Андрићеве приповетке, да испише ноте по кодексу Даничићеве прозодијске норме.

7. У почетку непоколебљив у мишљењу да се књижевни језик мора сасвим ослободити „славенских” наноса Вук је, приступајући превођењу компликованог садржаја *Новой заветѣ*, суочен са истином да народни језички израз озбиљно заостаје за потребама и захтевима пословања у домаћу културне надградње, поступио уистину мудро и рационално. Већ проширених видика и сазнања у контексту задатка који се није могао успешно обавити без озбиљних заокрета у погледу лексичког потенцијала, Вук значајно опушта у првобитном ригорозном ставу према „славенскијем ријечима”: „Ја не велим да ми у писању књига можемо сасвијем бити без славенскијех и без новијех ријечи, него бих рад да се ријечи таке не узимају без nevoie”, стоји у Вучовом писму *Платону Аштанацковићу, православноме владици будимскоме* године 1845, две и по деценије након завршетка посла око превођења *Новой заветѣ*. Вук експлицитно и пише како је пренебрегао сиромаштво лексичког фонда за превод тако сложеног садржаја. Уз оних „30 ријечи турскије”², свесно је употребио три слоја славенизама, односно лексике стране народном језику, о чему се у предговору превода *Новой заветѣ* јасно чита: „Задржао сам 49 ријечи Славенскијех које се у нашем народу не говоре, али се ласно могу разумјети и с народним ријечима помијешати; ево и њих редом: *іоништеъ, наказатеъ, ревнштеъ, свернштеъ, стиситеъ, шїєшитєъ, ушїєшитєъ, дїевствєник, законик, засштуиник, клеівойресштуиник, мужеложник, постєльник, преституиник, пройовједник, сребрник, четверовласник, хулник, хулни, пророчица, лицємјер, прєлуба, жртѡва, добродїєштеъ, јединостї, ревностї, довољство, искуство, јединство, првородство, ближњи, многоцїєн, трїєховни, духовни, јединомисленї, јединородни, маловјерни, непрестани, рукотворени, нерукотворени, живошни, смртоносни, кишов, величашти, избилотовати, жертвовати, облагодаришти осјеништи, ревновати... Има 47 ријечи које су од Сла-*

[6]

² У питању су следеће речи: *аждаха, амајлија, аџуван, бадава, басамак, долама, занаш, исе, кавџација, кадар, калдрма, кеса, кула, ленир, мана, неимар, нишесте, ока, пазар, сахаш, соба, сунђер, шорба, филдиш, хазна, хајдук, харач, хаџер, чалма, чаршија* (Караџић 1969: 11).

9. Доста лексике „која не припада народном вокабулару” доноси рад Раде Стијовић „Српскословенска лексика у Вуковом преводу ’Новог завјета’” (Стијовић Р. 2012). Прилог посвећен првенствено српскословенском наслеђу, иначе утемељен на ексцерпцији садржаја целог превода, доноси „лексеми које нису навели Вук у предговору Новом завјету и Стејић у својим Језикословним примедбама” (Стијовић Р. 2012: 206). Уочени славенизми су тематски разврстани на **лексикy са српскословенским гласовним особинама** (*ва вијек, ва истину, васиони, васкрсеније, васкрснути, сабираати, саблазниати се, сабор, сабраати, савјест, савјет, савршен, сазвати, саздати, сазидати, сакриати, саслушати, саставити, сачувати, свједочанство, чудотворац, оишти, свештеник, свештенички свештенство* и сл.); **црквенословенску лексикy** (*благословен, благословиати, блажен, блаженство, јоспод, јосподњи, добротвор, достојан, игол, избавише, избран, миро, област, одстијутиати, олшар, Пасха, помазати, покој, посредник, похумити, праведан, праведник, праведно, правило, пресстијуати, пресстијуати, приносити, промишљати, пројаси, слава, слово, смисао, сјасавати, сјасише, творак, творити, усмиштити, хумити* и сл.); **хибриде или србизовану лексикy** (*безаконе, безумље, избављење, ойрошшење, пресстијуљење, поштање, васкрсење и јеванђеље* (поред: *васкрсеније* и *јеванђеље*)). Вуков и Стејићев списак лексеми и труд Р. Стијовић изнели су на видело „преко 400 речи које не припадају народној лексици” (Стијовић Р. 2012: 213).

10. Озбиљни недостатак народног лексичког фонда „за исказивање суптилнијег садржаја теолошке провенијенције велики реформатор је, дакле, решио трима вешто и елегантно изведеним потезима, све у складу са начелом да се не наруше фонолошка и морфолошка структура српског језичког израза” (Реметић 2015: 133), а време је доносило крупне доказе да је Вук у превод *Библије* показао трезвеност и несумњив осећај за реалност, за меру. Слободни од радикалних идеја и опредељења Вукови „свесни потези водили су практично средњим решењима, уклањали препреке засноване на регионалним, културолошким и цивилизацијским темељима. Резултати примене начела ’опћените правилности’ издржали су пробу времена, а далекосежност Вукових свесних потеза оверава чињеница да највећи број његових славенизама свих врста данас припада лексичком фонду савременог стандарднојезичког израза, о чему, уосталом, најбоље сведочи садржај једнотомног *Речника српскога језика*” (Реметић 2015: 133–134).³

³ У овој прилици подсећање да је Вук успео одвратити Друштво српске словесности од већ започетог рада на стручној и научној терминологији, али се доста на тај начин

11. О Вуковом преводу *Новой завети*, пре свега о језику и стилу тога текста, писало се уистину много, исписана је, најкраће речено, цела библиотека, а аутор ових редова усуђује се рећи да једном питању није полањана посебна пажња. Зашто се безмало три деценије чекало, да не кажем одуговлачило, са објављивањем превода? Уза сва уважавања мишљења свога професора, сумњам да је само „због противљења цркве, Вук тек 1847. успео да објави свој превод” (Ивић 1998: 217). А шта је то Вук за живота објавио с благословом цркве? Није он дочекао ни укидање забране свога дела у земљи у којој је одрастао. Није Вук био невешт ни око пара, и ту би се он снашао. Време је да се постави и јеретичко питање: Да можда Вук није чекао да умре Копитар пре објављивања, пре пуног обелодањења нарученог посла? Не могу се отети утиску да чекање објашњава лексика „која не припада народном вокабулару”, како би рекла Рада Стијовић, односно сви они славенизми: по Вуку „49 ријечи Славенскијех”, посрбљених „47 ријечи Славенскијех” и 84 „ријечи” које је Вук сам „начинио”. Познато је да је „таквијех ријечи” много више. Знамо колико их је избројао Стејић у само мањем делу превода, а бројали су и други. Није проблем у бројању, знао је и Вук да броји. Магистрална Стијовићева монографија *Славенизми у Њећошевим ђесничким делима* (Стијовић С. 1992) изнела је на видело сву ширину семантичког поља лексеме *славенизам*. Јасна је позадина онако сервилног понашања Јернеја Копитара, колико ми је познато, јединог Словенца ангажованог да на мобу ради у авлији једног Србина. Не може *сам* панславизам бити покриће за онолики рад на *Рјечнику* из 1818. године, у коме је Вук практично био информатор. Релативно радикално чишћење језика превода од прозирних русизама није било довољно, јер су и преостали славенизми углавном црквенословенске провенијенције, додуше највише са српским печатом, али ипак са *аромом шизме*. Јамачно су се изасланици и тадашње „међународне заједнице” мрштили на српско-словенску и на црквенословенску лексику у целини. У преводу се поткрало и нешто чистих русизама, додуше скривених нестручном оку и уху. Минуциозна претрага по документима, пре свега по богатој Вуковој преписци, вероватно би искристалисала валидан одговор и на овако постављено питање.

добилијех речи одомаћило у књижевном језику и у њему задржало до данашњег дана: „безусловно, љавобранишељ, двосмислен, осуџа, ошћусти, ѡшрес, ѡрука, ѡпринуда, ѡпрјем итд. Неке од њих постојале су, додуше, у језику и раније, али је делатност Друштва доприносила њиховом устаљивању” (Ивић 1998: 210).

12. Ако је „вријеме најбоље решето”, онда је јасно зашто је датум који нас је данас окупио на изузетан начин издржао и ту проверу. Актери те чувене године обогатили су, између осталог, и српски именослов. На њих нас подсећају називи улица, тргова, паркова, институција, гласила, културних манифестација, задужбина, награда, ордена и других признања. Њиховим бистама украшени су многи паркови и градски квартави, они су и даље захвална тема знатижељних истраживача, а тако ће, као и увек када се ради о највећима, бити док је света и века.

ЛИТЕРАТУРА

- Ивић 1990:** Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*. — Београд – Приштина: БИГЗ – Јединство.
- Ивић 1991:** Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*, приредио Александар Младеновић, Целокупна дела Павла Ивића IV, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић 1991a:** Павле Ивић, *Избрани ољеди II: Из историје српскохрватској језика*, Ниш: Просвета.
- Ивић 1998:** Павле Ивић, *Преглед историје српској језика*, Приредио Александар Младеновић, Целокупна дела Павла Ивића VIII, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Караџић 1969:** *Нови завети Господа нашега Исуса Христа. Превео Вук Стеф. Караџић. Дела Вука Караџића. Нови завети*, приредио др Владимир Мошин, Београд: Просвета.
- Реметић 2015:** Слободан Реметић, Дијалекат и славенизми у Вуковом реформаторском подухвату, у: *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*, Београд: Српска академија наука и уметности, Научни скупови. Књига CLVI. Одељење језика и књижевности. Књига 27), 127–136.
- Стејић 1849:** Дръ Јованъ Стеићъ, Ёзыкословне примѣтбе на предговоръ Г. Вука Стеф. Караџића къ преводу новогъ завета, *Гласникъ Дружства србске словесности*, Сvezка II, Београд, 1–42.
- Стијовић Р. 2012:** Рада Стијовић, Српскословенска лексика у Вуковом преводу Новог завета, у: *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности. Дани српскога духовног преображења*, XIX, Деспотовац, 203–217.
- Стијовић С. 1992:** Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим ђесничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Slobodan N. REMETIĆ

THE COMING OF AGE OF SERBIAN YOUTH AND OTHER SERIOUS
BEGINNINGS ON THE WINDFALL OF A MAJOR DATE
IN SERBIAN CULTURE

Summary

The paper discusses the multiple mission of the works published in 1847. Basing the argument also on his personal experience, the author reminds of the contribution of poetic works by Peter II Petrović Njegoš, Branko Radičević, as well as Ivan Mažuranić in the development of the young who absorbed their contents.

The importance of the year 1847 is exceptional in the field of Serbian linguistics. Daničić's *War for the Serbian Language and Orthography* effectively signalled the official outcome of Vuk's struggle and simultaneously, in the best manner, the beginning of Serbian philology as well, a discipline that so far demonstrates a high-level continuity both in terms of quantity and quality. A watershed of Serbian cultural history was confirmed by Vuk's translation of the New Testament, which virtually paved the way for the development of the Standard Serbian language. The paper also asks the question why Vuk's translation had to await publication for as much as two and a half decades.

Keywords: Vuk Karadžić, Peter II Petrović Njegoš, Branko Radičević, Đura Daničić, Ivan Mažuranić, New Testament, *The Mountain Wreath*, *The Death of Smail Aga Čengić*, *The War for the Serbian Language and Orthography*.

МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ*

Филолошки факултет
Универзитета у Београду
Филолошко-уметнички факултет
Универзитета у Крагујевцу

ВУКОВА „ОПЋЕНА ПРАВИЛНОСТ” И ГОДИНА 1847.**

У раду се разматрају ставови Вука Караџића о језичкој правилности и правилима у српском језику: од почетне фазе, коју карактерише став о неправилности славеносрпског језика и правилности сваког народног говора, преко средишње фазе у којој се наглашава да сви говори нису подједнако вриједни, него има оних који су правилнији, до завршне фазе у којој се издваја критеријум „опћене правилности” као основни критеријум правилности неке језичке појаве. Потом се показује колико је „опћена правилност” као нужни и довољни критеријум исправног народног језика заступљена у дјелима која су изашла 1847. године означивши побједу Вукове реформе, а то су: *Песме* Бранка Радичевића, *Горски вијенац* Петра II Петровића Његоша, Вуков превод *Новога завјешта*, и *Рад за српски језик и правопис* Буре Даничића.

Проведена анализа показала је да ни у Радичевићевом ни у Његошевом пјесничком дјелу нису испоштовани принципи Вукове „опћене правилности”, а и да је сам Вук у преводу *Новога завјешта* „изневјерио” неке од најтемељнијих властитих принципа правилности. Аутор сматра да је томе разлог чињеница да 1847. година представља вододелницу два типа Вуковог „народног језика у књижевности”: 1) народни језик као језик комуникације, који подлијеже принципима „опћене правилности”, и 2) народни језик као језик књижевности подлијеже друкчијим принципима, принципима који су у основи његове поетске, а не његове комуникативне функције.

Кључне речи: Вук Караџић, језичка (не)правилност, „опћена правилност”, књижевни језик, језик књижевности

* mkovacevic31@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта 178014: *Динамика структуре савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Од почетака своје реформе Вук Стеф. Караџић говорио је о правилностима и о правилима у српском језику. На самом почетку реформе Вуков говор о правилности у српском језику своди се на говор о „неправилности” славеносрпског језика, који је „обична бесправилна смјеса Српскога и Руско-Славенскога”, с тим да је, по Вуку, једини начин превазилажења таквога стања „да почне писати свакиј Списатељ онако, као што се говори у оном предјелу, гдје се он родио” (Караџић 1969: 90, 58). А све што се говори у народу припада народном језику, и чак је подједнако добро. Јер, „док народ нема особитога књижевнога језика, дотле не може имати ни *предјелнијех* ријечи, које се у књигама *не могу употребљавати*. У таквоме је стању и наша данашња књижевност. Данас је у нас свака ријеч народна, која се у народу говори, макар и у једном селу” (Караџић 1969: 201).

Пут Вукове стандардизације српског језика најбоље одражавају његове ријечи из 1848. године: „Ја сам се трудио и једнако се трудим да бих језик (наш) и то колико је могуће свега народа Српскога, показао *какав је*, и да бих *правила његова скупио и у ред намјестио*” (Караџић 1896: 276).

Темељно дјело које је прави почетак кодификације новог књижевног језика и почетак науке о нашем језику јесте Вуков *Српски рјечник* из 1818. године. У *Српској граматици* коју Вук штампа уз *Рјечник* имплицитна норма народног језика преводи се у експлицитну, уједначује се и кодификује. *Рјечник* и *Српска граматика* уза њ истовремено су прва и дескриптивна и прескриптивна дјела српског књижевног језика. У Вуковом *Рјечнику* и *Српској граматици* прекида се та традиција да Срби „још ни у каквој књизи немају свога правога језика”, нуди се искључиво грађа чистог народног језика и описује његова граматичка структура. *Српска граматика*, остајући вјерна материјалу народног језика, нуди све оно што је релевантно за дати језички систем.

Послије појаве *Рјечника*, свјестан чињенице о разликама између појединих српских говора, Вук мијења и свој однос према грађи из народних говора: сва грађа није више подједнако вриједна, јер ни сви говори нису једнако вриједни у погледу исправности. Зато Вук излази с тезом да књижевници „у граматичким предметима, који су код народа неопредијељени, изаберу оно, што је правилније” (Караџић 1969: 107). Књижевници више не могу писати сваки говором свога краја, како је то у предрјечничкој фази Вук заступао. Јер, књижевни се језик разликује од народног. „Сад списатељ наш мора да се труди распознати чисти народни језик од онога што се говори покварено” (Караџић 1969: 210). А покварено је све што се не уклапа у граматичку структуру српског језика дату у *Српској граматици*

(1818), у *Главним разликама између данашњега славенског и српског језика* (1826) и *Главним свршивањима сушшесѣвишелни и прилагајелни имена у српском језику* (1828), у тим трима дјелима у којима је Вук представио граматичку структуру српскога језика у чијој је подлози источнохерцеговачки дијалекат.

Књижевници више не само да не смију да се држе властитог *вкуса* него се у потпуности не могу ослонити ни на народни говор свога краја, јер постоје и дескриптивна и прескриптивна дјела која репрезентују структуру „непоковареног” народног језика. Вук, наиме, већ послѣје *Рјечника* из 1818. експлицитно наводи шта сматра базном стандардизацијом, тј. шта сваки списатељ мора знати ако жели писати народним језиком: „да садашњи наш списатељ а) мора знати *склањаѣши* сва имена и мјестоименија; б) да мора знати *сѣрезаѣши* глаголе; в) да мора знати по Српском *синѣаксису* из ријечи разговоре састављати... и) да мора имати тврду и постојану *једнакост* у писању ријечи” (Карацић 1969: 210). Друкчије речено, списатељ који пише народним језиком мора знати правила његове граматичке структуре и мора се држати српскога правописа.

Од захтјева с почетка реформе да се не смију мијешати „славенски” и „српски”, и да је свака народна ријеч исправна „макар се говорила само у једном селу”, током реформе Вук је спознао да ни сваки „српски језик” није правилан, тако да све народне особине не могу имати равноправан статус у „народном језику у књижевности”. Тај став суштина је Вуковог критеријума „опћене правилности” као основног критеријума правилности неке језичке појаве. А критеријум „опћене правилности” као критеријум (јединог) правилног српског језика Вук је сформулисао доста касно, тек 1845. године (Карацић 2001: 196–198). Тај критеријум проистекао је понајвише из двају, дубровачким говором потакнутих, Вукових системских захвата унутар српскога језика, а то су: увођење гласа *х* и укидање ијекавског јотовања група *gj* и *џj*.

Глас *х* Вуку је био потребан из системских разлога: за очување структуре фонолошког и граматичког система српскога књижевног језика. Увођењем тог гласа успостављено је правило да се све именичке основе у српском језику завршавају на сугласник (уп.: ора, орау, ораа, орае према орах, ораху, ораха, орахе). Дајући му статус „књижевног гласа”, тј. фонеме, Вук је сад за један од врховних принципа правилности увео принцип *системности*, који управо представља оно што ће Вук касније називати „опћеном правилности”. Системност, односно „опћена правилност” тако за Вука постаје нужан али не и довољан критеријум „правилности”, тј.

књижевнојезичког статуса неке језичке појаве. Њој је надређен критеријум употребе у народним говорима, тако да Вук никада није изневјерио начело „да у књижевни језик не сме ући ништа чега не би било бар негде у народним говорима” (Ивић 1991: 210). Због тога је за Вука било толико значајно да је пронашао српски, и још источнохерцеговачки – дубровачки – говор у коме се „прави глас овога слова најбоље изговара”. Тај глас Вук није, дакле, увео у књижевни језик *само зато* што се он говори у Дубровнику и Црној Гори, него зато што је он неопходан структури књижевног језика а употребљава се у Дубровнику и Црној Гори. Том закључку најбољу потврду пружа чињеница да је Вук уочио и неке само за Дубровник карактеристичне особине, али, будући да те особине нису системске, Вуку ни на крај памети није било да их уврсти у књижевни језик. Увођење гласа *x* у књижевни језик потврда је новог Вуковог схватања о књижевном језику „као селективној комбинацији особина разних дијалеката” (Ивић 1991: 210). Од тада више за Вука није битна распрострањеност неке језичке особине, колико њена „правилност”, тј. системност. То ће, уосталом, и сам Вук у години када уводи *x* (у Одговору др Јовану Стејићу на његове замјерке језику Пословица) експлицитно и нагласити: „Кад се у народу једне ријечи двојако говоре, онда је, мислим, списатељ дужан изабирати оно, што је правилније, не гледајући, или га говори народа мање или више” (Карацић 2001: 17).

Такав став, или боље рећи, то ново схватање књижевног језика, добиће потврду у сљедећој Вуковој битној интервенцији у структури књижевног језика – у укидању дотад у властитом писању досљедно провођеног ијекавског јотовања сугласничких скупина *шј* и *гј* – и опет након што су у једном народном говору – и то дубровачком – такви, нејотовани облици потврђени. А системски је карактер поново био разлог прихватања дате дубровачке говорне особине за књижевну. Биће да је Вук тек тада схватио да се ијекавско нејотовање *гј* и *шј* може у књижевном језику подвести под безизузетно правило, док би правило о јотовању захтијевало велики број изузетака, јер ијекавско јотовање група *гј* и *шј* изостаје у немалом броју лексема, какве су нпр.: *гјеловање*, *шјеснац*, *шјеме*, *шјешње*, *ушјешити*, *згјела*, *сшјеница*, *гјелмлац*, *разгјељак*, *шјесшенина* и сл. Поново је Вуково рјешење у складу с принципом „опћене правилности”, тј. начелом о системским (постојаним) правилима јединственог књижевног језика. И овдје се, као и са гласом *x*, показало да су језичке особине дубровачког говора, у поређењу са конкурентним херцеговачким, системније, па зато и подобније да добију статус књижевних.

Начело „опћене правилности” као основа разликовања „чистог народног књижевног језика” од језика „покварене простоте” (пошто „сад списатељ наш мора да се труди препознати чисти народни језик од онога, што се говори покварено”) основни је „критеријум за разграничење локализама од језичких појава општијег карактера” (Симић 1990: 365). „Опћена правилност” омогућава да се од онога што је у народном језику разнолико изабере оно што је правилно, али то што је правилно нужно мора да се налази у народним говорима. На тај начин „на крају реформе нема у Вуковом језику ничега што не би било у говору (’пиши као што говориш’), али нема ни оног што је у говору а што нема системски карактер, односно што се не уклапа у „опћену правилност” (Стојановић 2016:85–86). Све народно, дакле, није сад код Вука и књижевно, али све што је књижевно нужно је народно.

Читава Вукова борба да правила „свега народа Српскога” сакупи „и у ред намјести” свој основ налази у „опћеној правилности”. Без уважавања правила „опћене правилности” ни за једног се списатеља не може рећи да пише „чистим народним књижевним језиком”.

За побједу Вуковог српског језика не узима се, међутим, година 1845. када је Вук промовисао начело „опћене правилности” као врховни критеријум „непоквареног” чистог српског народног књижевног језика, него 1847. година. Те 1847. године појавила су се четири значајна дјела на српском народном језику, која су значила побједу Вукове борбе о увођењу народног језика у књижевност: *Песме* Бранка Радичевића, *Горски вијенац* Петра II Петровића Његоша, Вуков превод *Новой завјешта*, и *Рат за српски језик и правопис* Ђуре Даничића. Радичевићеве *Песме* показале су да се језиком „простога народа” може писати добра умјетничка поезија, *Горски вијенац* је показао да се на српском језику као основици могу писати најзахтјевнија филозофска и мисаона дјела, *Рат за српски језик и правопис* показао је да се на српском народном језику могу писати и научна дјела, док је Вуков превод *Новой завјешта* показао да се на српски народни језик може превести најзначајнија књига човјечанства. Те четири књиге показале су, међутим, да Вуков „чисти народни језик” у много чему није исти не само са Вуковим језиком него ни са темељним Вуковим начелима „правилности” прије те 1847. године.

Иако је Ђура Даничић тврдио да је у Бранковим *Песмама* „језик као суза чист” (Иванић 1999: XIV), анализа Радичевићевих пјесама с обзиром на „огрешење” о Вуков критеријум „опћене правилности” дату оцјену не потврђује. И то је не потврђује, у првом реду, с обзиром на употребу гла-

са *x* и бројну дијалекатску лексику, лексику која се не повинује „опћеној правилности”. Бранко Радичевић, наиме, у својим *Песмама* досљедно не пише глас *x* готово ни у једној позицији, као нпр.:

Кад сам синоћ овде била / И водице *зайишла* [...] / *Скочи* млада, њему *сйишо*, /
Дишо крчаг, руку *гишо*, / Рука *држѣа* – крчаг доле – / Оде на две – на три поле.
 („Девојка на студенцу”); С коња *сјаа* – шкрипе врата – / Помоз’ Боже, ето злата!
 („Драги”); Ал се небо *осмеива*/ Ал се река плави („Циц”); Нога лупа, диже *ира*, /
 Наоколо свуда *сйра* („Ђачки растанак”) и сл.

Ту је и разноврсна дијалекатска лексика неподводива под Вукову „опћену правилност”, као нпр.:

Сад би гледо *гено* мома / Понајлепши има, / Па би *весо* тамо *ома* / Полетео
 њима („Жеља”); Из далеке покрајине / Ја сам *амо дошо* („Туђин”); Ово реко, па се
 лећи спрема, / *Јере* ми се нешто позадрема („Ђачки растанак”); Ал *каки* се пра
 то диже, / *Каки* коњик пред двор стиже? („Драги”) и сл.

Језик Његошевог *Горског вијенца* још је теже подводио под Вуково начело „опћене правилности”. Тако, на примјер, у првome стиху *Горског вијенца* од пет ријечи чак три не подлијежу Вуковој „опћеној правилности”: *Виђи* врага *су* седам *бињишах*. Осим тога, Његош готово досљедно изневјерава Вуково правило о ијекавском нејотовану група *шј* и *гј*: *Бе* је зрно клицу заметнуло (стих: 612); остало је двоје *ђеце* мушко (2008) и сл. Ту је и велики број разнородних дијалектизама: Ема нећу, божја *ви* је вје-ра, /више слуша^т *оце* у Ћеклиће / *ђе* гутуче сврх оне стуглине /*ка* јејина сврх труле буквине (941–944); које чудо снаге и лакоће / у њих данас *овђе* *видијесмо*? (112–113); Ево *и ви*! Већ се начекасмо! (436); Он [свијет] је состав паклене неслоге: / *у њ* ратује душа са тијелом, / *у њ* ратује море с бреговима, / *у њ* ратује зима и топлина (2501–2504) итд. Његоше је у *Горском вијенцу* употребио и низ славенизама. „Његош је прибегавао славенизмима не зато да би избегао народну лексику, него да би је допунио у оним видовима и областима где је она била недовољна” (Стијовић 1992: 232).

Наведене особине Радичевићевог и Његошевог дјела, а њих је много више, показују да у дјелима која су означила побједу Вукове реформе није испоштован темељни Вуков принцип „чистог народног језика у књижевности”, а то је принцип „опћене правилности”. Изневјеравање тог принципа не значи, међутим, да та дјела нису писана народним језиком. Књижевни језик у тим дјелима није исто што и народни језик у књижевности како га је Вук схватао током реформе. Овдје није у питању језик у својој основ-

ној – *комуникативној* – функцији, него језик у посебној – *поетској* функцији. Та умјетничка кристализација „даје књижевном језику нови квалитет и чини га друкчијим него што је до тог тренутка био. То није више ни народни језик у књижевности, нити народни књижевни језик, већ је то књижевни језик на „народној основици“ (Симић 1990: 378). Овдје је већ уочљива функционална диференцијација употребе типова народног, не више искључиво Вуковог него вуковског језика. Поетска функција језика не може се остварити у текстовима с комуникативном као примарном функцијом. Зато поетској функцији и не може у потпуности одговарати народни језик као „језик поезије“, него тек као „поетски језик“, као посебан тип језика којем је народни језик само у основици.

А значење термина „језик поезије“ и „поетски језик“ први је диференцирао Италијан Ђанбатиста Вико у свом знаменитом дјелу *Scienza nuova* (1725) (Мајенова 2009: 50). Та диференцијација задржала се до данас. Први термин, „језик поезије“, генетички је ранији и „стоји на становишту које не допушта да се у дефиницију поезије унесе посебан тип језика. Знаци поетског текста не подлежу суштинским унутрашњим трансформацијама у односу на текстове непоетских језика“. Други термин пак „посматра поетски језик као посебан тип језика, као битну одредницу поезије. Знаци језика у тој функцији подлежу значајним унутрашњим трансформацијама у односу на знаке других типова језичких текстова“ (Мајенова 2009: 49). Од Вика па до данас готово да нема ниједнога истраживача који не сматра да је поетски језик посебан тип језика – јасним критеријумима диференциран од непоетских типова језика. Управо то је случај и са Радичевићевим и Његошевим дјелом: у њима није употријебљен „народни језик у поезији“ него „српски поетски језик“, чија је основица народни језик.

Година 1847. тако је вододелница у развоју српског народног као књижевног језика. Те 1847. године и сам Вук напушта неке од критеријума (пр)ојене (не)правилности народног језика, за које се срчано залагао током борбе за увођење народног језика у књижевност (од 1814. до 1845). Видјели смо већ да је Вук оштро осуђивао мијешање особина „славенског“ и „српског језика“ и да је захтијевао да се употребљавају само лексеме који постоје у народном језику, и да књижевници не праве језика кога у народну нема. Ниједан од та три темељна захтјева, који су му били упоришни критеријуми у борби против „покувареног језика“ – Вук није испоштовао до краја у свом преводу *Новой завети* те 1847. године. Вук је, наиме, у преводу *Новой завети*, како и сам у предговору наводи (Карачић 2014: 144–146) употријебио „30 ријечи турскијех“, „49 ријечи славенскијех“, „47

ријечи које су од славенскијех посрбљене”, „84 [ријечи] којијех нијесам чуо у народу да се говоре, него сам их ја начинио”.

Свјестан чињенице да „у писању не можемо са свијем бити без Славенскијех и без новијех ријечи” (Карацић 1969: 164), Вук ће направити принципе (које ће експлицирати у предговору превода *Новой завети*) богаћења основног лексичког фонда српскога језика: преузимањем лексике структурно сагласне с народном, посрбљавањем структурно несагласне стране лексике и творбом нове лексике у складу са структурним законитостима основне (народне) грађе. „Највише овијех ријечи” – вели Вук – „казао би овако и најпростији Србин, само кад би му затребале; а може бити да их и говоре” (Карацић 2014: 146). Тако је Вук на готово безболан начин ријешио питање богаћења лексичког фонда српскога језика, а уједно сачувао компактност његове граматичке структуре. „Умозрителне ријечи”, којих није било у народним говорима, могле су се слободно уносити из других извора уколико не одударају од фонолошко-граматичке структуре српскога језика. На тај начин је Вук разријешио питање проширења супстанцијалне основе: у њу сад улази сва народна и ненародна грађа која се повинује структурним законитостима српскога језика. Тиме је Вук модел српског књижевног језика „који се” – према ријечима Стојана Новаковића наведеним код Р. Симића – „у свим појединостима онакав какав је, нигде не говори у народу, макар да опет у њему нема ниједне појединости која се у народу не би говорила” (Симић 1990: 372).

Зато је година 1847. не само побједа Вуковог српског народног језика, него и вододелница два типа Вуковог „народног језика у књижевности”. „Као народни језик, он служи за свакодневну комуникацију, а као књижевни језик преузима улогу културног гласила народа” (Симић 1990: 366). Као језик комуникације он подлијеже принципима „опћене правилности”, а као „језик књижевности” – он подлијеже друкчијим принципима, принципима који су у основи његове поетске а не његове комуникативне функције. Вуков језик у преводу *Новой завети*, језик Радичевићевих *Песама* и језик *Горској вијенаца* Његошевог показују да је та 1847. година велики почетак два типа „српског народног језика”: народног књижевног (стандардног) језика и језика књижевности на народној основици. Та година зато представља и почетак диференцијације књижевног језика и језика књижевности (Ковачевић 2017: 45–67) у оквиру Вуков(ск)ог српског књижевног језика, односно „народног језика у књижевности”.

ЛИТЕРАТУРА

- Даничић 1997** [**1847**]: Ђура Даничић, *Раш за српски језик и правопис*, [фототипско издање], Београд: Народна библиотека Србије.
- Иванић 1999**: Душан Иванић, „Предговор”, у: Бранко Радичевић, *Сабране пјесме*, приредио Душан Иванић, Београд: СКЗ, Коло ХСП, књига 610, VII–LXXII
- Ивић 1991**: Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Караџић 1987** [**1818**]: Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник*, Београд: Просвета, Нолит.
- Караџић 1896**: Вук Стеф. Караџић, *Скупљени грамањички и полемички списи*, III/2, Београд.
- Караџић 1969**: Вук Стеф. Караџић, *О језику и књижевности*, I, Београд: Просвета.
- Караџић 2001**: Вук Стеф. Караџић, *О језику и књижевности*, III/1, Београд: Просвета.
- Караџић 2014** [**1847**]: Вук Стеф. Караџић, „Нови завјет 1847: Предговор”, у: *Срби сви и свуда: о књижевности и језику (предговори, кришике, полемике, чланци, писма)*, приредио Душан Иванић, Андрићград: Андрићев институт, 141–147.
- Ковачевић 2017**: Милош Ковачевић, *Српски књижевни језик и језик књижевности*, *Српски језик под луком науке*, Београд: Завод за уџбенике, 45–67.
- Мајенова 2009**: Marija Renata Majenova, *Teorijska poetika: problemi jezika*, prevod s poljskog Biserka Rajčić, Београд: Službeni glasnik.
- Његош 1997** [**1847**]: Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, V издање, Књига трећа, Београд: Просвета, Цетиње: Обод.
- Радичевић 1999** [**1847**]: Бранко Радичевић, *Сабране пјесме*, приредио Душан Иванић, Београд: СКЗ, Коло ХСП, књига 610.
- Симић 1991**: Радоје Симић, *О нашем књижевном језику*, Никшић: Универзитетска ријеч.
- Стијовић 1992**: Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим пјесничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Стојановић 2016**: Јелица Стојановић, *Пути српског језика и писма*, Београд: СКЗ.

Miloš M. KOVAČEVIĆ

VUK'S "GENERAL CORRECTNESS" AND THE YEAR 1847

Summary

The paper sheds light on Vuk Karadžić's views of language correctness and rules in Serbian. Starting with the demand at the outset of his reform that "Slavic" and "Serbian" should not be mixed, and that every vernacular word was correct "even though it could be spoken in only one village", during the reform Vuk realised that not every "Serbian language" was correct, so that not all vernacular features could have an equal status in the "vernacular language in literature". That view is the essence of Vuk's criterion of "general correctness" as the fundamental criterion of correctness of a language phenomenon. And the criterion of "general correctness" as a criterion of the unified correct Serbian language was formulated by Vuk comparatively late, around 1845. The "general correctness" principle is the essence of differentiating between the "pure vernacular standard language" from the language of "corrupt vulgarity". "General correctness" enables the choice of what is correct from what is diverse in the vernacular language, but what is correct necessarily had to be found in vernacular speeches. Since the introduction of the "general correctness" principle, everything vernacular with Vuk was no longer necessarily standard, but whatever standard was necessarily vernacular.

The paper lays special emphasis on how far "general correctness" as a necessary and sufficient criterion of the correct vernacular is represented in the works published in 1847, marking the victory of Vuk's reform, those being: *Poems* by Branko Radičević, *The Mountain Wreath* by Peter II Petrović Njegoš, Vuk's translation of the New Testament, and *The War for the Serbian Language and Orthography* by Đura Daničić. The analysis demonstrates that many features of Radičević's and Njegoš's works negate Vuk's fundamental principle of the "pure vernacular language in literature", which is the "general correctness" principle. However, betraying that principle does not mean that those works were not written in the vernacular. The standard language in those works is not the same as the vernacular in literature as Vuk took it to be in the course of his reform. The problem here is not language in its basic – *communicative* – function, but language in its special – *poetic* – function.

Therefore the author concludes that the year 1847 is a watershed moment between two types of Vuk's "vernacular language in literature": 1) the vernacular as the *language of communication*, which is subject to the principles of "general correctness", and 2) the vernacular as the *language of literature*, subject to different principles, which lie in the core of its poetic, not its communicative function.

Keywords: Vuk Karadžić, language (in)correctness, "general correctness", standard language, language of literature

РАДА Р. СТИЈОВИЋ*

*Институт за српски језик САНУ
Београд*

НОВИ ЗАВЈЕТ – ВЕСНИК НОВОГ ДОБА И НИТ КОНТИНУИТЕТА СА КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКИМ НАСЛЕЂЕМ**

Преводом *Новой завети* Вук Караџић је дао образац новог српског књижевног језика, са разрађеном граматичком структуром и сложеном и разноврсном речничком грађом и показао како се и тако сложена материја може превести на народни језик. За потребе превода Вук је из црквенословенског језика преузео велики број лексема доводећи их у склад са законима гласовног и морфолошког развика српског језика. У раду се указује на богатство лексике која не припада народном вокабулару, на њену употребну вредност, као и на њено постојање у савременом српском књижевном језику у истом или измењеном значењу.

Кључне речи: Вук Караџић, *Нови завети*, народни језик, црквенословенски језик, књижевнојезичко наслеђе

Вуков превод *Новой завети*, објављен 1847. године, а написан знатно раније, несумњиво спада у велика остварења наше преводне књижевности. Осим историјског значаја, он има изузетне естетске вредности. Одликује се узвишеним библијским стилем, молитвено-песничким ритмом, пати-

* rada.stijovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад се у великој мери ослања на радове Р. Стијовић, *Српско-словенска лексика у Вуковом преводу Новог завета* (Стијовић Р. 2012) и Р. Стијовић, *О лексици Синодовой превода Новог завета у односу на лексику Вуковог превода* (Стијовић Р. 2014).

ном, архаичношћу потребном да се искаже новозаветни садржај. На вредност овог дела указује и чињеница да је Синод Српске православне цркве, превodeћи *Нови завет* пре неколико деценија (Буловић 1985), настојао да остане што је могуће више лексички и стилски веран Вуковом преводу, да задржи основни колорит библијског стила Вуковог превода. И заиста, остао је у Синодовом преводу снажан печат Вуковог језичког талента.¹

Ово дело, уз песме Бранка Радичевића, Даничићев *Рат за српски језик и правопис* и Његошев *Горски вијенац*², означило је победу Вукових начела о књижевном језику.

Познато је да је за основицу књижевног језика Вук прво узео свој матерњи, тршићки говор, коме је касније, ослобађајући га од низа специфичности које су повећавале разлику према другим дијалектима, дао наддијалекатски карактер. Напустио је своје првобитно схватање о језику „орача и пастира” као узору и заменио га учењем о „опћеној правилности”. То се у пракси махом сводило на давање предности архаичнијим облицима, који су најчешће српски књижевни језик чинили блиским са осталим словенским књижевним језицима.

Употреба књижевног језика у коме нема гласовних и морфолошких црта страних народним говорима, осим у апстрактној и термилошкој лексици, била се усталила и пре Вука. Али је Вукова заслуга у томе што је и тај лексички слој довео у склад са законима гласовног и морфолошког развитка српског језика.

¹ Понегде се Вуков превод чак осећа донекле успелијим од Синодовог. Тако, нпр., Вуков придев *временити*: Жена је моја *временита* (Лк 1:18) има поетску ноту због које је ова реч могла да остане у наведеном примеру. У Синодовом преводу је замењена синтагмом *у годинама*. Могао је да остане и Вуков превод стиха: *ти која не шрпшиш муке порођаја* (или, боље, с придевом → *муке порођајне*) (Гал 4:27), уместо кога у Синодовом преводу долази: *ти која немаш муке порођаја*. Више о односу Синодовог и Вуковог превода *Новог завета* у: Стијовић Р. 2014: 69–81.

До извесних измена дошло је да би се поправиле поједине непрецизности и грешке у значењу, којих је, разумљиво, било, јер је Вуку недостајало богословско образовање. Понегде је Вукове грубе и непримерене речи требало заменити прихватљивијим (нпр., *курва* са *блудница* и сл.) (Стијовић Р. 2014: 74). Осим тога, било је потребно језичко осавремењивање, јер је за век и по дошло до промена у језику, нарочито у синтакси и лексици, које су удаљиле данашњи књижевни језик од Вуковог (Ивић 1957).

² *Горски вијенац*, чији су делови испевани народним језиком, показао је како народни језик може бити моћан инструмент књижевности и зато је деловао у истом смеру као и Радичевићеве песме и Даничићев *Рат за српски језик и правопис* иако Његош није био вуковац.

Познато је и да је Вук својом реформом књижевног језика испрва радикално раскинуо са средњовековном традицијом, па и са типовима који су били његова модернизована варијанта (славеносрпски и доситејевски), и да радикалан рез који је направио није одговарао потребама интелектуалног стваралаштва. За исказивање суптилнијег интелектуалног садржаја недостајала је одговарајућа лексика. Преводећи *Нови завјет*, чиме је желео да покаже како се и сложена материја може исказати на народном језику, Вук се суочио са тим проблемом па је зато посегао за старијим књижевнојезичким наслеђем.³

У предговору *Новом завјету* он пише да је задржао „49 ријечи Славенскијех које се у нашему народном језику не говоре, али се ласно могу разумјети и с народнијем ријечима помијешати”,⁴ да „има 47 ријечи које су од Славенскијех посрбљене”⁵, као и да има 84 речи које није чуо у народу, него их је сам начинио.⁶

³ Учинио је то Вук већ у *Предговору првом издању Рјечника*, који је заправо документ-манифест Вукових схватања. У њему се налази неколико стотина речи којих нема у *Рјечнику*. *Рјечник* је чврсто поштовао принцип да се не уносе речи које нису народне, али, са речима из *Рјечника* не би се могла написати расправа нити манифест, а *Предговор* је управо то. Свој измењен став Вук је и експлицитно исказивао: „Ја не велм да ми у писању књига можемо сасвијем бити без славенскијех и без новијех ријечи, него бих рад да се ријечи такe не узимају и не измишљавају без невоље” (Карацић 1845).

⁴ Вук је навео речи: *ѿонишељ, наказатељ, ревнишељ, свршишељ, спасишељ, шјешмишељ, ушјешмишељ, дјевственик, законик, зашћуиник, клешвойресћуиник, мужеложник, пошћељник, пресћуиник, пројовједник, сребрник, четверовласник, хуљник, хуљни, пророчица, лицемјер, прељуба, жртва, добродјешељ, јединост, ревност, довољство, искуство, јединство, првородство, ближњи, мноѿоцјен, прјеховни, духовни, јединомислени, јединородни, маловјерни, неипресћани, рукошворени, нерукошворени, живошњи, смршоносни, књишов, величати, изобиловати, жршвовати, облагодатишши, осјенишши, ревновати*.

⁵ То су следеће речи: *боѿоборач, боѿомрзач, боѿомрски, среброљубач, сирѿијелач, двојезичан, јединодушан, нелицемјеран, крајеуѿалан, неблаѿодаран, пријашан, сујешан, сведржшшељ, сунашљедник, неуздржшник, љубазница, нељубазница, лицемјерје, невјерје, сујевјерје, изобиље, обиље, брашљубље, човјекољубље, среброљубље, искушење, неѿошшеђење, обрезање, необрезање, ошкривење, ошћуишшење, ѿмѿиловање, ѿучење, прѿишвљење, сазигање, уздржање, неуздржање, невјерство, прорѿиштво, ѿшачанство, савршенство, каѿиѿни, будући (а, е), скрушен, новокришћени, новорођени, прицијейишши*.

⁶ То су следеће речи: *викач, вребач, ѿдач, измишљач, карач, кушач, мјењач, прейирач, руѿач, сијач, слушач, шрубач, шайшач, избраник, освешник, четвршћник, пресћуишница, виноѿрадар, вршар, врашарица, ћилммарски, прељубочинац, прељубочиница, прељубочинство, прељубѿшворни, зборници, зборнички, људокрадица, ѿсинаштво, незнаѿиштво, дјевојаштво, ошћад, расћусна (књиѿа), заједничан, смјерност, дрвеност, свештост, ѿсшљубивост, мршвост, избављење, извршење, обновљење, окамењење, ѿправ-*

Један од Вукових критичара Јован Стејић у својој познатој критици Вуковог превода *Новой завети* на српски језик (Стејић 1896: 582) доноси 99 „славенских речи” које је Вук употребио а није навео у *Предговору*, а које је Стејић нашао у *Јеванђељу по Матеју*, у *Посланици апостола Павла Римљанима* и у самом *Предговору*.⁷ Стејић је анализирао 126 страна од укупно 622, колико има издање које је гледао, тако да је с правом претпоставио да у целом *Новом завету* таквих речи мора бити више. Каснија истраживања потврдила су његове претпоставке да је Вук знатно више користио црквенословенско језичко наслеђе и показала да је то готово увек била српскословенска варијанта. Опредељујући се за њу Вук се придружио оним писцима који су и у време изразите употребе славеносрпског језика (у коме је доминирала рускословенска и руска лексика) употребљавали српскословенску лексику и тако допринели да она буде сачувана до данашњих дана (Стијовић Р. 2008 и 2012).

Без претензија на исцрпност, наводимо примере које нису навели Вук у предговору *Новом завету* и Стејић у својим *Језикословним примедбама*, који ће показати богатство лексике употребљене у *Новом завету* која не припада народном вокабулару, а која је у великој мери актуелна и данас.

1. Лексика:

дање, оцуићење, осуђење, очишћење, познање, покајање, помагање, помирење, понижење, посвећење, посицење, послушање, непослушање, пошврђење, постођење, припошвољење, признање, примирење, утврђење, трабљив, неиспийљив, неиспиражљив, неосјељив, непоколебљив, непримирљив, неразумљив, неродљив, оцадљив, поучљив, празноговорљив, преварљив, распадљив, распадљивост, нераспадљив, нераспадљивост, пропадаљивост, нейпропадаљив, свадљив.

- 7 Списак Стејићевих допуна је следећи: премудрост, држава, ушвар(а), свјетлост, завјес, промјена, западни на’д, прилој, владичанство, савјет, савјетник, начелник, ушјеза, провиђење, свештенство, књижевност, читашељ, пониженост, пошбао, апостолство, вјерност, једнакост, корисит, рјечишост, створење, швар, крошост, бојомољство, бојашство, љубазни, неисканзан, достојан, усмишен, нељубаван, безводни, смјеран, крошак, знашан, блажен, божанствен, њев, судни, ошште, спасеније, унутрашњи, пророковати, преласити, распростирати, разињевити се, ушјешити се, наслиједити, саблажњаваши, љубити, уштовити, шворити, недосташити, ошврдоглавити, назначити, доказивати, раздражити, супрошати се, поб(и)једити, промишљавати, просв(и)јетлитити, начин мишљења, будући да су, злибудући, бивши убијен, умрвини, одведавши, казано сшарима, пророчки, праведнички, ученички, свешшенички, блаослов, благодаш, доброљубив, недосташтак, поучење, звање, уништен, надговорљиве ријечи, срдачни савјетни, похвала, лукавство, ушопребаваши, обличје, присшожни, уништити (Стејић 1896: 582–583).

- а) са српскословенским предлогом/префиксом: *ва(-)* и префиксом *вас-*: *ва вијек* (Чив 7, 24; Јв 6, 51; Мт 6, 13), *ва истину* (Мт 26, 73; Мт 14, 33), *васиони* (ДА 11, 28; ДА 17, 6; ОЈ 16, 14), *васкрснути* (Јв 6, 40; Еф 2, 6; 2. Кор 5, 15), *васкрсеније* (ОЈ 20, 5; ОЈ 20, 6; Мт 22, 28; Јв 11, 24).
- б) са српскословенским префиксом *са-*: *сабираи* (Лк 11, 23; Јв 4, 36; Рим 2, 5), *саблазан* (Мт 16, 23; Рим 11, 9; 1. Кор 1, 23), *саблазнии се* (Мт 24, 10; Мт 26, 31; Мт 26, 33), *сабор* (Мт 26, 59; ДА 5, 21), *сабраи* (Јв 11, 47; Мт 2, 4), *сабраи се* (ОЈ 16, 16; Мт 2, 4), *савјеси* (Јв 8, 9; Чив 9, 9; Чив 13, 18), *савјети* (ДА 2, 23; Чив 6, 17; Лк 23, 51), *савјетник* (Мк 15, 43; Рим 11, 35; ДА 25, 12), *савршен* (ПЈ 2, 5; Мт 5, 48), *савршенство* (Кол 3, 14; 2. Кор 13, 9), *савршии* (ПЈ 4, 17), *савршии се* (Чив 5, 9; ОЈ 15, 1), *сапирјуеи* (Мт 18, 15; Рим 2, 12; ПЈ 1, 10), *сиздаи* (Еф 3, 9; Еф 4, 24; ОЈ 4, 11), *сизигање* (Еф 4, 12), *сизидати* (Мт 16, 18; ДА 7, 49), *сакрии* (Мт 5, 14; Кол 2, 3), *сакрии се* (ОЈ 6, 15; Јв 8, 59), *састави* (Мт 19, 6; Еф 1, 10), *састави се* (Еф 1, 10), *састана* (2. Сол 2, 1), *састаи се* (Мт 1, 18; 1. Кор 7, 5), *сачуваи* (Мт 16, 22; Мт 19, 20).
- в) са српскословенским рефлексом *а* од полугласа у корену речи: *часи* (Чив 2, 7; 1. Кор 12, 23), *нечасиви* (1. Јов 2, 13; 1. Јов 5, 18), *љубазни* „љубљени” (1. Сол 1, 4; 1. Сол 4, 11; 2. Петр 3, 17).
- г) са српскословенским рефлексом *а* у суфиксима *-ан*, *-ац*, *-аство*, *-анство*: *безуман* (2. Кор 11, 16), *љубазни* „љубљени” (1. Сол 1, 4; 1. Сол 4, 11; 2. Петр 3, 17), *смјеран* (Мт 11, 11), *твораци* (Чив 11, 10), *чудотворици* (1. Кор 12, 29), *бојаство* (Рим 9, 23), *свједочанство* (1. Јов 5, 9), *пророчанство* (Мт 13, 14), *владичанство* (ДА 1, 20).
- д) са српскословенском сугласничком групом *шћ*: *ошћи* (ДА 5, 18), *свешћеник* (Јв 1, 19; Чив 5, 6), *свешћенство* (Чив 7, 5; Чив 7, 11), *свешћенички* (Чив 4, 15; Јв 18, 3).
- ђ) са самогласничким *р* (што је одлика и српских народних говора): *бојомрски* (1. Петр. 4, 3), *васкрсеније* (ОЈ 20, 5), *савршен* (ПЈ 2, 5), *савршенство* (2. Кор 13, 9), *смрћ* (Јв 4, 47), *смрћоносни* (Јак 3, 8), *срдачан* (1. Кор 4, 5), *шћљење* (Кол 3, 12), *бесмрћносћ* (Рим 15, 53)⁸.
- е) са самогласником *е* на месту назала предњег реда, што је у духу српскословенског језика: *свечи* (Еф 1, 4), *свешосћ* (Лк 1, 75), *свечи-*

⁸ Према С. Стијовићу ова лексема је преузета из руског језика, па србизирана претварањем руског *ер* у српско вокално *р* (Стијовић С. 1992: 69–70).

и́и (1. Петр 3, 15), и свеи́иња (Чив 12, 14), свеи́ишеник (Чив 7, 17), свеи́ишенички (Чив 4, 15), свеи́ишенство (Чив, 7, 5).

2. Немали број лексема нема редакцијских фонетских обележја, односно у истом лику припада и српскословенској и рускословенској редакцији: *безакон* (2. Петр 2, 8; 2. Петр 3, 7), *бла҃гословен* (Мт 21, 9; Мт 25, 34), *бла҃гослови́и* (Мт 14, 19; Лк 2, 34), *бла҃жен* (ДА 20, 35; Лк 1, 48), *бла҃женс-тво* (Рим 4, 9), *бо҃гобо҃јазан* (ДА 10, 2; ДА 10, 22), *Го҃спод* (ПП 4, 9), *Го҃сподњи* (Лк 13, 35; Јак 5, 14; Лк 1, 38; ДА 3, 19), *доброшвор* (Лк 22), *достојан* (Мт 8, 8; Лк 15, 19), *идолопоклоник* (Еф 5, 5; Кор 5, 11), *избави́тель* (ДА 7, 35; Рим 11, 26), *избран* (Титу 1, 1; Титу 2, 14), *јединс́тво* (Еф 4, 3; Еф 4, 13), *миро* (Мт 26, 12; Мк 13, 14), *мучи́тель* (Мт 18, 34), *одсту́па́и* (Чив 10, 39), *одсту́пи́и* (2. Тим 2, 19), *оли́тар* (Лк 11, 51; Лк 1, 11), *пасха* (Мт 26, 2; Мт 26, 17), *помаза́и* (Мт 14, 8; Лк 7, 46), *покој* (Мт 11, 29; Матеј, 12; Лк, 11; Чив 3, 11), *порфи́ра* (ОЈ, 17, 4; ПЈ 18, 12), *посредник* (Титу 6, 17; Чив 8, 6), *похули́и* (Мк 3, 29), *праве-дан* (Мт 5, 45; Лк 1, 6; Еф 1, 4), *праведник* (Мт 9, 13; Рим 1, 17)⁹, *праведнички* (Мт 10, 41), *праведно* (Фил 4, 8; Лк 23, 41), *прави́ло* (2. Кор 10, 16; Фил 3, 16), *премудри* (Рим 14, 26; 1. Кор 1, 19), *преславан* (Чив 1, 4), *пресу́па́и* (2. ПЈ, 9; Мт 15, 2), *пресу́пи́и* (Чив 10, 28; Лк 15, 29), *приноси́и* (Чив 7, 27; Чив 13, 15), *промисао* (ДА 2, 23), *промишља́и* (Рим 12, 17; 2. Кор 8, 21), *происа́т* (Мт 6, 13; ОЈ 17, 8), *расрдѝи се* (Чив 3, 10; Мк 14, 10; Лк 14, 21), *слава* (1. Тим 1, 17; 2. Петр 3, 18), *сладосѝ* (Тим 5, 6; Чив 11, 25), *слово* (2. Кор 3, 6)¹⁰, *смисао* (Еф 4, 18), *сѝасава́и* (Лк 21, 19), *сѝасава́и се* (ДА 2, 47; 1. Кор 1, 18), *сѝаси́тель* (Еф 5, 23; Фил 3, 20; Титу 1, 3), *шворак* (Чив 11, 10; Јак 4, 11), *швори́и* (Јн 7, 17; ДА 1, 1), *услиши́и* (ДА 10, 31; Јв 11, 41), *херувим* (Чив 9, 5), *хула* (Мт 12, 31; Мт 26, 65), *хули́и* (Лк 5, 21).

Црквенословенски суфикс *-ије* среће се у примерима *јеванђе́лије* (Мт 24, 14), *сѝасеније* (Сол 5, 9; Рим 1, 16), *васкрсеније* (Рим 1, 4; 1. Кор 15, 12), али се старији облик *безумије* (> *безумје*) јавља у понародњеном облику *безумље* (Мк 7, 22; Лк 6, 11; 1. Кор. 1, 23).

⁹ Лексеме *праведан* и *праведник* садрже *е* уместо полугласа, па би сходно томе припадале рускословенском језику. П. Ивић, међутим, с обзиром на то да се оне јављају пре појаве рсл. на овим просторима, појаву вокала *е* тумачи веома старим утицајем македонског изговора црквеног језика и „можда, и само делимично, ослоном на суфикс *-ов-*” (Ивић 1991: 157).

¹⁰ *Слово* у значењу „реч” среће се и у народним говорима, па и у Вуковим народним пјесмама, али је несумњиво преузета из црквеног језика, како наводи и *Рјечник Јујославенске академије знаности и умјетности*.

Неке од ових речи су грчког или другог несловенског порекла, а у наш језик су ушле преко црквенословенског језика (*миро, херувим, порфира, Пасха/пасха, олтар*).

3. Један број речи садржи и елементе црквеног и елементе народног језика. Србизовањем су у великој мери захваћене именице на *-није* (> *ње*): *безакоње* (1. Јов 3, 4; Мт 13, 41), *избављење* (Мк 21, 28; Лк 21, 28), *непослушање* (Чив 4, 6), *оирошћење* (Кол 1, 14; ДА 2, 38), *преступљење* (Еф 2, 1), *пошћење* (Чив 4, 3; Чив 9, 26; Мт 25, 34), *шечење* „подвиг” (ДА 13, 25; ДА 20, 24).

4. У Вуковом преводу *Новой завјети* доследно срећемо јекавски рефлекс јата, што би била одлика рускословенског језика. Међутим, како је то и одлика источнохерцеговачког дијалекта, који је у основи књижевног језика Вуковог типа (ијекавског изговора), то ове лексеме треба посматрати као понародњен облик црквеног лексичког фонда: *вјечан, гјело, добродјешел, намјесник, побједа, шјелесан, шјелесно, шјелеса, ијеливаши*.

5. Осим појединачних лексема Вук је уносио одређене лексичке категорије, системске низове речи, којима је требало надоместити оне изражајне типове који су били својствени напуштеном књижевнојезичком наслеђу, као и обогатити нови књижевни језик како би он могао да прати савремене цивилизацијске токове. Такве су именице на *-ост*, које су могле бити преузете без адаптације због очуване продуктивности овог наставка у српском језику (*јединост, ревност, премудрост, понизност*), именице од свршених глагола, којима обилује стари књижевни језик, али не и народни говори (*избављење, оирошћење, освећење, открићење, познање, поучење*), бесуфиксне девербативне именице (*избор* и сл.¹¹) (Пешикан 1988: 33–42).

Наведени примери потврђују да је црквено језичко наслеђе Вук користио да употпуни апстрактну и термилошку лексику (у *Новом завјету* то је црквена и религијска терминологија). Велики број лексема и лексичких типова које је Вук преко *Новой завјети* увео у српски књижевни језик остао је у живој употреби до данас. Већина лексема постоји једино у свом српскословенском лику. Ово се односи нарочито на лексеме са префиксом *са-* (*сав(ј)еш, сав(ј)ешник, сав(ј)ешт* итд.), које су с лакоћом улазиле у српски језик, јер су имале ослонац у народним говорима у оним случајевима у којима је полуглас био у јаком положају. Тако је и са сугласничком групом *ши*, која је одлика и српскословенског језика и српских народних говора. Зато су апстрактне речи и црквени појмови *ошшше, ошшши, освешшати*,

¹¹ Овај тип именица нарочито је добро посведочен у *Рјечнику* (*избор, излаз, измак, искуи, исход* итд.).

свештеник итд. у српском књижевном језику остале једино у овом лику чак и на крајњем западу српског језичког подручја, где се у српском окружењу говори *оѣћина*, *свећеник* и сл.¹²

Лексеме које су имале и народну обличку варијанту развиле су друго значење (или нијансу значења) или су уступиле место народном облику. Тако је, нпр., народно *ув(иј)ек* потиснуло српскословенски облик *вав(иј)ек* (мада се у народним говорима чује и овај облик). У савременом књижевном језику облици са *-ије*, ако није реч о језику цркве, нису у употреби, али су сачувани у појединим народним говорима, у којима је, у неким случајевима успостављена и семантичка дистинкција између облика са *-ије* и облика са *-ње*.¹³

Лексеме *сав(ј)ест* и *свршен* употребљавају се једино у овом облику, јер народне српске варијанте *св(ј)ест* и *свршен* имају другачије значење. Лексеме *сабор* и *збор*, које у основи имају подударна значења, специјализовала су се за различита поља употребе, при чему је народни облик *збор* чешћи и уобичајенији од српскословенског *сабор*. Глаголи *сабираџи* и *сабраџи* остали су, пре свега, као математички термини или се употребљавају у посебним стиливима (*сабираџи* успомене, *сабираџи* песме). У свакодневној комуникацији обичније су лексеме *с(а)купиљаџи*, *с(а)купиљање* и сл., поред уобичајеног *сабраџи се* у значењу 'доћи к себи'. И многе друге речи из Вуковог превода *Новой завети* постале су термини и у другим областима, као нпр. *заступник*, *преступник*, *начелник*, *шашач*, *помиловање*, *признање*, *извршење*.

У савременом српском језику, и књижевном и народном, уобичајила се реч *самрџи* у изразу „бити на *самрџи*”. Доноси их и Вук у *Рјечнику*. У *Новом завету*, међутим, Вук користи народну форму *смрџи*: Кћи је моја на *смрџи* (Мар 5, 23). Бијаше на *смрџи* (Јв 4, 47).¹⁴

¹² Вук у *Рјечнику* доноси облике са *ћ*, дајући им у већини случајева и предност (*оѣћи*, *оѣћина*, али *свештеник*). У *Новом завету* употребљава облике са *-иџи*.

¹³ У говору једног дела североисточне Црне Горе сачувани су, нпр., облици *молејсџије*, *наказаније*, *писаније*, *порујаније*, *приказаније*, *скајаније*, *сјасеније*, *чудолесџије*, *чудовеније* итд., а између облика *Преображеније* и *преображење* успостављена је значењска разлика – прво је име празника, а друга лексема има значење „брука, срамота” (Стијовић Р. 2007: 124). О траговима лексики овога типа у народним говорима и о узроцима њеног чувања в. Реметић 1997: 75–85.

¹⁴ У савременом српском језику је у употреби и српскословенски облик *придева самрџан* у изразу „*самрџина* постеља”, „*самрџини* час”. Ван ове употребе обични су само облици *смрџи* и (*бе*)*смрџан* (*смрџини* грех, човек је *смрџан*), *смрџиник*.

Велики број лексема које означавају апстрактне појмове у живој је употреби и данас: *благодатї, бла҃ослов, дост҃ојан, савршен, нейоколебљив, свадљив, неразумљив, премудри, промишљати, смисао* итд.

Један број речи, разумљиво, изашао је из употребе и почео се осећати архаизмима (*дажд, ревновати, јединост* и др.). Такве су и лексеме *цјелив, цјеливање и цјеливати*, које су данас обавезни део религијског дискурса, али се не користе у свакодневном говору. Вук их у преводу *Нової завјѣта* доследно употребљава, а у савременом, Синодовом преводу употребљавају се само тамо где се жели исказати осећање посебног духовног пијетета, нарочито када се радња односи непосредно на Исуса Христа.¹⁵ Када та посебна духовна димензија изостаје, употребљавају се лексеме *пољубити, пољубац*.¹⁶

Вук је преводом *Нової завјѣта* дао образац новог српског књижевног језика, са разрађеном граматичком структуром, сложеном и разноврсном речничком грађом. Утемељујући књижевни језик на народној основи, али временом га све више богатећи из црквенословенског језика, Вук је дошао до својеврсног средњег стила који ће бити погодан за изражавање „умозрителних мисли“, како би рекао Мушицки, а у чијем ће дограђивању и фином брушењу учествовати многи српски писци, научни и културни радници.

Вуковом реформом није демократизован само језик, како се често истиче. Њоме је демократизован и дух српског друштва. Широко су отворена врата народној поезији, кроз коју је на пијадестал подигнут човек из народа, његово јунаштво и морал, што је значајно допринело националном освешћивању, веома важном у том устаничком и ослободилачком времену.

СКРАЋЕНИЦЕ

Гал = Галатима посланица Св. апостола Павла

ДА = Дјела светијех апостола

Еф = Ефесцима посланица светог апостола Павла

Јак = Саборна посланица светог апостола Јакова

Јв = Свето јеванђелије по Јовану

¹⁵ *Цјелива* ми ниси дао, а она, откако уђе, не преста *цјеливати* ми ноге (Лк 7, 45), Јудо, зар *цјеливом* издајеш Сина Човјечијег? (Лк 22, 48), Поздравите један другога *цјеливом* светим (Рим 16, 16; 1. Кор 16, 20), Поздравите једни друге *цјеливом* љубави (1. Петр 5, 14).

¹⁶ Угледа га отац његов и сажали му се, и потрчавши загрли га и *пољуби* (Лк 15, 20).

Јуд = Саборна посланица светог апостола Јуде
 Кол = Колошанима посланица светог апостола Павла
 Кор = Коринћанима посланица светог апостола Павла
 Лк = Свето јеванђелије по Луци
 Мк = Свето јеванђелије по Марку
 Мт = Свето јеванђелије по Матеју
 ОЈ = Откривење светог Јована богослова
 Петр = Саборна посланица светог апостола Петра
 ПЈ = Саборна посланица светог апостола Јована богослова
 Рим = Римљанима посланица светог апостола Павла
 Сол = Солуњанима посланица светог апостола Павла
 Титу = Титу посланица светог апостола Павла
 Фил = Филићанима посланица светог апостола Павла
 Чив = Чивутима посланица светог апостола Павла

ИЗВОР

Нови завјет господа нашег Исуса Христа [превео Вук Стефановић Караџић],
Сабрана дела Вука Караџића, X, 5–456.

ЛИТЕРАТУРА

- Буловић 1985:** И. Буловић, Нови превод Светог Писма Новог Завета, *Гласник*, 66, 3–28.
- Ивић М. 1957:** М. Ивић, Једно поређење Вуковог језика са нашим данашњим књижевним језиком, *Зборник за филологију и лингвистику*, I, 114–126.
- Ивић П. 1991:** П. Ивић, *О Вуку Караџићу*, Целокупна дела Павла Ивића, VIII, приредио Александар Младеновић, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Караџић 1845:** В. Караџић, *Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије писма високој-реосвешћеноме јосифовину Плаћону Ашанаџковићу православноме владици будимскоме о српском правопису са особитим додацима о српском језику*, Беч.
- Пешикан 1988:** М. Пешикан, Типолошка допуњавања Вуковог народног лексичког система за потребе књижевног језика, *Научни саставак слависта у Вукове дане*, 17/1, 33–42.
- Реметић 1997:** С. Реметић, О траговима црквеног језика у народним говорима (по тврде именица средњег рода на -ије, *Јужнословенски филолог*, LIII, 75–85.

- Стејић 1896:** Ј. Стејић, Језикословне приметбе на предговор Г. Вука Стеф. Караџића к преводу Новог завета, *Скупљени грамаиички и полемички списи Вука Стеф. Караџића. Додатак*, књ. трећа.
- Стијовић Р. 2007:** Р. Стијовић, Говор Горњих Васојевића, *Српски дијалектолошки зборник*, LIV, 1–312.
- Стијовић Р. 2008:** Р. Стијовић, О некоторых сербскославянских словах в современном сербском литературном языке. *Материалы Международной научно-практической конференции преподавателей истории, языков и культуры славянских народов*: СНЦ РАН, 164–169.
- Стијовић Р. 2012:** Р. Стијовић, Српскословенска лексика у Вуковом преводу Новог завјета, у: *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности III : зборник радова са научној скупа „Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности”*, Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа”, 203–218.
- Стијовић Р. 2014:** Р. Стијовић, О лексици Синодовог превода Новог завјета у односу на лексику Вуковог превода, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 57, 1, 69–81.
- Стијовић С. 1992:** С. Стијовић, *Славенизми у Његошевим ђесничким делима*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Рада Р. СТИЈОВИЧ

НОВЫЙ ЗАВЕТ – ВЕСТНИК НОВОГО ВРЕМЕНИ И СВЯЗЬ С НАСЛЕДИЕМ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Резюме

Известно, что Вук Караджич, основоположник современного сербского литературного языка, своей реформой литературного языка прервал средневековую традицию в этой области, а также сократил употребление типов языка, представлявших его модернизированный вариант (славяносербский и досифеевский). Однако словарный фонд народной речи не был достаточен для выражения сложной проблематики интеллектуального творчества. С данной проблемой Вук встретился работая над переводом „Нового завета”. Для нужд перевода данного произведения он пользовался церковнославянской лексикой, о чем и сообщает в предисловии. В науке, однако, известно что Вук употребил гораздо больше „славянских слов”, чем указано в предисловии. Автор указывает на богатство лексики не принадлежащей народной речи а древнему сербскому литературному языку и на то что эта лексика в большей степени и сегодня употребляется в современном сербском литературном языке.

Ключевые слова: Вук Караджич, Новый Завет, народный язык, церковнославянский язык, наследие литературного языка

ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ*

*Филолошки факултет
Универзитета у Београду*

ГОДИНА 1847. У УЧБЕНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ И СРЕДЊУ ШКОЛУ

У раду се говори о 1847. години, односно о њеном месту у нашем образовном систему. Прво смо прегледали наставне планове и програме за основну и средњу школу и видели какав је статус ове године у њима. Након тога, анализиран је један број наших учбеника за основну и средњу школу и њихово објашњење 1847. године, као важне године у развоју нашег књижевног језика. Консултована је и друга, релевантна литература и тиме смо стекли увид у статус 1847. године у нашем образовном систему.

Кључне речи: наставни план и програм, учбеници и приручници, основна школа, средња школа, 1847. година

1. Увод

О реформи нашег језика и писма било је речи и у предвуковском периоду. Ипак, реформа језика и правописа везује се за личност Вука Стефановића Караџића и његово дело. Вук је реформу најављивао од самог почетка свога рада, али ју је обелоданио 1818. у знаменитом *Српском рјечнику*. Озваничење Вукове победе десило се четири године после његове смрти (1868), равно пола века од појаве *Српског рјечника*. Између те две године свакако је најзначајнија 1847. година, која је донела озбиљан преокрет. Ова година често се наводи и као година победе Вукових идеја, то је честа грешка код наших ученика, али не само код њих. О чему се заправо ради? Од почетка Вукове борбе повремено је изгледало да је она неуспешна и да је ближе неуспеху него успеху. То се значајно промени-

* brboricv@eunet.rs

ло 1847. године, после које је победа Вукових идеја била сасвим извесна, мада је до озваничења прошло још две деценије. Због тога је ова година прекретничка и посебно значајна. Овде ћемо покушати да видимо какав је статус те значајне године у нашем образовном систему. Поред увида у наставне програме, видећемо како се о значајној години реформе српског језика говори у три уџбеника за основну школу, у три уџбеника за средњу школу, али и какав је њен статус у нашим граматикама и приручничкој и стручној литератури.

2. Година 1847. у наставним програмима

Међу задацима наставе нашег предмета у школи јасно стоји да ученици имају задатак да „поштују матерњи језик, негују српски језик, традицију и културу српског језика”. Значајне године и значајна дела су део традиције и културе српског језика. Наставни програм предвиђа да ученици 1847. годину обрађују у осмом разреду основне школе и другом разреду средње школе.

У наставном програму за осми разред основе школе налазимо јасно позивање на историју нашег језика: „Српски језик међу другим словенским језицима. Дијалекти српског језика (основни подаци). Народни језик (језик као скуп дијалеката) и књижевни језик. Појам нормирања. Развој српског књижевног језика: српкословенски, рускословенски, славеносрпски, Вукова реформа језика, писма и правописа, књижевни језик Срба од Вука до данас (основни подаци)” (Наставни план и програм за основну школу).¹

У наставном програму за други разред прилично прецизно су дефинисане области из српског књижевног језика и за њихову обраду планирано је осам наставних часова. Истина, није посреди само историја књижевног језика, већ је оно што претходи настави граматике, у правом смислу те речи. Ево дела наставног програма који се тиче историје нашег језика, посебно историје језика деветнаестог и двадесетог века: „Почетак стандардизације књижевног језика и правописа код Срба и код Хрвата (прва половина XIX века). Развој српског књижевног језика у другој половини XIX века и у XX веку (повезивање са наставом књижевности). Основни принципи срп-

¹ Наставни програми за основну и средњу школу доступни су на сајту Министарства просвете, науке и технолошког развоја и на сајту Завода за унапређивање образовања и васпитања.

ске књижевне норме. Екавски и ијекавски изговор. Ћирилица и латиница. Књижевно-језичке варијанте. Функционални стилови српског књижевног језика. Основни принципи језичке културе. Приручници за неговање језичке културе (и начин њиховог коришћења). Језичка ситуација у Србији. Принципи језичке равноправности. Језичка толеранција” (Наставни план и програм за средњу школу). Увид у наставни програм јасно показује да се развој књижевног језика деветнаестог века мора обрадити на наставним часовима и да је 1847. година део тих садржаја.

3. Година 1847. у уџбеницима за основну школу

После увида у наставне програме за основну и средњу школу настојали смо да видимо како се 1847. година објашњава у нашој уџбеничкој литератури и како се њој приступа у уџбеницима које користе ученици наших основних и средњих школа. Консултовали смо три уџбеника за осми разред основне школе, она три уџбеника која се, по нашим сазнањима, највише користе последњих неколико година. Аутори су универзитетски професори и три познате издавачке куће уџбеничке литературе (Завод за уџбенике, Клет и Едука). Ево нашег избора три уџбеника за основну школу:

1. Душка Кликовац, *Српски језик за осми разред основне школе*;
2. Весна Ломпар, *Српски језик за осми разред основне школе*;
3. Гордана Штасни и Наташа Добрић, *Српски језик и језичка култура за осми разред основне школе*.

Сада ћемо цитирати оне делове из ова три уџбеника који се односе на 1847. годину и објашњења која уз њу иду:

„Година 1847. сматра се прекретницом у прихватању Вукових идеја. Те године излази Вуков превод *Новой завети*, који је посведочио да је нови књижевни језик довољно богат и гибак да би могао исказати сложени и често апстрактни садржај Библије. Исте године је млади правник и филолог Ђуро Даничић објавио и расправу *Раш за српски језик и правопис*, у којој је с научном аргументацијом одбранио Вукову реформу, а млади песник Бранко Радичевић објавио је своје *Песме* на чистом народном језику. Исте године Његош штампа и свој *Горски вијенац*, на свом народном говору, али с многим црквенословенским речима, и по старом правопису. Тада је постало јасно да језик 'орача и пастира' може, уз оплемењивање, имати функцију књижевног језика” (Кликовац 2008: 41).

„Коначно, може се рећи да су његове идеје однеле победу 1847. године. Тада су, на народном језику, изашла следећа дела: *Песме* Бранка Радичевића, *Горски вијенац* Петра Петровића Његоша, Вуков превод *Новой заветаша*, *Раш за српски језик и правопис* Ђуре Даничића. Тиме је показано да се народним језиком могу писати поезија, мисаона и религиозна дела, као и научне расправе, и да језик 'ораца и пастира' може бити добра основа књижевном језику" (Ломпар 2012: 21).²

„Праву победу Вук је извојевао 1847. године. Те године су објављене значајне књиге из различитих области. Показано је да се народним језиком могу изразити и апстрактни библијски садржаји у Вуковом преводу *Новой заветаша*, да се народним језиком могу стварати уметничка дела, што потврђују *Песме* Бранка Радичевића и Његошев *Горски вијенац*. Исте године млади филолог Ђуро Даничић објавио је *Раш за српски језик и правопис* и научним аргументима одбранио Вукову реформу. Иако се 1847. може сматрати годином победе Вукове реформе, Вуков језик и правопис озваничени су у Србији тек 1868, четири године после његове смрти" (Штасни/Добрић 2011: 31).

Иако имамо велики број одобрених уџбеника из Српског језика за основну школу, вреди напоменути да нам је приручна литература за наш предмет прилично оскудна. Овде у првом реду мислимо на одговарајућу граматику и правопис. Тако можемо рећи да једина прихватљива грамика она коју потписује Душка Кликовац, као што је једини у целини прихватљив правопис за основну школу онај који као аутор потписује Милорад Дешић.³ Објашњење које налазимо у поменутој *Граматици српског језика за основну школу* Д. Кликовац не разликује се од објашњења које сусрећемо у уџбенику за осми разред истог аутора:

„Година 1847. сматра се прекретницом у прихватању Вукових идеја. Те године излази Вуков превод *Новой заветаша*, који је посведочио да је нови књижевни језик довољно богат и гибак да би могао исказати сложени и често апстрактни садржај Библије. Исте године је млади правник и филолог Ђуро Даничић објавио и расправу *Раш за српски језик и правопис*, у којој је с научном аргумента-

² У *Радној свесци* која иде уз овај уџбеник налазимо питање у коме се тражи да ученици допуне табелу делима, односно ауторима из 1847. године. Овде се тражи да ученици напишу називе дела Петра Петровића Његоша и Ђуре Даничића, односно да напишу имена аутора дела *Песме* и *Новой заветаша* (превод).

³ Иако је правописна норма поправљена и измењена 2010. године, када смо добили ново издање *Правописа српског језика* Матице српске (са новом редакторском групом), нисмо добили ново издање правописног приручника за школе. Ту мањкавост је унеколико надоместио *Правопис српског језика* (школско издање) Милорада Дешића 2015. године, који је објавио Клет.

цијом одбранио Вукову реформу, а млади песник Бранко Радичевић објавио је своје *Песме* на чистом народном језику. Исте године Његош штампа и свој *Горски вијенац* на свом народном говору, али с многим црквенословенским речима, и по старом правопису. Тада је постало јасно да језик 'ораца и пастира' може, уз оплемењивање, имати функцију књижевног језика" (Кликовац 2010: 32).

На основу ова три (тј. четири) цитата лако се може закључити да се у поменутих уџбеницима налази јасно дефинисана 1847. година, објашњења уз њу су прилично јасна. У два уџбеника поменут је и Вуков превод *Новой завјешта*, док у једном уџбенику тај податак изостаје. На основу увида у ова три уџбеника и граматику морамо закључити да уџбеници прате наставни програм. Дата су основна објашњења, наведена су четири релевантна дела, јасно је поменут значај 1847. године, али нам се чини да су објашњења могла бити и нешто обимнија. Ипак, мислимо да је ових десетак редова текста прилично фактографског карактера, што може, на неки начин, умањити значај ове, прекретничке године. Мислимо да би текст уз 1847. годину могао бити и нешто дужи.

4. Година 1847. у уџбеницима за средњу школу

Приликом увида у наставне програме за средњу школу видљив је, по нашем мишљењу, необичан приступ историји језика. Тако се у првом разреду средње школе налазе почеци словенске писмености и стварање старословенског језика, стварање српкословенског језика, рускословенски језик, стварање славеносрпског језика и пут ка победи народног језика. Практично је историја српског књижевног језика до краја осамнаестог века предвиђена за први разред средње школе, док се његов даљи развој у деветнаестом и двадесетом веку претаче у други разред. Такав приступ у наставним програмима морао се одразити и на уџбенике. Нисмо сигурни да је ово најбољи поступак и мислимо да би било боље да се целокупна историја нашег књижевног језика налази у првом разреду средње школе.

Овде ћемо донети оне податке који се односе на 1847. годину у три средњошколске граматике, уз извесна објашњења. И овде смо се одлучили за оне уџбенике који се најчешће сусрећу у настави и који су, по нашем мишљењу, најквалитетнији уџбеници. У питању су познати аутори и исте издавачке куће као и за основну школу (Завод за уџбенике, Клет и Едука). Ево тих уџбеника и имена њихових аутора:

1. Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Граматика српског језика за гимназије и средње школе*;
2. Весна Ломпар и Александра Антић, *Граматика – уџбеник за други разред гимназија и средњих стручних школа*;
3. Душка Кликовац и Љиљана Николић, *Српски језик за други разред гимназија и средњих стручних школа*.

Граматика српског језика Живојина Станојчића и Љубомира Поповића и данас се сматра најрепрезентативнијом средњошколском граматиком. Она је наша званична граматика за гимназије и средње школе од 1989. године. Имала је много издања и издавач ове граматике (уџбеника) је Завод за уџбенике.⁴ Последњих неколико година и за средњу школу почеле су се употребљавати појединачне књиге (граматике) за поједине разреде. За ова три уџбеника за други разред, као што смо већ рекли, одлучили смо се јер мислимо да иза њих стоје најозбиљнији аутори и најозбиљнији издавачи:

„Даничићева расправа *Рат за српски језик и правопис* (1847), као научно дело писано народним језиком, имала је изванредан значај у стварању новог књижевног језика код Срба. Било је то дело представника нове генерације научника, који је на научној основи образложио Вукову реформу, а образложење написано народним језиком. А као што се 1847. године појавило то Даничићево дело, тако су се исте године појавиле *Песме* Бранка Радичевића и *Горски вијенац* Петра II Петровића Његоша, поетска дела писана народним језиком (Његошево дело, истина, штампано је старим правописом, али ипак – народним језиком). Најзад, те године објављен је и Вуков превод *Новой завјешта*, дело универзалног религиозно-песничког садржаја, које је самом том чињеницом било од великог значаја за реформу књижевног језика” (Станојчић/Поповић 2008: 17).

„Може се рећи да су Вукове идеје однеле победу **1847. године**. Тада су на народном језику изашла следећа дела: *Песме* Бранка Радичевића, *Горски вијенац* Петра Петровића Његоша, Вуков превод *Новой завјешта* и *Рат за српски језик и правопис* Ђуре Даничића. Тиме је показано да се народним језиком могу писати поезија, мисаона и религиозна дела, као и научне расправе” (Ломпар/Антић 2014: 11).⁵

⁴ Прво издање ове књиге имало је назив *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања (уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе)*. То издање је имало је и трећег аутора (Стевана Мицића). Он је био аутор четардесетак страна уџбеника о култури изражавања. Тираж првог издања био је, данас невероватних, 130.000 примерака. После првог издања овај део је изостао, није га било у каснијим издањима.

⁵ Није тешко уочити превелику сличност текста у уџбенику за осми разред, који потписује В. Ломпар и мислимо да би објашњење за средње школе могло бити нешто шире.

„Као година победе Вукових идеја узима се 1847, када су изашла три значајна дела, на народном језику и Вуковим правописом: Вук је објавио свој превод *Новой завети*, којим је показао да је нов књижевни језик довољно богат и гибак да се њиме могу изразити и сложени садржаји; филолог Ђура Даничић је објавио своју научну расправу *Рач за српски језик и правопис*, у којој је научном аргументацијом одбранио Вукову реформу; а песник Бранко Радичевић је објавио своје *Песме*. Исте године Његош је обавио *Горски вијенац* – такође на народном језику (друге дијалекатске основе), али не сасвим чистом, и старим правописом. Тако је постало јасно да језик 'ораца и пастира' може, уз оплемењење, вршити функцију књижевног језика (Кликовац/Николић 2014: 11).

Након увида у три уџбеника за средњу школу и статуса 1847. године у њима, основни утисак је да су објашњења и тумачења врло слична она која смо сусрели у уџбеницима за основну школу и да се не примећује проширење тих објашњења. Истина, у сва три уџбеника јасно стоји да је то година у којој су Вукове идеје однеле победу, али нема објашњења да је озваничење победе уследило знатно касније. Овде се морало констатовати да је то преломна година Вукове борбе за реформу српског језика, али то није година победе Вукових идеја, не барем озваничење те победе.⁶ Наше је мишљење да је објашњење у уџбеницима за основну школу морало бити знатно проширено, тј. да је било потребно дати више текста.

5. Година 1847. у неким грамаџикама и приручницима

Поред већ поменуте и цитиране *Грамаџике српског језика* Живојина Станојичића и Љубомира Поповића, која је званична средњошколска граматика три деценије, консултовали смо, по сопственом избору, још неколико релевантних граматака и приручника. Опет смо се одлучили за три књиге – познатих аутора и репрезентативних издавача:

1. Михаило Стевановић, *Грамаџика српског језика за средње школе*;
2. Предраг Пипер и Иван Клајн, *Нормативна грамаџика српског језика*;
3. Александар Милановић, *Крајња историја српског књижевног језика*.

Наиме, није добро ако је исти текст у уџбенику за основну и у уџбенику за средњу школу.

⁶ О свим забранама и победи Вукове реформе прецизни подаци се могу наћи у раду *Све забране и победа Вукове граџије у XIX веку* (Брборић 2015: 35–51).

Средњошколска граматика Михаила Стевановића је неколико деценија била најзначајнија граматика нашег језика намењена ученицима средњих школа. Појавила се на почетку шесте деценије двадесетог века, имала је велики број издања великог тиража.⁷ Наиме, ову граматику је издавало неколико издавачких кућа, из различитих градова и република, да нас самосталних држава, па је то прилично тешко проверити. Није спорно да је ова граматика била званичан средњошколски уџбеник неколико деценија. То је била најважнија школска граматика, док је није сменио уџбеник Живојина Станојчића и Љубомора Поповића.

Ево извода из средњошколске граматике М. Стевановића и приручника А. Милановића. У *Нормативној граматици* Предрага Пипера и Ивана Клајна нема одељка о историји језика и она је тиме искључена из употребе у нашим средњим школама:

„А још је значајније то што својим изврсним *Песмама*, штампаним 1847. г. испеваним чистим народним језиком Бранко показује да се и најтананија осећања и цео унутрашњи живот човеков могу изразити тим језиком. Ђура Даничић је такође својим *Раџом за српски језик и правопис*, и практично и теоријски, снажно подупро Вукову реформу; практично је потврдио да се и сложени научни проблеми могу расправљати простим народним језиком, а теоријски је, као већ формиран језички стручњак, дао научно образложење Вукове реформе откривајући, у исто време, неодрживост, наивност и бесмисленост поставки главног Вуковог противника Јована Хацића. Зато се година изласка Бранкових *Песама* и Даничићева *Раџа за српски језик с правом* сматра годином тријумфа Вукових језичких начела, а, свакако, и најзначајнијом годином за нашу књижевност уопште. Ове, 1847. год. такође на народном језику (иако старим правописом) штампано је и најпоетскије и најмисаоније дело наше књижевности, Његошев *Горски вијенац*. После појаве ових дела, која су објављена знамените 1847. г., коначно је учињен крај тврдњама да је народни језик недовољно развијен за књижевно и научно стварање” (Стевановић 1998: 27–28).⁸

„Година 1847. има нарочит значај у историји српске културе и историји српског књижевног језика. Тада су се, наиме, појавиле четири књиге које су, свака на свој начин, пресудно допринеле победи Вукових језичких начела. После појаве Вуковог превода *Новой завети*, *Раџа за српски језик и правопис* Буре Даничића,

⁷ Ми смо консултовали дванаесто издање, мада се може десити да их је било и више.

⁸ У књизи *Савремени српскохрватски језик – граматички систем и књижевнोजезичка норма I* сусрећемо веома детаљан одељак Прва уметничка књижевност на народном језику. Овај одељак заузима више од четрдесет страна текста, али како ова књига није била намењена нашим ученицима, овде је нисмо посебно анализирали. Ипак, вреди рећи да је овде 1847. години посвећено неколико страна и да је ова година веома исцрпно објашњења.

Песма Бранка Радичевића и *Горског вијенца* Петар Петровића Његоша свима је постало јасно да српски народни језик не мора вечно да буде говор 'орача и пастира', већ да он може, уз оплемењивање, задовољити већину функција које му савремено српско друштво у експанзији намеће. Коначно су, тридесет три године после првих Вукових дела, сазрели сви услови да се то свима и практично, а не само кроз полемике у штампи, и докаже" (Милановић 2004: 125).

Наш је утисак да су ова две књиге прецизније и јасније објасниле 1847. годину и да би било добро да их наставници консултују. Уз објашњење ове значајне године, у овим двома књигама се говори о нарочитом значају 1847, али је изостала квалификација да је то незванична победа Вукове реформе. Волели бисмо да се оваква објашњења налазе и у уџбеницима које користе наши средњошколци.

Нама се чини да би се, нарочито у средњој школи, морало више истаћи колико је Вукова борба била тешка и колико је дуго трајала. Црква и држава пружале су велики отпор Вуковој реформи. Тај отпор није сломљен ни смрћу митрополита Стратимировића 1836. године. После је на челу Вукових противника био утицајни правник, јавни радник и књижевник Јован Хацић (Милош Светић), један од оснивача Матице српске, која се у својој раној епоси углавном негативно односила према Вуку (Ивић/Кашић 1994). Можда би се међу објашњењима могла наћи и Андрићева реченица да је Вук био и „рушилац и градитељ, и више градитељ него рушилац, али је савременицима, нарочито у прво време, морала бити много више видљива рушилачка страна његовог потхвата" (Андрић 1972: 17). Чини нам се да ове Андрићеве речи најбоље одсликавају и објашњавају и 1847. годину, као значајну годину историје српског књижевног језика.

6. Закључак

Година 1847. није спорна у наставним програмима за основну и средњу школу. Истина, она се директно не помиње у њима, али формулације „Вукова реформа језика, писма и правописа, књижевни језик Срба од Вука до данас" у основној школи и „Почетак стандардизације књижевног језика и правописа код Срба и код Хрвата (прва половина XIX века). Развој српског књижевног језика у другој половини XIX века и у XX веку" у средњој школи јасно показују да је она неизоставна и да јој је место на наставним часовима.

Консултовани уџбеници и граматике за основну и средњу школу доносе основне податке о 1847. години. Наше је мишљење да се она мора означити као прекретничка и значајна година, али не као година победе Вукових идеја. Такође мислимо да би у средњој школи објашњења могла бити исцрпнија, јер нема суштинске разлике између онога што ученици уче у основној и средњој школи, и то не сматрамо оправданим приступом.

Објашњења која налазимо у средњошколској граматици Михаила Стевановића и приручнику *Крајња историја српског књижевног језика* Александра Милановића су неупоредиво квалитетнија.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1972:** Иво Андрић, *Иво Андрић о Вуку Караџићу*, Београд: БИГЗ.
- Брборић 2015:** Вељко Брборић, *Правонас и школа*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ивић 197:** Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ивић/Кашић ²1994:** Павле Ивић и Јован Кашић, „О језику код Срба у раздобљу од 1804 до 1878. године”, у: *Историја српског народа*, пета књига, том други, Београд: Српска књижевна задруга. Стр. 311–380.
- Кликовац 2008:** Душка Кликовац, *Српски језик за VIII разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике.
- Кликовац 2010:** Душка Кликовац, *Грамматика српског језика за основну школу*, Београд: Креативни центар.
- Кликовац/Николић 2014:** Душка Кликовац и Љиљана Николић, *Српски језик за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Едука.
- Ломпар 2012:** Весна Ломпар, *Српски језик за осми разред основне школе*, Београд: Клет.
- Ломпар/Антић 2014:** Весна Ломпар и Александра Антић, *Грамматика – Уџбеник за други разред гимназија и средњих стручних школа*, Београд: Клет.
- Милановић 2004:** Александар Милановић, *Крајња историја српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пипер/Клајн 2014:** Предраг Пипер и Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Станојчић/Поповић 2008:** Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике
- Стевановић ¹²1998:** Михаило Стевановић, *Грамматика српског језика за средње школе*, Београд: Заветно слово.

Стевановић 1981: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I (граматички сисци и књижевнojeзичка норма)*, Београд: Научна књига.

Штасни/Добрић 2011: Гордана Штасни и Наташа Добрић, *Српски језик и језичка култура за осми разред основне школе*, Београд: Едука.

Veljko Ž. BRBORIĆ

YEAR 1847 IN THE TEXTBOOKS OF THE SERBIAN LANGUAGE
FOR PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL

Summary

This work talks about 1847, and its place in our educational system. First, we reviewed the curricula for primary and secondary school and saw the status of this year in them. Afterwards, we analyzed a certain number of our textbooks for primary and secondary school and their explanations of 1847, as an important year in the development of our literary language. Another, relevant literature was consulted, and we gained insight into the status of 1847 in our educational system.

Бошко Ј. СУВАЈДИЋ*

*Филолошки факултет
Универзитета у Београду*

ВУК И 1847.

Година 1847. сматра се одлучујућом годином у погледу тријумфалног окончавања Вукове борбе за увођење народног језика у српску књижевност, као и за револуционарни преображај српског културног обрасца те неподељено прихватање његових реформаторско-просветитељских идеја. Ипак, 1847. година је за Вука била и година великих искушења.

Кључне речи: Вук Караџић, *Нови завети*, народни језик, превод, црквена забрана, Вукова преписка

Од почетка реформаторског рада, од бриљантног изласка на јавну сцену 1814. године па до појављивања превода *Новой завети* на народни језик 1847. године, Вук је сазрео. У међувремену је мењао своје ставове прилагођавајући их околностима, мада је много више околности прилагођавао својим ставовима. Година 1847. из ове перспективе делује као врхунац Вукове мисије. Као заслужена награда. Као непокварени и величанствени тријумф. А изнутра, из саме те године, све је изгледало другачије. Вук се нашао пред највећим искушењима до тада. И једва им је одолео:

Све до 1844 године Вук је имао свакојаких тешкоћа око издања сваке своје књиге, али ни око које није толико као око ове, зато и вели у предговору: „Историја је овога пријевода, од године 1815 до данас, врло знатна а на много мјеста и смијешна, али је и дуга и широка, за то се за сад мора изоставити.” – Кад су по његову изласку из штампе полетеле разне клевете, он је почео да је пише, али је остала несвршена, дотерао је само до половине 1821 године. Не мање је знатна и његова историја после штампања, и заиста је вредно да се обе у целини опишу (Стојановић 1924: 601).

* bosko.suvajdzic@mts.rs

А управо је 1847. година требало да буде година одмора и смирења после жестоких деценија утука и борби. Вук је, од када је уставобранитељска влада повољно решила питање његове пензије, све чешће навраћао у Београд. Забележено је да је средином маја 1846. године стигао у Београд са пријатељем адвокатом Мојсијем Георгијевићем. Стигао је и да, после 37 година, посети Тршић (в. Димитријевић 2011: 356). И коначно, крајем јула 1847 г. изашла је из штампе дуго очекивана књига, *Нови Завет Господа нашега Исуса Христа*, „Вуков превод који је 27 година лежао у рукопису” (Љ. Стојановић):

Ове године, веома значајне за нашу културу, појавиће се четири врхунска дјела оновременог нашег „књижества”: Вуков *Нови завет*, Његошев *Горски вијенац*, *Пјесме* Бранка Радичевића, издања бечких Јермена и Даничићев *Рат за српски језик и правопис* – из будимске штампарије. Свако од њих, на свој начин и у свом подручју, показате и доказаће неоспорива преимућства народног језика, живог и животног. Стога се 1847. година узима као преломна у мучној и жучној бици да српски језик заузме мјесто у нашој књижи, симболично – као година побједе народног језика, којој ће и Вук и Његош приложити изузетна дјела (Добрашиновић 2012: 67).

Као што се зна, Вукова борба је имала различите менте. Вук је у појединим фазама свога развоја имао до те мере узбудљив живот да се могао упоредити са најузбудљивијим политичким трилером. Једна од најтрауматичнијих тачака његове борбе била је управо 1847. година:

Вук, устаник који прима ударце и немилосрдно их задаје, који без жаљења оставља мртве за собом, једна концентрисана и систематизована стихија, идеолог и апологет победоносног српског сељаштва, најбројнијег и најдинамичнијег дела народа у то време, упустио се у борбу против једног на изглед кремено чврстога света, против угледних појединаца, против свих тадашњих књижевника, против моћних институција, против митрополита, против владара, против целог једног друштвеног система. Невероватна комбинација устаничког голаћа, сељачког трибуна, видовитог политичара и педантног научника, Вук је 'тумарнуо' у историјску гужву, у мутну матицу и, након четврт века непрекидне и свестране активности, пркосно огласио победу: 'Хвала Богу! Ево нас већ на обали!' (Селимовић 1983: 39).

Вукова реформа се јесте мењала, али је њена основна интенција остајала непромењеном и непроменљивом. Требало је показати све неслућене могућности српског народног језика у књижевности, па и у означавању најделикатнијих духовних садржаја. Идеју о преводу *Нове завете* Вуку је, као и у свим његовим важним пословима, дискретно сугерисао Јернеј

Копитар. У писму од 11. априла 1815. године, Копитар „први пут, као узгред, вели да он мора једном превести Библију на српски за Лондонско Библиско Друштво за добру награду” (Стојановић 1924: 601). Вука је ово, дабоме, заинтриговало, али се најпре нећкао, изговарајући се да превод мора начинити неколико људи, који познају „различне језике”, у одговору датованом у Сремским Карловцима 20. априла 1815. године:

Пословице тежко се купе, јербо то мора човек да чека док когод рекне. А превод библие на Сербски, то би славно и преполезно било; али то друге људе чека а не мене; јербо ту треба неколико људи кои различне језике знају (Вук, Преписка I, бр. 48, 228).

Даље се, као што знамо, ова тема интензивно разматра у Вуковој кореспонденцији са Лукијаном Мушицким. Мушицки је, на Вуков предлог да преведе Библију, позитивно реаговао, мислећи да на тај начин отплати велике дугове у којима се манастир Шишатовац нашао. У целокупној причи о преводу *Новой завети*, Пинкертонова награда није представљала мали подстицај. Видимо то и из писма Лукијана Мушицког Вуку, датованог у Карловцима 15. новембра 1816. године.

Ако бы ми Пинкертоны могao помоћи, я бы се пріміо перевода Новог' Завѣта на Сербски. Нужда бы ме поощрила, да скоріе радимъ. – И може быти да бы ме спасло. Но много я требамъ, Богъ вѣсть, шта 'ће самномъ быти. – Къ оном' переводу, я мыслимъ, да е нужданъ священникъ, и кои орігіналь разуме, да изъ потока не црпи. Светыня се гнуша просты руку – то естъ – по мнѣнію наши Србля. Я нисамъ радъ Вама преотети. Искренно говоримъ: правіо я или другій. – Морао бы бити священникъ. Изъ многихъ причинъ (Вук, Преписка I, бр. 102, 337).

Мушицки износи идеју да би било добро да се дају упоредо словенски оригинал и превод, како народ не би заборавио сладости „прекрасног славенског језика”, у писму од 17/29. новембра 1816. године:

О Србском' переводу Бібліе ово мыслимъ и непоколебимо держимъ, да се преводъ са славенскимъ орігіналомъ заедно т. е. съ друге стране печата (кад' годъ то буде), да не бы како прекрасный славенскій языкъ, исчезнувши испредъ очію народа, мало по мало дошао у презреніе и забвеніе, и да небы переводъ Сербскій, безъ подлинника, или орігінална текста, губіо повѣреніе и светыню. Друго, да се переводъ Сербскій печата иждивеніемъ С. Петербургског' Содружества, а не Лондонског'. Лако можете знати причину. Лакше бы церква Сербска допустила простыя переводъ, и цѣо бы народъ съ веѣмъ повѣреніемъ пріміо, само зато, што е Россія съ нама единовѣрна (Вук, Преписка I, бр. 107, 347–348).

Вук је ово друго прихватио, у потпуности. Али се, што се тиче предлога да Мушицки преведе *Нови завет*, сада начинио невешт, у писму из Беча од 24. 11 / 06. 12. 1816. године:

Одъ Пинкертона за садъ не'ма ништа, то су понајвише Копытарове фантазіе: он више себи воображава (као што жели) него што бити може. Садъ се чуе да су велика гонения (и по Англіи) против Библијаша постала (Вук, Преписка I, бр. 110, 353).

Да Вук интензивно размишља о неким решењима у вези са превођењем *Новой завети*, што посредно сведочи и о његовој решености да се овога посла сам подухвати, сведоче и врло конкретна питања која поставља Мушицком гледе превода, у писму од 10. децембра 1816:

Мнѣніе Ваше о Библии допада намсе нама обоици, и кад' бы што было, тако бы требало да буде. Ласно е оно превести; *овай ради овоѣа, а онай оноѣа*, него вы переведите изъ Лукина Евангелія главу 15 или изъ Іованова главу 4^{ту} (или оба двѣ) пакъ нам' пошлите да се и мы увѣримо *яко добро естѣ* (Вук, Преписка I, бр. 113, 356).

Вук се, у истом писму саглашава и са предлогом да упоредо иду превод и словенски оригинал:

Да се мало вратимъ къ Библии; неће Славенскій языкъ никадъ у презрѣніе и забвеніе доћи не бойте се: што Поповима и Калугъерима ползу доноси, и чега се они изъ тога узрока приме, оно не може безъ великога сіясета пропасти. Него бы требало зато Славенско поредъ Србскога напечатати: едно вѣрности ради превода, а друго да бы люди болѣ познали Славенскій языкъ (Исто: 357).

Као што се зна, Вук је непуне три деценије покушавао да за свој превод *Новой завети* добије подршку црквених власти. Забележено је да се, тражећи одобрење Цркве, обратио и тек завладиченом Петру II Петровићу Његошу 1833. године, по његовом повратку из Русије. Његош је „без двоумљења” потписао текст, односно „свједоцбу”, коју му је вероватно сам Вук и саставио:

Свједоцба којом ми дољепотписани свједочимо, да је познатога србскога списатеља Г. Вука Стефановића Карацића превод *Новой завети* на Српски језик чист и правичан [! правилан], и да је наша воља и жеља да се поменути превод на свијет изда на ползу и душевно спасеније народа Србскога, на које с овим својеручним потписом и обичним печатом потврђујем свједоцбom и наш Архиепископски благослов дајем. У Бечу 9-га Октомврија 1833-е године. Владика Црногорски и Брдски Петар Петровић (Добрашиновић 2012: 67–68).

Кореспонденција између Вука и Његоша поводом штампања Вуковог превода *Новой заветѣ* даје драгоцене податке о односу двојице великана српске књижевности и културе у у Бечу, поткрај Његошева живота:

По казивању Милорада Медаковића, Вук је тражио од Његоша благослов и те зиме, 1846–1847, у вријеме његовог боравка у Бечу, дјело је већ било у штампи. „Ние то, Вуче, за мене, нити су то мои послѣ – узвратио му је владика – него ето у Унгарији доста научение србскіе владика, кои су учили и познаю сва црковна правила и каноне, па се ти обрати к њима кано ти правіема архіереима да ти даду благослов; а да иштеш од мене благослов за ослобођење браће Срба испод не-сносниѣ ярмова и за набавку оружја иђеня у рат, у томе сам ти я прави владика, па би ти и да' благослова колико оћеш; али ти, Вуче, ніеси за то, колико ни я за оно прво.” Кад се, међутим, крајем 40-их година обрушило све од власти на Вуков превод, Његош му је саучесно писао: „Я бихъ веома радъ быо да се ніе ополчила србска Епархія, на Вашъ переводъ новаго завѣта” (Добрашиновић 2012: 68).

Због чега је Црква забрањивала Вуков превод и онемогућавала његово ширење у Аустрији и у Србији? У целокупној Вуковој борби, без обзира на све његове мене и промене, постоји једна изразита константа: напор да се у свим сферама његовог књижевног дела може „познати и прави наш народни језик” (Вук, Нови завет, 15). Од дубина епске традиције до библијских садржаја *Светѣи писма*. Вук се, међутим, у том хтењу суочио са (не)оправданом критиком да у народном језику нема довољно лексичког потенцијала за означавање апстрактних појмова у књижевности. У вези са овим позната је анегдота о разговору између Вука и владике Његоша, коју је забележио Милан Ђ. Милићевић:

Једно вече рећи ће владика Вуку: „Баш, господине Вуче, ови је наш језик веома сиромашан. Он нема ријечи за 'идеју', нема ни за 'еру' и за толике друге појмове.” –

„Господару, одговори Вук, кад је народ могао наћи име за сваки дио, сваки дјелић, свако парче и сваку чивију на колима, нашао би и за то ријечи да му је требало. Кад употреба, наћи ће!” (Милићевић 1891: 277).

Знајући где је најрањивији када је реч о канонском тексту, Вук у *Предговору Новѣи Заветѣи Госѣода нашеѣи Исуса Христа* акценат ставља на лексички фонд свог превода, од турцизама, преко речи које су посрбљене од „славенскијех”, до кованица („Има ријечи 84 којијех нијесам чуо у народу да се говоре, него сам их ја начинио...” Вук, Нови завет, 16). Посебно истиче да се трудио да превод, што је могуће више, буде „и чистијем народнијем језиком”:

У превођењу сваке књиге дужан је онај који преводи старати се да пријевод што је више могуће буде вјеран, т. ј. да се не каже што ни друкчије ни мање ни више, него управо онако и онолико као што је у оригиналу. У превођењу светог писма на то се особито мора пазити, и за то се у гдјекојијем пријеводима, међу којима је и наш Славенски, више пазило на превођење *ријечи* са свима граматичнијем премјенама него на *смисао*: с тога је у највише пријевода језик рђав и тежак разумјети. Ја сам се трудио да овај пријевод буде вјеран, каоно ти свето писмо, али што је могуће више да буде и нашијем чистијем народнијем језиком (Вук, Нови завјет, 13).

Како примећује М. Матицки, Вук свој превод *Откривења Јовановој* и завршава у духу „чистог народног језика”, уводећи у хоризонт појмовног регистра *Светио писма* свети појам српске усмене поезије, путовођу српском народу у епоси пробуђеног национализма у XIX веку, најсјајнију међу врсницама, *звезду Даницу*:

Ја Исус послах анђела својега да вам ово посвједочи у црквама. Ја сам коријен и род Давидов, и сјајна звијезда даница. (Вук, Нови завјет, 456)

Истовремено, Вук чини све што може да се његов превод, макар и у коректури, одштампа са обећаним, а неизреченим благословом митрополита Јосифа Рајачића, предвиђајући, очигледно, неповољан ток догађаја.

Вук Карацић – Јосифу Рајачићу, Беч, 5. јули 1847.

Ваша Екселенција

Премилоствиви Архипастору!

Не имавши среће за прошавшијех готово осам недјеља примити од В. Е. и какав одговор за свој пријевод Новог завјета морам Вас узнемирити на ново молбом за то.

Уз ову препокорну молбу шаљем В. Е. и три пошљедна листа с предговором к поменутој књизи. У предговору ћете наћи све оно што сам Вам пролетос говорио за тај пријевод.

Неисказано ће ми бити жао, ако ову књигу узморам пустити у свијет без имена В. Е. Ако В. Е. по својему и лањском и ономлањском премилоствивом обећању допустите да на њој наштампам, да је с Вашијем благословом, Ви ћете имати дијел само у слави, а за погрјешке ја ћу одговарати и сву срамоту за њих примам на самога себе. [...]

Ако сам тако срећан да ми В. Е. испуните ову молбу и жељу, онда се препокорно молим, да бисте ми што је могуће прије послали о томе право свједочанство (како ми допуштате да могу на заглављу мојега пријевода Новог завјета на Српски језик наштампати да је с Вашијем благословом); ако ми је суђено да ја и у

овоме послу останем сам, а оно се препокорно молим да бисте ме и о томе што је могуће прије удостојили одговора да чекајући узалуд више не дангубим... (Вук, Преписка VII, 1843–1847, бр. 464, 788–789).

Реакције на Вуков превод *Новой заветаша* биле су муњевите и жестоке. Можда и очекиване. Митрополит карловачки Јосиф Рајачић, потоњи патријарх Српске православне цркве, обратио се непосредно царској круни, највишој инстанци у Хабзбуршкој монархији, „да изрази свој протест што је у штампарији мекхитариста, јерменских калуђера гркокатоличке вероисповести у Бечу, који су држали лиценцу за штампање књига ћирилицом, објављен на српском језику *Нови завет Господараша нашег Исуса Христа*. Ова књига штампана је без сагласности цркве, наводио је архиепископ и митрополит, и она може да заведе читаоца, па би је зато требало забранити и све њене примерке заплениити. Сличан захтев упутиће митрополит београдски Петар Јовановић српској влади, тражећи од попечитеља просвеченија – министра просвете, да се спречи уношење и „распрострањеније“ ове опаке књиге, те да се сви овакви примерци конфискују и прекршитељи подвргну строгој казни. Узбуна због овог превода била је свеопшта и њиме су се неминовно морале позабавити највише установе, како у Аустрији тако и у Србији. А из места свог изгнанства у овом спору навелико се огласио и кнез Милош, свргнут са престола али у очекивању да ће га поново позвати у Србију” (Константиновић 1997: 58).

Како се Српска Војводина налазила на територији Краљевине Мађарске, круна је упутила предмет мађарској канцеларији, при двору у Бечу, Тако ће у име круне гроф Апоњи (Apponyi) наредити грофу Седлницком (Josef Graf Sedlnitzky), шефу полиције у Бечу, пошто је наведено дело и објављено у Бечу, да неодложно поведе истрагу о томе да ли је поменуто јеванђеље заиста штампано у наведеној штампарији, када је дато одобрење за штампање и какав је поступак цензуре обављен. У Србији пак, ова књига је сместа била забрањена и забрана обзнањена у *Српским новинама*, у броју од 28. септембра 1847. године, пошто су неколико дана пре тога већ сва окружна начелства примила детаљно упутство шта све да ураде како би ова књига засвагда нестала, као да је никад није ни било (Константиновић 1997: 59).

У Аустрији је спроведена ревносна и темељна полицијска истрага. Утврђено је да је дозвола цензора за српски језик при Дворској библиотеци у Бечу постојала. Копитарев наследник, Франц Миклошић, оценио је „да је у раду на превођењу овога дела битну улогу имао и кустос дворске библиотеке Јернеј Копитар”, посебно истичући корист коју ће од појављив-

вања ове књиге имати аустријски поданици српске православне вере „који немају редовну верску наставу а њихово се богослужење обавља на језику који 'ни свештеницима није потпуно разумљив', што није случај са језиком ове књиге, па, дакле, 'како уопште нема српских књига које би могле допринети моралном поучавању народа – та околност чини појаву српског превода *Новой завети* веома пожељном” (Константиновић 1997: 60–61).

Црква је, међутим, имала права да се жали. Наиме, изборивши се с тешком муком за право да се без њене дозволе не сме штампати ниједна књига из њене области, из разумљивих разлога спречавања уношења туђих догматских схватања у њено учење, српска православна црква је можда и морала да реагује:

Српска православна црква се с разлогом могла жалити, јер према царском указу из 1783. године, ниједна књига из њене области није се смела објавити без претходне сагласности цркве (Константиновић 1997: 61).

Седлницки се обратио митрополиту Рајачићу, са питањем да ближе означи чиме би ова књига могла „да заведе читаоца”. С друге стране, затражио је мишљење цензора специјално задуженог за теолошка питања, доктора Штајнера (Steiner), а овај ће у свом извештају написати да је превод на српски језик „веран колико је највише могуће” и да у овом погледу не даје никаквог повода за приговор:

Превод одговара духу и облицима српског народног језика, а што се тиче бојазни да би овакав превод могао водити у разне заблуде, цензору се чини да за ово нема разлога, и да ће бити пре да је црква против овог превода због тога што је сачињен на народном језику. Источна црква, примећује рецензент, не само што не помаже ширење *Светијој писма* на народном језику, већ ово ширење уме и да омета, а разлоге за овакав њен став ваља видети у чињеници што су се кроз народно предање многа места из *Светијој писма* потпуно извитоперила, па је црква у том погледу изгубила сваку контролу (Константиновић 1997: 61–62).

Гроф Седлницки је предузео кораке и да се обави полицијско саслушање Вука Караџића, „како би се добило његово признање о побудама и контексту објављивања превода *Новой завети*”. Вуково саслушање обављено је 12. јануара 1848. године. О свему овоме сачувани су подаци у бечким архивским изворима:

Гроф Ј. Седлницки – Бечкој полицијској дирекцији (Беч, 19. децембра 1847)

Декрет цесарско-краљевској главној дирекцији полиције!

Православни архиепископ и митрополит карловачки, Јосиф Рајачић, поднео је преко Президијума краљевско-угарске Дворске канцеларије мишљење и предлог да се заплени *Нови завјеш* који је саставио српски писац Вук Стефановић Караџић на српском језику и одштапао у овдашњој штампарији Мехитариста. По његовом мишљењу и мишљењу двојице епископа који су одређени за ревизију, овакво дело могло би довести у заблуду читаоце, а пре штампања, није прошло кроз прописано цензурисање.

Како сам се уверио из приложених аката, поткрао се, свакако, пропуст што је овдашње царско-краљевско Цензурско звање наведену верску књигу, намењену очигледно православцима примило без потписане сагласности православног Митрополита и, по одобрењу српског цензора, пустило у штампу.

Пошто је потврђено чињенично стање, обратио сам се Президијуму краљевско-угарске Дворске канцеларије да би се наведени жалилац позвао да у духу постојећих прописа ближе означи неопходна места која би читаоце могла довести у заблуду, како би се према њиховој оцени могло наредити што је потребно. Истовремено сам наредио овдашњем цесарско-краљевском Цензурском звању да тачно утврди колико је примерака књиге штампано у штампарији Мехитариста, ко их је од њих преузео, колико је примерака продато и колико је примерака преостало, и у чијим су рукама.

Из извештаја, које је поднело цесарско-краљевско Цензурско звање, утврђено је поуздано само то да је у штампарији Мехитариста штампано две хиљаде примерака овог дела и да се тамо налази још осамдесет дефектних примерака које је потписало цесарско-краљевско Цензурско звање. Нема, пак, објашњења ко је стварно преузео издање поменуте књиге, куда и коме је послато осталих 1.920 примерака које је испоручила штампарија Мехитариста, по каквим обрачунским и комисионим условима.

Стога саопштавам извештај овдашњег цесарско-краљевског Цензурског звања с налогом да тачно и упорно настави рад на даљем расветљавању наведених питања у штампарији Мехитариста, а према потреби да саслуша и српског писца Вука Стефановића Караџића који станује у Landstrasse, Ungargasse, №. 362.

О резултатима ислеђивања да ми се, што пре, поднесе извештај (Добрашиновић 1986: 232–233).

Веома је интересантан *Записник са Полицијској саслушања Вука Караџића* поводом штампања *Новой завјеша*, из кога се види да се Вук достојанствено држао у врло мучној ситуацији полицијског ислеђивања, али и испољио праведну увређеност због забране своје књиге, ставом да „нема нико право да се меша у начин писања и у језик, утолико мање, што се ја већ тридесет година бавим проучавањем српског језика и од свих сам стручњака признат као позвани судија” (Беч, 12. јануара 1848):

Јануар, 1848. год.

Састављен код цесарско-краљевске Окружне полиције Landstrasse са, ниже-именованим, поводом 9. овог месеца, бр. 23545/4266.

По претходној опомени да говори истину и да, по захтеву, објасни ко је преузео издање *Новой завети* који је он превео на српски језик и штампао код овдашњих Мехитариста, коме је послато осталих 1.920 примерака и под каквим обрачунским и комисионим условима, именовани је изјавио:

Зовем се Вук Стефановић Караџић, српски сам писац и доктор филозофије. Рођен сам у Тршићу у Србији. Од 1813. године сам у овом граду. Стар сам шездесет година, православне вере, станујем у Landstrasse №. 362 и никада нисам имао било какву судску неприлику.

О узроку мога саслушања имам да изјавим следеће:

Још 1819. и 1820. године превео сам *Нови завет* на српски језик за Енглеско-руско библијско друштво. Рукопис је, супротно уговору, био дат на преглед професору физике и руском сенатору Атанасију Стојковићу, родом из Срема. Овај је одбацио моје дело под изговором да је превод на језику простог народа, што је и била сврха превода. Затим је примио налог од Руског библијског друштва да поправи моје дело, што је и учинио, само што је уместо чисто српских речи ставио руске, старословенске и речи које је сам сковао.

Пошто је на овај начин искварио мој рукопис више од половине (ја сам га касније поклатио цесарско-краљевској Дворској библиотеци), издејствовао је код Друштва, ради избегавања даљих исправки, да сам сачинио један нови и бољи превод *Новой завети*. После тога враћен ми је рукопис и нисам добио још двеста дуката, Друштво ми је било обећало пет стотина, а исплатило триста.

Стојковић је на основу мог превода сачинио нови према његовом схватању, који је, без даље оцене, штампан у Петрограду 1824. године. Пошто су биле подигнуте многе оптужбе, да језик којим је дело штампано није ни српски ни руски ни старословенски, већ једна мешавина сва три језика без правила, дело је конфисковано и само је неколико примерака продрло у јавност. То су, свакако, били они примерци који су поклоњени преводиоцу. Касније је овај превод, вероватно на основу преговора са Стојковићем, дословно штампало у Лајпцигу Енглеско библијско друштво.

Пошто сам видео да се тај превод шири без сметње, како у Угарској тако и у Србији, а нисам желео да моје дело, које је било подлога и које је писано с мојим текстом, на чисто српском народном језику, пропадне нити да га унакажено издају незналице и непријатељи српског језика, какав је Стојковић, желео сам да пре своје смрти, ради користи народу и његовом језику, још штампам ово дело преведено с великим трудом и тачношћу.

Закупуљен овим мислима, упитао сам пре три године, тада овде присутног карловачког митрополита Рајачића, у гостионици „Бело јагње” у Леополдстату, у присуству будимског епископа Платона Атанацковића и садашњег далматинског епископа Мутибарића, за благослов издању мог превода *Новой завети*. Он је тада одговорио да нема разлога да то не учини.

Пошто сам видео да, у начелу, нема ништа против, предао сам свој рукопис славном Цензурском звању, од којег сам 18. фебруара 1845. године добио:

„Imprimatur”. Потом сам га предао Мехитаристима. Према предрачуна од 5. јануара 1848. године, који имам у рукама, уговорио сам штампање две хиљаде примерака за 968 флорина и 10 кр. и обавезао сам се да плаћам 5% интереса од завршетка штампања концем јуна 1847. године до коначне исплате, пошто до сада нисам био у стању да дам отплату.

Пошто ми Срби још немамо уредну трговину књига, сваки писац мора сам да се стара о штампању и продаји свог дела, па сам овај рад, као и раније књижевне радове, штампао на свој ризик. Штампање је довршено средином прошле године.

Од две хиљаде примерака, остало је у штампарији, на залихи, осамдесет, које је цесарско-краљевско Цензурско звање секвестрисало. Хиљаду примерака послао сам преко штампарије Мехитариста и преко Лајпцига књижару Георгу Рајмеру у Берлин. Он би продавао примерак по двадесет један флорин нето, што се, наравно, односи на примерке које прода, а не да их унапред плати. Он има и друга моја дела и с њим одржавам трговачке везе већ двадесет година. Двеста примерака послао сам у Црну Гору Владици да се тамо продају по два флорина, а то је могло да буде средином прошле године. По истој цени послао сам сто примерака у Загреб професору Бабукићу, затим сто примерака Бобовићу у Пешту, сто примерака у Москву професору Погодину, сто примерака у Београд Гавриловићу, мом пријатељу, сто примерака у Трст учитељу Владисављевићу, а преко стотину сам поклатио пријатељима и познаницима. Педесет примерака сам послао у Нови Сад тамошњем књижару Стојановићу, двадесет у Темишвар мом пријатељу Радичевићу и двадесет примерака у Вуковар трговцу Јустину Михаиловићу. Десет сам послао у Осијек Георгијевићу, адвокату, мом пријатељу, тако да више немам ни један примерак.

На крају изјављујем да нисам ни од кога примио аконтацију у новцу и да сам ово издање штампао на свој рачун уз делимичну отплату.

Немам више ништа да додам већ да замолим тужиоце да тачно прочитају моје дело и пријаве све евентуалне грешке против догми наше цркве; спреман сам потом да све изменим и поново штампам све што стручњаци потврде исправним. Сем оваквих грешака, сматрам да нема нико право да се меша у начин писања и у језик, утолико мање, што се ја већ тридесет година бавим проучавањем српског језика и од свих сам стручњака признат као позвани судија (Добрашковић 1986: 233–236).

Истовремено, из Вукове преписке, може се реконструисати замах и опсег општег метежа и узбуне због Вукове „прогнане” књиге, од Беча, преко Пеште, Вуковара, Карловаца, Трста и Новог Сада до Земуна и Београда.

Ђуро Даничић, тако, из Пеште, где припрема за штампу *Рачи за српски језик и правопис*, у писму од 13. августа 1847. године, расправља са Вуком и о *Новом завјешћу*:

Господине!

Ја сам примио ваше писмо из Беча од 6-ога о. м. и у њему полицу од 50 фр. ср. За полицу сам одмах и новце примио. Ово Вам јављам као што сте жељели.

Прије неколико дана био сам код Г. Ожеговића. Њему је неисказано жао што се није могао састати с Вама послје својега разговора с Митрополитом. Он је митрополита и прије тражио, али га није било у Бечу него био отишао некуда на село, те се с њиме истом у Уторник (3-га) прије подне могао састати, а послје подне ваљало му је поћи из Беча. И тако вам не могне доспјети да каже какова разговора бјеше у Митрополита. Сав тај разговор он је мени казивао, да бих Вам у Беч јавио. Но кад сте Ви већ из Беча отишли, и кад ми пишете да ће нови завјет о вашару амо доћи,... сад мислим да није тријебе. Између осталог Ожеговић је рекао Митрополиту како му је жао, што ни он не умије (или не ће) да призна овај сада нови труд Вуков, а сав народ наш, и не само народ него и сама влада наша (вели) дужна је захвалити Вуку, и т. д. –

Ја мислим да не би с горега било јавити у новинама за Нови Завјет да је изишао и да се може добити ту и ту по то и по то, – онако само као што јављају ферлегери. – Ви мени рекосте једном да ће се Нови Завјет продавати (чини ми се) по 4 цванцике. Јесте ли на томе остали? Ако ли нијесте, хоћу ли ја откуда дознати? Међу тиме ја ћу писати Радичевићу. Он ће ваљда знати. –

Рат – ево га који час! Баш сада сам дошао из штампарије. Данас до подне биће готов (сложен) и пошљедњи табак. Биће га четири табака, мање двије стране. Од недјеље првијех дана биће у штампарији готов са свијем, па онда ћемо с њиме ка књижу, – па у свијет. – Ми говорасмо да у Загреб и у Тријест пошљемо из Беча кад се ја вратим. А како ћемо сад? Хоћу ли чекати док Ви не дођете? – Као ли да пошљем? – (Вук, Преписка VII, 1843–1847, бр. 479, 813–814).

О атмосфери на Митрополијском двору, поводом Вуковог превода *Новой завети*, сведочи, из прве руке, Јустин Михаиловић, у писму Вуку Караџићу из Вуковара од 25. септембра 1847. године:

Чудићете се кад видите, да вам једно за другим пишем, ал' кад чујете *шта* вам пишем престаће те се чудити. Јасам јуче био код Њ. Екселенције, и задржао ме је 4^{ри} саата код себе, прекинувши разговор због ког сам дошао, почме о вама, и о вашем преводу Свет. писма. Љути се и немило му је што *мора* и против вас ударити, каже, да је код Мађ: канцеларије захтевао да се књиге конфисцирају, пита ме, имам ли и ја јошт књига и кад му одговорим да сам већ све распродао – ућута. Ви то јамачно већ знате. Одведе ме после у собу (:у башти смо се идући разговарали:) и изнесе ми предату књигу, у којој су *три* главе с почетка, црвеним плајвазом побележене, – од њега и јошт два владике (:Живковића и Јефте:) и почне са мном сваку побележену реч прелазити, доказујући где је и зашто погрешено, и против језика и против смисла. Наравно све по *његовом* знању језика. Јасам ћутио смешио се и дабогме кадкад јест, јест, говорио. Радо сам пак смотрио да *он* ваш србизмус одобрава, па одма кад сам ја споменуо за реч *Грхо* он рече, да тако горе говоре. Мило ми је што и *он*, а Г. Груић каже и Живковић, кажу, да се нама људима у капуту не забрањује свет: писмо преводити – само

не без допуштења духовне власти да у Мађ: не треба штампати. Ко против тог основа војује, тај нам шкоди. Мени је, вели, свети *Старац*, доста тужно, што се морам и са нашим ето сад борити, мало ми је зар што су ми Мађари, Немци (:а ја спомену и Власи:) које му мило бија, на врату! Јасам Вука поштовао и одобравао што ради ценећи његове заслуге, а и сад га имам рад – а он ето што ми учини. Кажем му ја да сам вам писао, и рече пишите му опет. Ето вам ја реферира колико ми је у глави остало – све верно. [...]

Ја се надам да ће вас ово писмо интересирати. Охел? Сад имате (:а можда нисте имали, а и кога би?:) из прве руке – шта се код – и око Митрополита о вама мисли. Он је добар старац и лепо зна као Митрополит србски. Збиља! И он је за хрцеговачко наречије. *Schon das wäre genug*. Пошљите ми оно неколико књига Н. Песам, за које сам вам писао. Будите здрави! Изливајте сретно и из ти валова. Поздравите ми Г. Данићића. Груић је сасвим задовољан са Ратом, само вели има нешто, што се у претварању слова неби шњим сложио.

Одговорите ми на дугачко и широко, и уверите се о мом дојакошњем пријатељству.

Ваш Јустин (Вук, Преписка VII, 1843–1847, бр. 490, 834–835)

О прогонству Вукова превода, као и о атмосфери која је владала у Србији, сведочи писмо Јована Гавриловића, упућено Вуку Караџићу из Земуна 12. октобра 1847:

Благородны и высокоученый Господине,
Любезни пріятелю!

У писму момъ прѣ неколико дана овде писаномъ, нисамъ Вамъ могао ништа казати, шта се у Србији о преводу Вашемъ новогa завета говори; алъ што самъ се бојао и о чему самъ Вамъ у Трсту говорио, да ће тај Вашъ преводъ у Србији забранѣнъ бити, то се догодило: у новинама београдскимъ одъ 27. т. м. читаћете: како є Г. Митрополитъ представіо, Совѣтъ рѣшио и Князь одобрио, да се Ваша та књига у Србију не пушта, и ако се кои екземпляръ нађе, да се *конфисцира*. То се све свршило у два у три дана, ербо я самъ 25. т. м. овамо око 10 сати прешао, сѣ Митрополитомъ 23 после подне у башчи његовой разговарао се: и о томе ништа се говорило ніе; па како самъ я овде ово неколико дана, учини се та брука. Кодъ нашегъ Совѣта леже предложєня найполезнїя за земљу по неколико година, па се рассмотрити и рѣшити немогу; а ова стваръ одма се сврши: не питајући много далъ то валя или не! Како ће се на пролеће Г. Митрополитъ сѣ Вама разговарати? Далъ као и досадъ, или ће Васъ онако учтиво предусрести, као Стратимировић... (Вук, Преписка VII, 1843–1847, бр. 499, 847)

Мојсије Георгијевић такође сведочи о оштром негодовању у канцеларији Митрополитовој у Карловцима поводом садржаја Вуковог *Новой завѣшта*, али и *Рјечника*, у писму датованом у Осијеку, 1. новембра 1847. године:

[...] С Грујићем сам се и кад је овде, о доласку Ердерцега Стефана с Митрополитом био, и кад сам се ја доле у Карловце сишао, о вашем преводу разговарао. Он већ ни принципиум не апробира, што се ми лаици у свештеничке и црквене послове мешамо. Језик му је по вољи, али, вели, да се нисте Славенског Превода држали него Лутеровог и Вулгате; и како ја видим, они држе даје тај превод Римокатоличка наруџбина, и да је у том духу превођено. Веле да сте на много места целе стихове изоставили, који имају у Славенском а у вулгати нема, а то је, веле, противно духу наше Цркве. И, као што ми се чини, они раде како би се тај превод забранио. Јако вам замерају што сте у Бечу ту ствар дали цензурирати, а не код наше дуовне цензуре. Тим сте, веле, отворили пут да данас сутра какав Језуита каитихизис *наш* тамо да штампати. Ја сам бадава говорио и ви-као, да ако Бечки цензори имају ту власт, и могу се те ствари тамо цензурирати и штампати, да је тај пут и пре вас био отворен, и ко би то желео чинити, да би могао чинити, и да ви нисте то чинили: а ако није у томе ствар, онда се ни сад не мамо чега бојати. Како Митрополит о томе мисли, писао вам је Јустин. Доста то да је наша дуовна власт јако се побунила; и Грујић ми је ваљда сто пута казао: да је сад *све* покварено – али ми није тео да изјасни шта то значи. И за она места: курвање, курварство, курвати се etc. бранио сам вас, премда би и сам волио да су ту славенске речи *блуг* etc задржане, ма и не било у томе конзеквенција. Ми живимо у веку који нема унутрашње јакости, који је слаб телом и пао духом, који само ил бар много на спољашњу политику гледа; и то је уопште дух садашњег века. Зато ја и сам мислим да је оно требало обићи, јер ми, крај наше ове некласичне и убоге изображености нисмо у стању ону реч проговорити и чути, ма да је она онде на свом месту, да на којешта друго не помислимо, на што у онај пар управо не би требало да мислимо. А управо онде има речи које човек данас не би смео у поштену друштву проговорити; н. п. цареви земаљски су се с њом курвали. Ја мислим да Христос сам устане, да би и он *данас* колко толко више на етикет пазио, и чувао се да наше слабости, а баш зато што су слабости не увреди. – Код други народа то данас већ лакше иде, као и код нас што ће лакше ићи док се мало свет научи виђати те речи штампане у књигама, ал код нас ји до данас није било доли у вашем Речнику; [...] – Митрополит се чујем јако увређен нашао, што му нисте рукопис саопштили, него наштампану готову књигу, и држи да би се преварио да вам је од своје стране благослов и допуштење дао... (Вук, Преписка VII, бр. 504, 855–856).

Док се у Аустрији водила опсежна и педантна полицијска истрага, у „књажевству србском” уприличена је општа хајка на Вуков превод: крагујевачки начелник јавља да је места приступио извршавању наређења, крушевачки пак „да се исти Завјет јошт нигдје у окружју овом појавио није”, у Ћуприји је оглашено да „књиге овог рода не сме куповати нико”, ужички начелник прописује да „ту робу не сме нико продавати”, јагодинска полиција је чак претресала домове грађана и „нашла није ничега”, у Пожаревцу је полиција „путем добоша грађанима обратила пажњу да се смотрено чу-

вају *Нової заветѣ*”; у Неготину је начелник поставио стражу „која ће чувати да тамо не би продрео Завет као ни буди која друга авет”. Управник полиције вароши Београд, како је књигу узео „из ђумрука”, одмах ју је и прочитао, а потом, наравно, дао и књазу Александру Карађорђевићу да је прочита. Књаз је књигу, дакако, прочитао, и поред тога што је, дакако, морао бранити званични језик и званични правопис (Константиновић 1997: 63).

Овим поводом оштрим саопштењем огласио се и српски кнез у изгнанству, Милош Обреновић, у писму за Матицу српску:

Незнате ил' неаете за белай, коі намъ тай превод може нанети? Допадали Вамъ се или несмиете на Вука? Вы сте представници наше књижевности, вы оћете сами да то будете, па зашто ћутите? Я неписменъ, некњижеванъ, у годинама, па опетъ разбирамъ, шта се и у той струцы ради... Тешко народу коме бы Вук вѣру толковао..., кои зна само преписати загонѣтку, приповѣтку, одъ баке или пѣсму отъ слепца... он не преза отъ тога найвећегъ, найнѣжніега посла... да намъ ниѣ те вѣре было, да бы досадѣ были кое Турцы, кое Таліяни, кое Маѣари, кое Ніемцы... (в. Константиновић 1997: 63–64)

Матица је одговорила, дипломатски, прогласивши се ненадлежном, али је ипак објавила Милошево писмо:

Матица је одговорила да ће ово писмо објавити, што је и учинила, уједно се огордивши да би се могла „упуштати у рецензију тога, да ли преводъ тай вѣру нашу подкопава или не? кое у кругъ духовне власти спада... а касателно пакъ чистоте језика, Матица очекива отъ поедины членова свои, да изъ овогъ погледа сами преводъ тай достойной критики подвргну...” (Константиновић 1997: 64).

С друге стране, најближи Вукови сарадници и пријатељи били су огорчени развојем догађаја. Тако је Ђуро Даничић – који је још 1847. године написао приказ Вуковог превода *Нової заветѣ*, али га новине ни у Аустрији ни у Србији нису хтеле објавити, па ће бити објављен тек 1862. године, значи после пуних четрнаест година – до те мере био љут да је упутио једно жестоко писмо Јустину Михаиловићу:

Лијепо пишете да вам је неправо што сте у Мађарској, а не у својој слободној држави – и да вас мрзи што сте у овој вјери, а не у којој паметнијој – и да вас мучи што сте се нашли као члан у овом народу, а не у ком другом – где паметни коло воде... И ја бих волео да смо у слободној држави и у паметнијој вјери, али члан другог којег народа никада не бих пожелело бити.

Ипак, мора се имати и знатнија мера разумевања за поступке Српске цркве, која је своје забране правдала оним што јој је било поверено да бра-

ни, у најтежим околностима туђинских уплива и утицаја – духовни опстанак српског народа.

Велики и мудар човек био је Ђуро Даничић; ипак, у овоме није сасвим у праву. Каква год да је била црква, без ове цркве не би било ни овог народа. Гонећи Вука што се усудио да онако преведе *Свето писмо*, она је сматрала да брани традицију, захваљујући којој је српски народ до тада успео да се одржи (Константиновић 1997: 66).

Хајка на Вуков превод *Новой завети* окончана је наредне, револуционарне 1848. године. У Бечу је 13. марта букнула револуција, а 15. фебруара укинута је цензура па је и Вуков превод био ослобођен забране. Догађаје су, свако из свога угла и разлога, поздравили и Вук и кнез Михаило. У Србији су пак све забране у потпуности укинуте тек 1868. године.

О учествовању полиције, како аустријске тако и српске, у оваквом значајном послу, од кога је пресудно зависило и усмеравање нашег културног развоја и изграђивање нашег националног идентитета, сакупљена су архивска документа, на основу којих је овај догађај у главним цртама већ реконструисан. Највише, и ове архивске грађе, исписао је Алекса Ивић. Љубомир Стојановић је у свом пионирском делу о животу и раду нашег великог реформатора писао и о овим покушајима да се преко полиције онемогући ширење *Новой завети* у Вуковом преводу; неуморни трагалац Голуб Добрашиновић за књигу *Вук под присмотром полиције*, одабрао је нека документа у вези са овим догађајем и употпунио их драгоценим коментаром (Константиновић 1997: 64).

Како се завршила та знаменита 1847. година? Одласком два значајна Вукова савременика, једног беспопштедног противника, и другог, оданог, али особеног и својеглавог сарадника, пријатеља и побратима:

Крајем новембра била је сахрана ученог путописца и оснивача српског театра Јоакима Вујића (1772–1847), а последњег дана у години умро је историчар и епски песник „Србијанке” Сима Милутиновић Сарајлија, учитељ владара Његоша, велики обожавалац српског војда којем је посветио обимно дело *Трагедија војска Карађорђа*. Обојица су свечано сахрањени на гробљу Светог Марка код Ташмајдана (Димитријевић 2011: 356).

ИЗВОРИ

- Вук, Нови завјет:** *Нови завјет ђосџода нашеџа Исуса Христџа*, превео Вук Стеф. Караџић, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 10, прир. Владимир Мошин, Димитрије Богдановић, Београд: Просвета 1974.
- Вук, Преписка I:** Вук Стеф. Караџић, *Претписка I (1811–1821)*, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. 20, прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима, Београд: Просвета, 1988.
- Вук, Преписка VII:** Вук Стефановић Караџић, *Претписка VII (1843–1847)*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 26, прир. Голуб Добрашиновић са сарадницима, Београд: Просвета, 1993.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитријевић 2011:** Коста Димитријевић, *Векови Београда: старобеоградска хроника*, („1847 – Значајна година”), Београд: Прометеј.
- Добрашиновић 1986:** Голуб Добрашиновић, *Вук под присмотором полиције*, Београд: Рад – Вуков сабор.
- Добрашиновић 2012:** Голуб Добрашиновић, *Вук Караџић и Црна Гора*, Подгорица – Београд: Вукова задужбина, Фондација Вукове задужбине Жабљак – Шавник – Плужине.
- Константиновић 1997:** Зоран Константиновић, „Сто педесет година Вуковог *Новог завета*”, *Даница*, Српски народни илустровани календар за годину 1997, ур. М. Матицки, Н. Милошевић-Ђорђевић, IV, Београд: Вукова задужбина.
- Милићевић 1891:** Милан Ђ. Милићевић, *Кнез Милош у причама*, Београд.
- Милошевић-Ђорђевић 2014:** Нада Милошевић-Ђорђевић, *Ковчежић Вука Караџића*, у: Вук Стефановић Караџић, *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона*, Фототипско издање, Приредила и поговор написала академик Нада Милошевић Ђорђевић, Београд: Вукова задужбина.
- Поповић 1983:** Миодраг Поповић, *Памћивек, Српски рјечник Вука Ст. Караџића*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Селимовић 1983:** Meša Selimović, *Za i protiv Vuka*, *Sabrana dela u deset knjiga*, 5, Beograd: BIGZ.
- Стојановић 1924:** Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*, Београд: Штампарија „Макарије”.

Boško J. SUVAJDŽIĆ

VUK AND 1847

Summary

The year 1847 is considered a crucial year in terms of the triumphant ending of the Vuk's struggle for introducing the national language into Serbian literature, as well as for the revolutionary transformation of the Serbian cultural pattern, and for undivided acceptance of his reformatory and educational ideas. However, 1847 was also a year of Vuk's great temptations.

Keywords: Vuk Karadžić, New Testament, folk language, translation, church ban, Vuk's correspondence.

РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ*

*Филолошки факултет
Универзитета у Београду*

ЗНАЧАЈ ПРВЕ СВЕСКЕ *ГЛАСНИКА* ДРУШТВА СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ ИЗ 1847. ГОДИНЕ¹

У раду се представља прва свеска *Гласника* Друштва српске словесности. *Гласник* има две садржинске вертикале. Прву чини наука о српском језику према осталим наукама о српској књижевности, историји и култури, а другу вертикалу представља србистика у односу на славистику. Још је М. Ивић нагласила да је објављивање *Гласника* један од важних културних догађаја који се догодио 1847. године. У раду се анализира шта је све српској лингвистици и култури донела прва свеска *Гласника*.

Кључне речи: *Гласник*, Друштво српске словесности, 1847. година, терминологија, лексикологија, лексикографија, српски језик

1. М. Ивић о значају ПРВЕ СВЕСКЕ *ГЛАСНИКА*. На значај прве свеске *Гласника* ДСС указала је још академик Милка Ивић (2000), чији текст представља директну инспирацију за још један повратак на овај важан допринос српској култури. На самом почетку свог рада, М. Ивић наводи четири крупна разлога за високу оцену ове публикације: „На списак оних, по српски народ изузетно важних културних догађаја који су се збили у 1847. години дужни смо ставити и појаву прве свеске *Гласника* Друштва српске словесности из ових разлога: прво, том књигом отпочиње научно-издавачка делатност код Срба; друго, то је прва свеска првог гласила првог заметка оне установе која ће касније носити назив Српске академије наука

* rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

¹ Делови овог рада нумерисани бројевима од 4 до 8 преузети су из текста „Улога друштва српске словесности у развоју српске лексиколошке и лексикографске мисли”, *Књижевности и језик у Друштву српске словесности*, уредник Злата Бојовић, Београд, 2017: САНУ, 47–59.

[...]; треће, том књигом Друштво први пут званично, у свом гласилу, обелодањује циљеве и програм свог дотадашњег и будућег рада, дајући при том и одговарајуће узорке онога што је већ урађено; четврто, та свеска је аутентичан документ о томе да је у времену великих Вукових реформатских подвига било међу Србима и таквих интелектуалаца који су умели да мимо Вука, па чак, у извесном смислу, и упркос њему, отворе неке нове видике на језичку проблематику, да ту остваре нека отпочињања чији су значај и смисао, недовољно сагледани тада, постали у потпуности 'прочитљиви' тек у потоњим временима (Ивић 2000: 163–164).” Овом списку додаћемо у раду још неколико тачака због којих је објављивање прве свеске *Гласника* заслужило да се нађе на списку значајних догађаја који су се збили године 1847. У овој књизи, наиме, налазимо на зачетке српске терминологије, лексикологије, лексикографије, на важне новине у методици почетног учења читања и писања, а оно што посебно истичемо, јесте отворено залагање за идеологију панславизма.

2. ПРОГРАМ *Гласника*. У Предговору *Гласника* стоји да је циљ његовог излагања да о раду ДСС-а обавештава своје удаљене чланове и „све учене родољупце који би на жртвеник српске просвете плодове свога умнога труда приложити желели.”

Затим следи *Предмет* за *Гласник Друштва српске словесности*. У питању је програм рада Друштва, чији ће резултати бити објављивани у *Гласнику*. Како примећује А. Белић (1999: 22), „излази да је задатак Друштва образовање (усавршавање) српског језика и ширење наука. Као што се одавде види, Друштво би требало да посвети, тако рећи, половину свога рада стварању књижевног језика, а половину – народном просвећивању. Ту још нема питања о самосталном стварању у области различитих наука, већ само о упознавању народа са наукама о нашем језику.”

А. Белић доноси закључак о томе да Друштво своје активности намерава да подели на равне части између науке о језику и осталих наука на основу чињенице да је програм подељен у три целине. Целина А је насловљена *Ображавање српског језика*, целина Б – *Распрострањавање наука у народу српском*, а целина В – *Извештај*. У вези са потцелинама Програма, пажњу нам привлаче две чињенице. Прва је преимућство лексиколошких и лексикографских питања у програмским задацима у вези са српским језиком. У првој тачки *Предмета* (програма) за *Гласник Друштва српске словесности* стоји *Ображавање српског језика*. Предлаже се да оно буде I) теоријско и II) практично. Под теоријским ображавањем очекује се објављивање језикословних расправа и језикословних критика а) у струци

лексикалној и б) у струци граматикалној. Друга је поклањање пажње словенству – словенским језицима и културама, поред посвећености српском питању. То се види из тачке *Повесница и древности славенске*, а у сегменту Програма под називом *Известија* наводе се и известија о излазећим књигама 1) српским; 2) странојезичнима (но Србаља и Словена тичућима се). Такође, као посебна јединица Програма, наводи се *Олићерарном и душевном живоју свију Славена уопште*. Да овај славистички и словенски контекст није случајно наведен у Програму, потврђује К. Бранковић, секретар ДСС и уредник *Гласника*, који сумира Програм следећим речима: „Као што се из овог прегледа предмета види, Друштво је из безмерног круга знања својих, поглед на то нарочито обратило што се особито српства или уопште целог славенства изближе тиче.”

Дакле, *Гласник* има две садржинске вертикале и обе су дељиве на два равноправна тока. Прву дводелну вертикалу чине наука о српском језику према осталим наукама о српској књижевности, историји и култури, а другу вертикалу представља србистика (српски језик, књижевност, историја и култура) у односу на славистику (словенски језици, књижевности, историја и култура). О овој другој вертикали мало је писано до сада, а веома је упадљива већ и из Садржаја публикације.

Велика је важност оволиког посвећивања пажње питању словенства, посебно 1847. године, у време Вукове победе. Ни српски народ, а ни други словенски народи ни данас немају довољно развијену свест о томе да припадамо словенској заједници. Срби ће рећи да живе у балканској земљи или европској земљи, па чак и у подунавској земљи, али мало ко ће рећи да живи у словенској земљи. И у другим словенским земљама идентитет грађана се често гради на основу регионалног критеријума, а не на основу словенског порекла. Због тога треба наглашавати приоритет словенства на начин како су то радили чланови ДСС-а и да бар код србиста освешћујемо чињеницу о припадности словенском језичком и културном простору.

У *Гласнику* је објављен и *Устав* Друштва српске словесности, у коме се под тачком 1 наводи да је поглавити циљ Друштва „ображавање” српскога језика и „распрострањавање” наука на српском језику.

Дакле, већ ова два програмска документа Друштва српске словесности који су објављени у *Гласнику* из 1847. године сведоче о значају садржаја те публикације.

3. СЛОВЕНСКА ПИТАЊА. У непотписаном тексту *Пољед на славенски књижевни живој* (стр. 238–247) стоји да ће се у *Гласнику* представљати нека дела написана на словенским језицима или дела о Словенима на другим

језицима. Наглашава се да су сви Словени „једно цело”. „У свима њима [делима о словенским питањима] налазе се млога златна зрна за сваког Славена уопште и за сваку славенску грану посебице [...] јер заиста ни-мало к општебратском познавању и разумевању не приноси што ми тако мало знамо о предметима и за нас врло важнима и занимљивима за која су наша славенска браћа нпр. Руси или Чеси толики умни труд с красним успехом положили и што они опет нашу ако и младу литературу врло недостаточно познају [...] то ћемо ми у жељи ову узајамност побудити и пот-помоћи у овим врстама гледати благонаклоног читатеља с најважнијим књижевним појавама Славенства упознати.” Затим се у најкраћим цртама представљају руска, чешка, словачка, пољска дела, а „међу јужним Славенима, осим Србаља, највећу дејателност литерарну показују Илири или Хрвати.” Затим се скреће пажња на „наше миле суседе и браћу Бугаре” и на „Крајинце, које су већ Немци за своје држали, а Славене као отуђене жалили, [а они су се] тако од неколика десетолетија снажно опоравили да су неке западне Словене у ревности за своју народност и превазишли.”

Нећемо се задржавати на делима која су представљена у гласилу, већ наглашавамо концепт панславизма који се промовише у *Гласнику* и који је такође један од разлога да овај часопис сматрамо значајним доприносом 1847. године. Ово је и повод да размислимо колико је шаролике резултате изнедрила та година – од протеривања славенизама из српског језика до романтичног панславизма као идеологије која се неговала више него икад.²

4. СТВАРАЊЕ НАУЧНЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ. Познато је да се као један од најважнијих садржаја у првој књизи *Гласника* издваја питање предлога српске терминологије. У *Гласнику* читамо како су чланови ДСС видели бригу о српском језику и шта се подразумевало под ургентним питањима србистике. На првом месту то је стварање научне терминологије. Резултати рада на посрбљавању страних термина објављивани су у *Подунавци*, а део

² У вези са Словенима и Србима, пажњу привлачи текст *Приметбе при читању српских књига*, који је написао Ј. С. Поповић у *Гласнику* (стр. 65–69). Из текста се види како су половином XIX века наши сународници још увек били неусаглашени у вези са именовањем припадника Словена и Срба. Он пише, како је, архимандрит Рајић писао *Славени/славенски*, док млади људи пишу *Славјани/славјански*. Вук је, каже Сте-рија, може бити шалећи се, предложио *Славјани/славјански* (по аналогiji са *Сава/сављански*). Онда се по новинама могло прочитати и то решење, а затим је враћено *Славјани/славјански*. У даљем тексту, он критикује оне савременике који се залажу за *Срби* (према *Арајин/Араји*) уместо *Србљи*.

тог материјала објављен је и у првој књизи *Гласника*, стр. 1–9, под називом *Називословне речи израђене Дружеством српске словесности*. Циљ је био да се одређени број страних речи (И. Грицкат пише да их је било 513) преведе на српски народни језик. Аутори објашњавају да су део речи преузели из „старословенског”, део из језика писаца, за неке су еквиваленте пронашли у руском или у црквенословенском па их посрбили, а један део су начинили сами (Грицкат 1964: 135). Иза списка термина налази се текст Јована Ст. Поповића *Разлози о називословним речма*.

Стерија (1847: 9) скромно каже да „дружество и није хотело поступати у томе самовољно и диктаторски, него је обнародовало своје послове у новинама, позвавши и Членове који нису учествовали, и сваког уобште Србина, да о томе своје прометбе и мненија саопште и да се оно што је недостаточно и несвојствено исправи и побољша.” Стеријина демократичност огледа се и у вези са оценом предложених лексема: „Из ове припреме види се да су неке речи посрбљене добро, неке усиљено, а неке и несходно.”

Обратимо пажњу на предложене речи. Поделили смо их у две групе. У првој су оне које и данас користимо као речи сасвим уклопљене у лексички систем српског језика. На пример: *сујеверје*, *будалашићина*, *разрешење*, *пријем*, *прирашћај*, *шековина*, *равномерно*, *помоћник*, *опрема*, *приручник*, *поштора*, *опомена*, *браколомац*, *правобранитељ*, *двозначно*, *процена*, *нападач*, *окрећност*, *покрећане*, *покрећач*, *рођаци*, *доводићи*, *довод*, *приначићи*, *изменићи*, *двосмислено*, *наизменице*, *опрошћај*, *принадлежност*, *одобрење*, *закуп*, *доказ*, *јрб*, *наводно*, *помоћ*, *прибежиште*, *сведочанство*, *привлачење*, *одбијање*, *својство*, *обзнанићи*, *деговина*, *лојша*, *догир*, *рачун*, *уговор*, *осуђа*, *злочинац*, *кривица*, *стајатељство*, *присијојност*, *суштина* итд.

У другу групу уврстили смо лексеме за које се у савременом српском језику и даље користи страна реч, а за коју су чланови Друштва понудили преводни еквивалент. На пример: *месеџслов*, *месечник* (календар), *условка*, *затворитељна* (клаузула), *погнебље* (клима), *повера* (кредит), *ласослој* (акорд), *ласоудар* (акценат), *делоис* (акта), *равновредно* (еквивалентно), *јар*, *порив*, *душевни пошрес*, *крећ* (афект), *самрштина* борба (агонија), *изуђница* (анатомија), *човекословије* (антропологија), *очовечавање* (антропоморфизам), *предпријем* (антиципација), *поштовочувствије* (антипатија), *поштивостав* (антитеза), *безчувствије* (апатија), *лековница*, *лекарница* (апотека), *умоизворно* (априори), *чувствоизворно* (апостериори), *древношница* (археологија), *воздухокруженије* (атмосфера), *неделимак* (атом), *покушај злочинства* (атентат), *слушалиште* (аудиторијум), *скасковије* (балада), *пришћеја* (баласт), *вештоилес* (балет), *новчара* (банка), *вештозбор*

(дипломатија), *мудрословије* (филозофија), *редосџав* (систем), *лешоброј* (ера, епоха) итд. Међу овим незаживелим речима налазе се још и: *одслаџи*, *одсланик*, *изселбина*, *досуда*, *равновесије*, *исправник*, *земљеделије*, *властбина*, *безвлађе*, *предшесџвеник*, *умелосџ*, *обезбедџиелсџво*, *безсојузије*, *млојосојузије*, *саслушка*, *одосџоверџи*, *досџоверно*, *самойис*, *одазвање*, *одзов*, *лажомудрије* итд.

Ако се узме у обзир ситуација у којој је био лексички систем српског језика половином 19. века, можемо само недвосмислено и свесрдно, без остатка, подржати напоре Друштва на овом пољу. Чланови Друштва били су Вукови следбеници и то се није доводило у питање. Међутим, основица српског језика била је народна, заснована на појмовном, а он, опет, на културолошком, искуственом систему ратара и сточара. Била је потребна лексика „за тања чувства, за више мисли” (Стејић 1849: 10). За огромну похвалу је свест тадашњих интелектуалаца да треба тиме да се баве, јер утицаји на лексику представљају и утицаје на свест српског народа, на појмовно рашчлањавање, на развој апстрактног мишљења, на образовање. Посебно је задивљујуће то што су чланови Друштва били у потпуности свесни ове мисије и што нас не доводе у позицију да данас учитавамо размере значаја ових делатности у њихове магловите представе о задацима Друштва. Јован Ст. Поповић каже: „Шта су изгубили Грци што нису поњатија кројили то туђим језицима и речма и не би ли ми утолико јошт сретнији били што би и прост човек могао лакше докучити поњатије означено материјним језиком, макар мало и оскудно” (Стерија 1847: 12). Суштина и величина србизирања страних термина била је управо у томе да *прост човек лакше докучи поњатија*. Имало је то, дакле, образовни смисао, а не пуристички (као у неким развијенијим средњоевропским земљама) или неки други.

5. Напомена о Стерији као антиципатору фундаменталних лексиколошких питања. У којој мери је Стерија правилно разумео однос између појмова и лексема, показује неколико реченица у предговору његовог речника синонима (Стерија 1847в: 25): „Речи су знаци којима наша поњатија изражавамо. Као што се поњатија развијају, тако се и речи плоде и стално добијају у народу опредељење”. Обратимо пажњу на сосировски приступ речима као знацима, као и динамичко схватање појма и семантике лексема. „*Добиџи* и *примиџи* чине се да значе једно исто, и опет, кад их добро разгледим, наћи ћемо черту неку која их по поњатијама одваја. За докучити ову разлику, морамо речи, тако рећи цепати.” Идеја о цртама у значењу, о важности цепања значења да би се разумело значење лексема није ништа друго него компоненцијална анализа, један од суштинских и непролаз-

них теоријско-методолошких приступа у лексикологији. Оваква Стеријина схватања задивљују и показују нам га као великог интелектуалца и антиципатора теоријских начела у лексикологији. Дубоко се не слажемо са оценом неких наших уважених лингвиста о дилетантизму ових првих размишљања из области лексике нити са идејом да је Вук био далеко напреднији. Вук је одговорио на потребе свог времена (прве половине XIX века), далеко бисмо стигли да је и Стерији било допуштено да одговори на потребе свог времена (друге половине XIX века).

6. КРИТИКЕ НА РАЧУН НАПОРА ДСС. Како то често бива, напор Друштва да обогати српску терминологију наишао је на отпор, малодушност или на равнодушност средине. Предлог лексема дат је на увид свима, а одговора готово да није било. Стерија (1847: 9) о овој неправди пише: „Али обично нечувствије које влада код нас у делима народним није учинило ни овде изузетка; јер од толико учени Србаља само се један господин Петар Матић на позив овај Дружества одзове и покаже саучаствије, па и он правећи примечанија не у послу називословни речиј, него о послу; старао се сиреч доказати, да Дружество, радећи овако, промаша целъ своју и да би боље учинило одступити од тако названог ковања технични речиј и чим другим занимати се”.

У многим изворима стоји да је и Вук Караџић „хитно” стигао у Београд у мају 1845. године и успротивио се идеји да се једна научна институција бави термилошким питањима. Са много ниподаштавања говорио је о члановима Друштва. Тврдио је да српски књижевници „нити знају свога језика, нити хоће да га уче, него га по своме кривом знању кваре и грде, нити знају којих речи има у нашем језику, којих ли нема” (Стојановић 1924: 580). Исмевао је њихово образовање стечено у иностранству: „Сви се они туже да у језику нема речи за њихове мисли, али они нити знају речи нити мисле српски већ немачки или латински. Кривица би се ова могла тијем оправдати, што су они провели младост учећи науке на овијем туђијем језицима, али се ласно не може оправдати, кад ко незнање своје неће да призна него мисли и на силу друге људе хоће да увјери да зна оно што не зна” (Стојановић 1924: 580). Вуку се придружио и Ђуро Даничић године 1845. и са сличним ниподаштавањем и уз много ироније, писао је о овом подухвату. Овакав став В. Караџића, Ђ. Даничића, па и П. Матића утицао је, нажалост, на став Друштва да прекине са започетим послом.

Критике на рачун ове идеје и неких конкретних решења упућивали су наши уважени лингвисти и касније. Стојан Новаковић (1907: 52) оценио је да је овај „посао у сваком погледу бедан и бесплодан”. Ни А. Белић није имао много боље мишљење. И. Грицкат (1996: 9) брани Вукову ошт-

рину: „Вук је осећао да би се произвољно (или, како бисмо ми данас рекли: немотивисано) наденути називи сами по себи још и могли одржати, али уколико се њима невешто дирне у језичке законитости (у законитости фонетике, афиксације, творбе), такви називи не могу да живе у језику”. Рад Друштва сматра се дилетантским и, како каже И. Грицкат (1996: 12), тек од 1857. године, када Ђ. Даничић долази на место секретара Друштва, „Гласници ДСС губе дилетантски карактер”.

7. Колико је, лингвистички посматрано, било грешака у предложеној лексици? И. Грицкат (1964: 135–140) творбено и граматички анализирао је терминологију коју је предложило ДСС. Међу предложеним речима било је доста сложеница. Неке су чланови Друштва заиста сами оформили (нпр. *безусловно, браколомац, њравобранишељ, двосмислено, сазвезје* итд), неке су преузели из савременог руског језика, а неке су постојале и пре иницијативе Друштва (што је И. Грицкат проверавала углавном у изворима за Рјечник ЈАЗУ). То што су неке од предложених лексема постојале и раније није вредно критике јер је и Вук за потребе *Новой завети* сачинио неколико речи које су и раније постојале, што је открио Ј. Стејић (1849: 32–33). Важно је имати у виду да су неке од сложеница које су настале као резултат иницијативе ДСС-а опстале до данас.

И. Грицкат затим издваја богату групу девербатива мушког рода без наставка (нпр. *изрод, пријем, пошрес, нанос, прибор* итд) и женског рода с наставком *-а* (*заклада, прилога, пришеја, промена* итд) и износи општу оцену да су многе од њих постојале и раније. „Дакле, девербативе о којима је доде било речи нису сковали научници у Друштву, а уколико и јесу, због своје непотпуне обавештености о постојећем језичком благу, њихово се стваралаштво поклопило с народним” (Грицкат 1964: 138). У одбрану чланова Друштва нагласићемо да многи од њих нису били лингвисти и да у то време није постојао Рјечник ЈАЗУ, као ни други приручници и обимни речници народног језика да би они могли да се обавесте о томе које речи се већ користе у неком дијалекту српског језика. Они јесу били непотпуно обавештени о језичком благу, али у то време нису ни имали начина да се у потпуности обавесте о њему. Осим тога, чињеница да су сковали лексику која је већ постојала сведочи о квалитету њиховог рада, јер су очигледно поседовали добар језички осећај. Народне речи тако су добиле још једну потврду и шансу да се рашире по целој територији српског језика.³ Ипак,

³ Вук је исмевао Друштво да не зна српски језик, али је Ј. Стејић (1849: 32–33) и њему замерио исто. Зачудио се над списком од 84 речи за које је Вук написао да их је сам сачинио и употребио у свом преводу *Новой завети* (1847), и то уз напомену да су то речи

много је и оних лексема за које И. Грицкат каже да нису биле потврђене до тада: *прибор, превраш, навод, пришећа, попис, позив, принуда, пријем, ојрема, сукоб, доказ, дојуна, додир* итд. Приметићемо да се све оне данас користе, што можда јесте заслуга Друштва. У вези с овим речима, И. Грицкат (1964: 138) закључује: „Треба приметити да све лексикотворне идеје Друштва нису биле у толикој мери погрешне, колико му је то наша филолошка наука приписивала.”

У трећу продуктивну групу именица И. Грицкат уврстила је оне на *-ај* (*унишћај, прирашћај, преиначај, ојрошћај, сшцај*) и *-ак* (*сшсак, дојунак, самоставак*) и примећује да је и „овде Друштво имало или правилне инвенције или доброга слуха, бар за неке речи, које су данас себи избориле општекњижевно право” (Грицкат 1964: 138).

Прихватљиве су углавном и предложене именице на *-ост* и *-шељ*, а именице на *-ка* И. Грицкат сматра „мање срећним” (*саслушка, основка, условка*), док су оне на *-ије* сасвим у духу црквенословенског језика. На крају, И. Грицкат критикује *одсечно* за *прецизно*, *одлучно* за *ајстракшно*, *удес* за *акомогација*, *равномерно* за *адекватно* итд. Често су, како каже И. Грицкат, научници из Друштва слепо калкирали речи из латинског језика.

„које би и најпростији Србин казао када би му затребале, а можда их већ и говоре”. На том Вуковом списку налазе се и ове речи: *вршар, шрубач, избраник, освешник, прештинница, виноградар, врашар, прељубочинац, прељубочинство, незнабоштво, ошпад, расшсна (књија), смјерношћ, избављење, извршење, обновљење, окамењење, ојравдање, осушвање, очишћење, познање, покајање, помазање, помирење, понижење, посвећење, послушање, непослушање, пошврђење, пошођење, припошовљење, признање, примирење, ушврђење, траљив, учљив*. Јован Стејић се изненадио што Вук ове речи сматра својим производима, јер су све оне и до тада биле познате у језику српске књижевности, па увређено коментарише: „И за ове речи каже господин Вук да их је он начинио! Кад ово разберу страни људи, на пример, Немци или Руси, који нас и наше књижество до зла бога мало и чудно познају, мораће узвикнути: 'Јадни ти Срби! А да шта су они у свом књижевном језику досад имали кад нису у њему имали ни ових речи док им ево не дође господин Вук да им их „начини” и са својим преводом Новог завета у години 1847. даде!’” Стејић, ипак, признаје да је Вук начинио неке речи за које до тада није било потврда и наводи њихов списак: *љубазни, љубазница* (дотад *љубезни, љубезница*), *јосшљубивост* (дотад *јосшљубље*), *измишљач, карач, мјењач* (дотад *менишељ*), *слушач* (дотад *слушатељ* и *слушалац*), *кушач* (*кушатељ, искушатељ*), *четвршник* („за оно што не знамо шта је”, каже Стејић), *дјевојаштво* (дотад *дјевштво*), *зборница, људокрадица, посинаштво, мршвост* (за *мршвило*), *непоколебљив* (дотад *непоколебим*), *неродљив, празношворљив, осјешљив* (дотад *чувшвиштелан*), *расшадљив*.

На крају анализе даје се позитивна оцена предложених лексичких решења, а закључна реченица гласи: „Стога је и потребно ублажити судове када је реч о нашим старим језикословцима” (Грицкат 1964: 140).

Закључујемо да је повика на предложену лексику била неправедна, уведе на рачун чланова Друштва неприличне, а њихова иницијатива вредна пажње и дубоког поштовања.

Треба обратити пажњу на једну чињеницу – док се по правилу очекује да лексику једног језика пре свега обогаћују најдаровитији и најобразованији писци и научници, наши велики филолози нису задовољни таквим током ствари. Они се залажу за народне речи и само њих сматрају корисним. Покушаје писаца на овом пољу сматрају вештачким, а народне покушаје сматрају природним. Овакав приступ је сасвим неправилан, а његових недостатака били су свесни и чланови Друштва. Стерија (1847: 10) о томе пише: „Кад прост човек каже *исоѡлав*, *брзоѡлеш*, *виѡороѡ*, онда се језик не квари, а кад учен напише *водоѡад*, *ѡредуѡис*, *редосѡав*, онда се језик квари и грди.... Дакле прости имају права богатити језик новим речма, учен то не сме, зашто он по речма Г. Вука, не уме мислити у свом језику.”

8. ПОДРШКА ЛЕКСИКОТВОРНИМ ИДЕЈАМА ДРУШТВА. Иако је временом слабио негативан став српских лингвиста према лексикотворним идејама Друштва, до данас преовлађује неповољан однос према овој иницијативи. Данас када англицизми узурпирају све већи део нашег лексичког простора треба се запитати да ли је заиста толико штетно посрбљавати стране речи. Милка Ивић (2000: 165) је недвосмислено подржала иницијативе Друштва: „Радило се, једном речју, о људима који су, приступајући решавању језичког проблема, имали првенствено пред очима интелектуалца, тј. управо оног представника српског народа коме, по природи ствари, припада улога покретача главних развојних токова културе и науке. Заиста, и том представнику ондашњег српства требало је обезбедити одговарајућу лексику, јер [...] Вук је *Српски Рјечник* замислио као језички портрет српског народа, додуше не целог; у обзир је узет само његов основни, рурални део”. М. Ивић с правом скреће пажњу на чињеницу да је након Вукове реформе која је утемељила лексику српског језика коначно требало кренути унапред у „епоху интелектуализације српског језика” (Ивић 2000: 167). Рурални део српског становништва то није могао да изведе. Време је било да интелектуалци стану на кормило културног живота и ту чињеницу треба имати у виду – Вук је највише урадио што се могло у условима у којима је делао. Требало је допустити и Друштву да у новим условима уради оно што је наумило, јер су њихови науми, поновимо још једном, били одраз

потреба српског језика, али и одраз духа времена, тј. дешавања у савременој Европи тога времена! М. Ивић помогла је да се то уочи и дугујемо јој неизмерну захвалност. Сабрала је у свом тексту и умеренија схватања српских лингвиста (исп. Ивић 2000: 170), као што је оно које је 1936. записао А. Белић о Стерији: „и у својим чланцима о језику био је трезвен и разборит човек”, мишљење П. Ивића и Ј. Кашића из 1981: „иако заостају за Вуковим пословима, ови радови нису без вредности” и неколико позитивних оцена И. Грицкат.

9. МЕТОДИКА ПОЧЕТНЕ НАСТАВЕ ЧИТАЊА И ПИСАЊА. У деветом поглављу *Гласника*, који је насловљен *Смесице*, пажњу привлачи текст Исидора Стојановића, професора историје у Лицеуму и члана Друштва српске словесности, под насловом *Брзоуки буквар и живословна штица*, стр. 247–258. У исповедном стилу, аутор пише о томе како је добио задатак да у недељној школи (школи у којој се настава одвија само недељом), за 40 предвиђених часова, научи шегрте, калфе и слуге „књиги невеште, слова познавати и читати.” Одлучио је да се послужи Вуковим *Првим српским букваром* из 1827. године, јер је и двадест година касније још увек било револуционарно то што ученици нису памтили називе за слова *аз, буки, веги...*, већ *а, б, в*. Да би ученици брже научили да читају и пишу, и Стојановић се, као својевреме Захарија Орфелин, послужио методичким искуством које је усавршио описмењавајући сопственог сина. О својим методичким искуствима Орфелин пише у Предговору свог *Буквара* из 1792. године. Он предлаже да се направе карте и да се на свакој од њих напише по једно слово. Детету треба дати по „две карти чрез ден” да их има у рукама и да се игра с њима, а указати му да на једној карти пише *Аз*, на другој *Буки* или сл. Затим треба што чешће у току дана тражити од детета те карте: „Дај ми *Аз*!” или „Дај ми *Буки*!” Детету треба обећати воћку ако донесе правилно слово. Орфелин сматра да ће дете на тај начин за 15 дана научити да чита, а додаје да је то и проверио. Боривој Чалић (2010: 63) закључује на основу неких Орфелинових записа да је он, изгледа, „чрез карточки”, давне 1762. године, описменио свог четворогодишњег сина Петра (исп. Драгићевић 2017а).

Исидор Стојановић, пола века касније, учи свог сина грађанској ћирилици, тако што му, пишући слово *О*, сугерише да се сети *обруча*, за *И* (*И*) – *и́ле* итд. Приметио је да је син памтио нека слова брже, а нека спорије, па је убрзо схватио: „Јер не само да слово *І* изгледа као *и́ла*, а слово *О* као *обруч*, него и гласе, као почетак у наведеним речма.” И даље: „Сад помислим у себи, кад би тако могао у сваком слову опомињући знак открити, по

ком би се ученик сетио како се које слово изговара... онда би деци труд знатно много олакшао." Тако је осмислио таблу (*шћицу*), на којој се налазе цртежи и слова. Назвао ју је *живословна шћица*, зато што се на њој слова оживљавају. Овај метод учења задржао се до данас, али је 1847. године био необичан, па су о Стојановићу и његовом помоћнику ученици недељне школе говорили: „Ми нећемо ништа научити од ових наших учитеља; они нас не уче *аз, буки, веги*, него нас уче да бучемо, да гучемо и да сричемо! Нашто нам то?"

Може се претпоставити да је више аутора, независно један од другог, осмислило овакав методички приступ настави почетног читања и писања, али *Гласник* нас информисе о томе како се у Србији половином XIX века развијала ова метода, као и методика уопште.

10. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА. *Гласник* из 1847. године носи у себи надахнуће и оптимизам у вези са развојем српског језика и српске науке уопште и сведочи о заносу истраживача док чине прве кораке у преломној години савремене српске културе.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1999:** Александар Белић, Друштво српске словесности, *Из историје установа*, приредио А. Младеновић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 21–40.
- Бранковић 1847:** К. Бранковић, Предговор, *Гласникъ Дружства србске словесности*, свезка I, Београд.
- Грицкат 1964:** Ирена Грицкат, Покушаји стварања српске научне терминологије средином прошлог века, *Наш језик*, нова серија, књ. 14, св. 2–3, 130–140.
- Грицкат 1996:** Ирена Грицкат, Наука о језику у делатности Академије, *Глас* 379 САНУ, књ. 15, 1–83.
- Драгићевић 2017а:** Рајна Драгићевић, Први српски буквари до *Првој српској буквари*, *Књижевност и језик* LXIV/1–2, 2017, 67–77.
- Драгићевић 2017б:** Рајна Драгићевић, Улога Друштва српске словесности у развоју српске лексиколошке и лексикографске мисли, *Књижевност и језик у Друштву српске словесности*, уредник Злата Бојовић, Београд, 2017: САНУ, 47–59.
- Ивић 2000:** Милка Ивић, Година 1847: Прва свеска *Гласника* Друштва српске словесности, *Лингвистички оџеги, шри*, Београд: XX век, 163–175.
- Називословне речи израђене Дружествомъ Србске Словесности, *Гласникъ Дружства србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 1–9.

- Николић 1847:** А. Николић, Прилог кь србској наручници, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 17–21.
- Новаковић 1888:** Стојан Новаковић, Посланица Академији наука философских од Стојана Новаковића, *Глас* X, Београд: Српска краљевска академија.
- Новаковић 1907:** Стојан Новаковић, Јован Стеријин Поповић, *Глас* LXXIV СКА, 1–121.
- Пешикан 1970:** Митар Пешикан, *Наш књижевни језик на сто година послије Вука*, Београд: Библиотека Друштва за српскохрватски језик и књижевност СРС.
- Стејић 1849:** I. Стеић, Эзыкословне примѣтбе на предговоръ Г. Вука Стеф. Карацића кь преводу новогъ завѣта, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка II, Београд.
- Стејић 1853:** I. Стеић, Предлогъ за Србскій Рѣчникъ и Србску Граматику, *Гласникъ Друштва Србске Словесности*, свезка V, Београд, 1853, 1–14.
- Стерија 1847:** Јоаннъ С. Поповић, Разлози о назывословнымъ рѣчма, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 9–16.
- Стерија 1847б:** I. С. Поповић, О србскимъ рѣчма предѣльнымъ, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 21–24.
- Стерија 1847в:** I. С. Поповић, Покушеніе смыслосродногъ (синонимногъ) рѣчника, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 25–29.
- Стерија 1847г:** Рѣчи српско-славенске, у влашкомъ езыку познате, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд, 1847, 30–58.
- Стојановић 1924:** Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Карацића*, Београд: Штампарија Графичког завода „Макарије“.
- Устав ДСС:** Уставъ Друштва Србске Словесности, *Гласникъ Друштва србске словесности*, свезка I, Београд.
- Чалић 2010:** Боривој Чалић, Буквар велики Захарије Орфелина као просветитељска идеја образовања, *Буквари и букварска наштава код Срба*, уредник Бранислава Јордановић, Београд: Педагошки музеј, 55–75.

Rajna M. DRAGIĆEVIĆ

THE IMPORTANCE OF THE FIRST ISSUE OF *THE MESSENGER*
OF THE SOCIETY OF SERBIAN LITERACY IN 1847

Summary

The paper presents the first issue of the Society of Serbian Literacy's *Messenger*. *The Messenger* has two vertical axes of content. One is centred around scholarship on the Serbian language in relation to the other branches of scholarship on Serbian literature, history and culture, and the other is centred around Serbian studies in relation to Slavic studies. Long ago, it was M. Ivić who stressed that the publication of *The Messenger* was one of the more relevant cultural events that happened in 1847. The paper discusses the contributions of the first issue of *The Messenger* to Serbian linguistics and culture.

Keywords: *The Messenger*, Society of Serbian Literacy, year 1847, terminology, lexicology, lexicography, Serbian language.

Александар М. МИЛАНОВИЋ*

Филолошки факултет
Универзитета у Београду

ОДРАЗ СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКЕ СИТУАЦИЈЕ У НОВИНАМА ЧИТАЛИШТА БЕОГРАДСКОГ (1847–1849)¹

У раду се анализирају текстови објављени у *Новинама читалишта београдског* који су доносили анализе и коментаре актуелне српске стандарднојезичке ситуације. У *Новинама* се детаљно прати рад Друштва српске словесности и пропагирају идеје о даљем нормирању доситејевског славеносрпског језика. Указује се на бројне актуелне језичке проблеме, пре свега у области графије и лексике. Вукова реформа се игнорише или отворено напада, па се значај преломне 1847. године из садржаја *Новина* не може ни наслутити: Вуков превод *Новой завети* је брутално нападнут преузимањем Лазићевог текста из *Подунавке*, Његошев *Горски вијенац* се само узгредно спомиње, док Радичевићеве *Песме* и Даничићев *Рат за српски језик и правопис* нису ни регистровани.

Кључне речи: стандардизација, језичка норма, језичка ситуација, славеносрпски језик, доситејевски језик, вуковски језик, Јован Стерија Поповић, Вук Караџић

0. Улога штампе у стандарднојезичким превирањима. Чини се да још увек у лингвистичкој литератури није довољно наглашен допринос уредника и новинара српских дневних новина и часописа у процесима стандардизације српског језика. Највећа пажња поклањана је по правилу, а са пуним правом, улози Димитрија Давидовића и Димитрија Фрушића, уредника новина које су се прво звале *Новине сербске*, а потом *Новине србске*, у победи Вукових стандарднојезичких начела током периода 1813–1822. И бројна друга публицистичка гласила, међутим, у 19. веку су

* aleksandar.jus@gmail.com

¹ Рад је са мањим изменама прештампан из књиге *Вуков век*, Београд: Чигоја штампа, 2018, 207–227.

суштински одређивала превагу у борби стандарднојезичких концепција јер су била најдоступнији механизми преношења филолошких идеја и једини медији за преношење језичких полемика. Вук Караџић је од почетка своје реформе схватио важну улогу штампе, па је своје значајне активности везао за *Новине српске*, којима је у једном тренутку био и уредник. И Сава Мркаљ је допуне и измене својих филолошких погледа изнетих у *Салу дебелога јера* (1810) јавности понудио преко истих новина 1817. године, што су следили многи заинтересовани за судбину српског језика. Касније је и друга штампа преузимала улогу платформе за изношење српских стандарднојезичких погледа, а не треба потценити ни значај објављивања преведених филолошких радова значајних слависта.

1. Новине читалишта београдског и српска култура. Први број недељника *Новине читалишта београдског* (у даљем тексту: *Новине*) појавио се 3. јануара 1847. године, односно на почетку године која ће по многим параметрима касније бити одређена као преломна за новију историју српске културе. Ово гласило излазило је до 2. јануара 1849. године, свега две године, и детаљно је описало буран историјски период културне и политичке борбе српског народа у различитим државама, истовремено преносећи политичке и друге вести из света. У литератури је већ указивано на важност *Новина* за развој српске културе (Бјелица 1968: 39), а посебно се истицало да су то биле прве незваничне новине у Србији, тј. прво гласило које није издавала или финансирала влада, и које је због тога стајало наспрам званичних *Српских новина* (Бјелица 1983: 120). И поред наведених чињеница, Јован Скерлић (1966: 47–48) у прегледу развоја српске штампе посветио је *Новинама* сасвим мали простор, испуњен подацима без коментара и вредновања.

1.1. *Новине* је покренуло Библиотечко друштво „Србско Читалиште у Београду”, основано 1846. године, као прва српска институција тога типа.² Први уредник био је Павле Арс. Поповић, „секретар Совјета, књижевни критичар, историчар, професор Универзитета и члан Српског ученог друштва” (Матицки 2016: 446).³ Током 1848. и 1849. уредник је био Петар Радовановић, правник, професор Лицеја, секретар Попечитељства просвештенија и такође члан Друштва српске словесности. Наведено сведо-

² У литератури постоје недоумице око имена институције: „У обновљеној Србији прва јавна читаоница била је ‘Српско читалиште у Београду’ (‘Читалиште београдско’) које је на улазу имало натпис: ‘Београдско читалиште српско’” (Нешић 2008).

³ Овај правник био је и уредник *Новина српских* (*Новина сербских*), а редовни члан Друштва српске словесности постао је 1844. године.

чи о блискости Српског читалишта у Београду са најзначајнијим научним и културним институцијама у Србији, па ће се и ставови о српском језику у *Новинама*, без обзира на њихову формалну независност, у потпуности поклапати са званичним ставовима тадашњег министарства просвете, али и са преовлађујућим филолошким ставовима у Друштву српске словесности.

1.2. Међу истакнутим сарадницима *Новина* у области културе, литература је већ нагласила имена Јована Стерије Поповића, који је уређивао књижевну рубрику, потом Симе Милутиновића Сарајлије, Сергија Николића, Милована Спасића и др. (Нешић 2008, Матицки 2016: 447). Наведеном списку ваља додати и Илију Захаријевића, још једног члана Друштва српске словесности и аутора познате граматике српског језика, објављене 1847. године.⁴ Сагледавање опуса значајних сарадника *Новина* упућује нас на закључак да су они имали делимично различите концепције српског стандардног језика и посве различите визије њихових примена: док је Стерија своје филолошко деловање првенствено везао за идеју колективне кодификације научне терминологије у оквирима Друштва српске словесности (чији су чланови, поред до сада истакнутих, били и Сима Милутиновић Сарајлија, Сергије Николић и други сарадници *Новина*), дотле је Захаријевић своју граматичку кодификацију спровео ванинституционално. Све је, међутим, окупљала идеја о потреби нормирања доситејевске форме славеносрпског језика, са свим њеним препознатљивим симболима од графије и ортографије до барокне реченице.

1.3. Из савремене перспективе занимљива је уређивачка концепција *Новина*, будући да су оне по форми и структури биле тачно на граници између недељника и дневних новина. Иако им је тежиште било на праћењу политичких збивања у земљи и иностранству, у првој години излажења у њима је било и много вести везаних за српску културу, пре свега за развој и богаћење библиотека. Због промене политичких прилика и бурних револуционарних догађаја, од 1848. године све је мање вести из културе, а све више извештаја из „Војводовине српске”: наслове рубрика попут „Просветне вести” (Ч. 2, 10. Јануаріа 1847, 16), „Књижевне вѣсти” (Ч. 19, 9.

⁴ Иако је описивала граматичку структуру народног језика, Захаријевићева граматика наишла је на изразито негативан пријем код Ђуре Даничића (1925: 110): „Ова је књига жалосно свједочанство како смо далеко отишли за 30 година у познавању својега језика. [...] Ја не ћу даље у њу дирати, нити ћу помињати осталијех небројенијех погрѣшака у њојзи, само велим да је она на грдну штету и срамоту нашу свијет угледала.”

Маја 1847, 152), „Књижевно” (Ч. 4, 24. Јануарја 1847, 32), „Театеръ” (Ч. 27, 4. Јулія 1847, 211) или „Позориштне вѣсти” (Ч. 39, 26. Септемврија 1847, 308), смењују наслови „Войводовина Србска” (Ч. 31, Јулія 23. 1848, 264), „Србско Войводство” (Ч. 47, 12. Новембра 1848, 386) или „Ратни гласови” (Ч. 48, 19. Новембра 1848, 396).⁵ Јасно је дакле да је у *Новинама* национална концепција превазилазила државне границе и да су се са пуном пажњом пратила дешавања пре свега у српској „Војводовини”, али и на другим српским језичким територијама. „Уређивачка политика *Новина* у основи је пратила и заступала политичке принципе Гарашаниновог „Начертанија” (Нешић 2008), а оне су неретко преносиле и информације о активностима које је предузимао „Попечитељ Внутренни Дѣла Г. Илія Гарашанинъ” (Ч. 28, 11. Јулія 1847, 213).

За разумевање стандарднојезичке концепције у *Новинама* значајни су били, наравно, и политички ставови редакције, али и њена културна политика: „Све што се у култури ондашње Србије догађало било је најпре размотрено у *Београдском читалишту*” (Нешић 2008). Све активности у оквирима културнога живота сагледаване су, додуше не превише често, и из језикословног угла, чему је тон и правац давао пре свих Јован Стерија Поповић.

1.4. Културни и политички утицај *Новина* јако добро илуструје и број претплатника, који се повећао са 980 у 1847. на 1.115 у 1848. години (Ч. 1, 2. Јануарја 1848, 413), што је био велики успех, али је за годину 1849. опао на тако мали број да су се новине угасиле. Ваља нагласити да су *Новине* већ имале јаку конкуренцију и да су неретко улазиле у полемику са другим српским гласилима која су заступала различита уверења. Па ипак, већ после месец дана излагања имале су двоструко више претплатника него *Србске новине*, што „su postigle pre svega zahvaljujući dobro organizovanoj spoljnoj saradnji i pisanju o unutrašnjim problemima” (Бјелица 1983: 120). Првобитни успех *Новина* није спречио неретку судбину тадашњих гласила у Србији – њихово брзо гашење услед смањења броја пренумераната.

⁵ Ч. 50, 3. Децембра 1848, 409–410: „Но и преко, како су ратна времена наступила, како су разни народи тек. године покренули се, и отудъ разнымъ догађајима поводъ дали, па како є свакій кои читати зна, радъ знати, шта се у Србскомъ, и шта у осталомъ свету збыва, продужиће се у њима, као у повѣстнициы описаніе разны овы збытія и догађая, нарочито и зато, да свакій Србинъ у Србиі знати може, шта браћа наша у држави Аустрійској чине; да може и то знати, како ствари њіове, коє су изъ овы новина познате, теку, и хоће ли, када, и како у предпріятію своємє успѣти.”

2. Однос према српским културним и научним институцијама. Утицај деловања Друштва српске словесности био је несумњив у уређивачкој концепцији *Новина*, а о раду прве научно-културне институције основане у престоници непосредно се и константно извештавало. Са друге стране, деловање Матице српске се готово сасвим игнорисало, па се из новосадске институције нису преносиле ни актуелне вести о битним стандарднојезичким процесима, на пример информације о расписаном и завршеном конкурс за српску граматику. О резултатима овога конкурса, наведимо као контраст, известиле су и Штурове новине у Словачкој, али не и београдске *Новине*. Узроке оваквог става редакције према Матици српској ваља тражити пре свега у односу Јована Стерије Поповића, уредника културне редакције, према новосадској институцији коју је напустио, и према којој је после одласка у Београд био сасвим равнодушан.⁶ Овакав став редакције на занимљивости добија ако се у обзир узме чињеница да су стандарднојезички ставови обеју институција, Друштва српске словесности и Матице српске, у овоме периоду били веома блиски, што може доказати и упоређивање граfiје, ортографије, језика и стила у њиховим гласилима, али и увид у суштину филолошких радова објављених у њима.

2.1. Већ у „Числу 3.” од „17. Јануаріа 1847. године” на ступцу 23 *Новине* доносе извештај са годишњег, тј. „главног заседанија” Друштва српске словесности, и посебно истичу: „Међу свршенимъ друштва пословима нарочито су напоменута два дела: Гласникъ, обштіи друштвеныи посао, и Забаве за децу, сачинѣніе редовногъ члена Г. Архимандрита Гаврила Поповића.” Читаоци се детаљно обавештавају о форми, концепцији и тиражу *Гласника Дружтва Србске Словесности*: „На то є садъ Друштво одредило, да се Гласникъ, као књига, коју ће по свой прилици и нарочито изъ почетка само изображеніи требати, не у више него само у 1000 комадиі печата”.

У рубрици „Књижевно” уредник Јован Стерија Поповић, потписан само као „Учр.”, објавио је у Ч. 32, 8. Августа 1847, на ступцу 252, кратку информацију о објављивању две публикације, дајући предност *Гласнику*. Из текста дознајемо и цену *Гласника*, као и податак да се могао купити у бољим књижарама, а читамо и препоруку ширем аудиторијуму:

Овы дана изашао є изъ Књигопечатнѣ у Београду „Гласник Дружтва Србске Словесности”, и продає се кодъ познати Књигопродаваца по 6 гр, – а у Новомъ-Саду є изишла и овамо приспѣла: „Исторіа славенскогъ богослуженія

⁶ Однос Јована Стерије Поповића према Матици српској, зачудо, није привлачио већу пажњу истраживача, а најдетаљније је описан у Милисавац 1986.

(и писменства) код славена западне (римске) цркве одъ Г. А. Стоячковића, кое цена є по объявленію 8 гр. – Обе ове књиге одликују се важношћу своіомъ између новіи производа нашегъ књижества, и као такве свакоме њ љубително препоручуемо.

И у „Числу 1.” од „2. Јануарія 1848. године” *Новине* су опет пренеле информације са годишњег, тј. „главног заседанија” Друштва српске словесности, сада наглашавајући речи Сергија Николића да је за Друштво потребно „најпре и најпре што већій брой књига набавити, и тако мало помало єдну јавну књижницу установити; прочитавши затимъ списакъ назначены Руски књига, Славнопознатимъ Чехомъ Г. Павломъ Шафарикомъ, кои се у књижници нѣговой налазе, и кое бы онъ за врло умерену цену Србскоме Друштву уступио” (3–4). Вођена је чак и полемика са *Србским новинама*, званичним гласилом, око прецизности финансијског „известија” Друштва (Ч. 9, 27. Фебруара 1848, 75).

Оглас Друштва за књигу „Часови благоговѣнія”, у којем се истиче језик и стил превода уз наду да ће бити „поњатан и јасан”, сведочи о новом детаљу битном за опис стандарднојезичке ситуације, јер суптилно наговештава да је средином 19. века било и превода без ових пожељних особина, односно нуди имплицитну критику квалитета језика и стила у њима: „Дружтво се нада, да ће слогъ, кога се преводитељ држао, свакомъ читателю понятанъ и јасанъ быти” (Ч. 33, 6. Августа 1848, 282).

2.2. О активностима Матице српске *Новине* су неупоредиво мање писале, свдећи информације пре свега на сувопарне вести о договорима између институција, као и о књигама које је она старија поклонила Читалишту, на пример: „Исто тако є Матица Србска у Пешти усрдствовала 1 екземпляръ Лѣтописа І ч. за тек. год. на поклонъ послати овоме Читалишту и заєдно обећати будуће одъ сваке књиге, коју она издала буде, по єданъ екземпляръ књижници нашегъ Читалишта на даръ давати.” Кратке информације овога типа касније су се редовно понављале, на пример: „Књижници Читалишта нашегъ поклонили су: Матица Србска 1. књ.” (Ч. 40, 3. Октовриа 1847, 314), и сл. Из примера се види да се у вези са Матицом српском региструје заправо само њена библиотечка делатност, док су научна, културна и издавачка активност ван фокуса интересовања уредника и журналиста у *Новинама*.

3. Сукоб класицизма и романтизма. Милорад Павић (1979: 21) већ је одавно констатовао како се 1847. може сматрати и годином победе романтизма над класицизмом и предромантизмом, што ваља довести у ди-

ректну везу са победом народног језика над славеносрпским у књижевности. У *Новинама* је директан одраз те борбе видљив из двају посмртних слова Сими Милутиновићу Сарајлији, објављених у Ч. 2 9. Јануарија 1848, у којима се преминули песник прво смешта у контекст класицизма, а потом у другом тексту у контекст националног романтизма. Тако у првом тексту, на 10. ступцу, читамо: „Духъ твой ће се са духомъ Омира, Хорація, Виргилија, Пиндара, Клопштова Шекспира и свію нѣму сродны састати и поздравити.” Одмах потом, међутим, следи текст сасвим другачијег усмерења, у којем је потенцијални симбол лире замењен „јаворовим гуслама”, а песник смештен готово искључиво у српски, само делом и словенски, народски контекст. Наглашава се истовремено да је интегративни фактор на различитим територијама, осим обичаја (тј. гусли) управо српски народни језик:

На жалость свакомъ Србину и Славенину 30. Декемвр. пр. год. преселио се у вѣчность врлый Србинъ и Родолюбацъ, Славный Поета Србскій Сима Милутиновић Сарајлија, и пуче жица на яворовымъ гуслама, одъ кои є гласа пре све горе Шумадіе ориле, а равно и планине: Фрушка, Шара, Комъ, горди Витошъ и Романія, гди се само Србскимъ езыхомъ говори нѣма одекомъ одговарале.

4. Информације о стандарднојезичкој ситуацији. *Новине* су током двогодишњег излажења забележиле низ занимљивих социолингвистичких детаља који до сада нису регистровани и анализирани у литератури. Тако се у њима, на пример, истиче и функција позоришта као значајног механизма у прихватању, примењивању и ширењу језичке норме. Не чуди што ове механизме примећује и тумачи пре свих човек театра, увиђајући у позоришном изразу актуелних српских глумаца и добре и лоше стране, као у следећем Стеријном тумачењу (Ч. 27, 4. Јулија 1847, 211):

Као слѣдство едно небраженія таковогъ у ученію и то ће бити, што неки одъ исты позориштника свакояке ошибке у говорима своимъ чине, н. п. место: мени, теби (на пытанъ, коме) говоре: мене, тебе, и т. д. коє сачинитель заиста ни еданъ не пише, а коє съ позоришта чути яко вређа и слушателъ, правилномъ говору навькнуते, као и саму правилность езыха, коя треба да се разпростиρε и утврђує са овога заведенія, а не да се квари.

Видљиво је да Стерија запажа глумачка одступања у односу на написани текст драме, и анализира све негативне стране оваквих огрешења. Прво, морфолошки дијалектизми у деклинацији заменица у односу на пројектовану норму доситејевског славеносрпског језика (као и вуковског),

вређају језичко осећање образоване публике, „правилном говору навикнуте”.⁷ Друго, позориште треба да допринесе прихватању, примењивању и ширењу језичке норме, а не њеном кварењу у смеру враћања регионалном и дијалекатском. Наведено Стеријино указивање на дијалектизме и њихово жигосање у говору глумаца истакао је и М. Матицки (2016: 448).

5. Вредновање конкурентних језичких норми. У првим бројевима *Новина* посебна пажња посвећена је чистоти језика у документима Читалишта, па тако Стерија, потписан само као „Еданъ Членъ Читалишта” (Матицки 2016: 448) у Ч. 6, од 7. Февруарія 1847, на ступцу 46, замера како је „Госп. Др. М. Спасићъ, као Књижничаръ Читалишта” језичко-стилски за Главну скупштину срочио, а потом и написао „извѣстіе о Библіотеки, кое є и у 3. Числу Новина Читалишта печатано.” Просветитељски искази о значају језика у новинама, тј. граматичици и правопису у њима, измешани су са исказима у којима доминира шаљив, ироничан и подругљив тон при навођењу и коментарисању примера за огрешење о језичку норму:

У осталомъ не могу не изјавити желю, да Г. Учредникъ не пушта у свѣтъ саставке са тако силнымъ погрѣшкама. Я оставлямъ на страну горе назначене и іошть друге ошибке противу Логике ; али баръ Грамматика нека є честита, и ортографія правилна ; еръ се Новине зато издаю, да люди што науче, а не да и оно, што знаду, покваре. Шта є то на пр. прилозе, у за нь и опредѣлене каталозе, у Каталогѹ се уписую, оstadцы, у найвећимъ степенѹ, никако богатство, како важности, штали слога (ел’ то штала?) хрѣпи (обычна погрѣка ђака малы по школама) черезъ, Божіймъ (двапутъ) радость, частъ, іошть, разумногъ, изъ, болѣи поредакъ, найманѣи даръ, егземплара, егземпларъ (но ово є латинска рѣчь, може се и опростити.) свѣи и наймудріи люди, издати кнѣига, изъ колико части и т. д.? Да нисамъ имао рукописа у рукама, реко бы, да су то погрѣшке типографа, и да су съ намѣромъ у свѣтъ пуштене.

Опет ваља истаћи Стеријина иноваторска размишљања о механизмима ширења језичке норме: поред улоге позоришта, сада се истиче и улога штампаних медија. Суштина овога текста лежи, дакле, у Стеријиној поставци о доситејевском славеносрпском језику као нормираном идиому са устаљеном графичком, ортографичком и граматичком, које ваља савладавати првенствено кроз употребу, у позоришту када говоримо о говорној форми или из новина када је у питању писани облик, будући да не постоји експлицитна норма.

⁷ Мисли се овде, очито, на узусну норму „правилног говора”. Сâм Стерија овде се не изјашњава о статусу такве језичке норме у доситејевском славеносрпском језику, нити о њеној природи.

Одговор Милована Спасића Стерији стигао је у Ч. 9, 28. Февруарія 1847, на ступцима 70–72, а део текста о језику почиње критиком Стеријиног неадекватног стила и сумњама у његове намере:

Реченый еданъ Членъ Читалишта, или болъ рећи књижевный шальвивчина (чаушъ), опоминюћи Г. Учредника Новина Читалишта, да непушта у свѣтъ саставке съ толикимъ погрешкама, додае (оставляюћи каже на страну неке ошибке противу Логике), да баръ Грамматика честита и Орфографія правилна буде ; ерь се Новине издаю, да люди што науче, а не да и оно, што знаду, покваре. По овоме наводи неке речи за примѣръ , и то съ некимъ аченѣмъ и грднѣомъ, кое ништа друго непоказую, него нѣгово пакосно срце, шальвива и ачећа оштроумія, и юшть нѣку скривену намѣру нѣгову.

Централни део текста односи се на статус језичке норме код Срба, а у њему М. Спасић износи став да орфографска и граматичка норма, то јест српски стандардни језик шире гледано, заправо и не постоје, сасвим релативизујући тако статус и доситејевског и вуковског језика на половини 19. века:

У смотренію Грамматике и Орфографіе, будући да ни у едномъ, ни у другомъ призреню опредѣлены правила немамо, я љу само неколико речій разчленити ; но ће се изъ исты видити, да є оно истинито, што самъ о нѣму навео.

Потом М. Спасић истиче да је текст написао матерњим дијалектом, не узимајући у обзир обе конкурентске норме, доситејевску и вуковску. Па ипак, по опредељењу за писање на народном језику овај део текста одише духом раногa Вука, који је дозвољавао да сваки писац пише локалним дијалектом: „Прилозе у место прилоге, ђаце у место ђаке, Турце у место Турке и т. д. говори Србскій народъ у ђупрійскомъ, Ягодинскомъ и т. д. Окружію, коимъ самъ нарѣчіемъ и я, као у томъ предѣлу рођенъ, наведене речи написао.”

Следи напад на Стеријино непознавање народних говора и указивање на могућност дублетних облика у писаном језику: „А тај шальвивчина, да є то знао, – не бы казао, да є противъ Грамматике, него бы рекао, да бы болъ било писати прилоге, него прилозе, каталоге, него каталозе и т. д.” Вредна је посебне похвале спремност редакције да пренесе и сасвим супротне језичке ставове од уредникових, али су текстови попут Спасићевог већ увелико представљали анахронизам у зачетој србистици и нису доприносили решавању већ продубљивању горућих филолошких питања.

6. Статус германизама у српском језику. У истоме тексту, после указивања да Стерија не зна добро народни језик, опет сасвим у маниру младога Вука Караџића, М. Спасић вешто користи Стеријину иронију да пребаци како му је немачки језик покварио и мисао и дух: „Къ овомъ, и самъ увѣренъ, да ни єдномъ читателю могъ дописа, при речима 'штали слога и т. д.' нїе штала на умъ пала, а нѣму є зато у глави бѣла, што мора да немачки и мысли и духомъ немачкимъ дише – ; ерѣ Србинъ каже кошара, конюшница.” Још једном у тексту М. Спасић замера Стерији на изразима које назива „немцизми”, у примерима „ковати замке у место плести замке, дао є себи млека донети (оба израза Немцызми)”.

Тако су и *Новине* дале посредни прилог оправданој вишедеценијској борби српских филолога против претераног утицаја немачког језика на наш писани, па и говорни, израз, очигледног пре свега у преузетој лексичи, али и у честом калкирању читавих конструкција. Та пуристичка битка започела је још 1814. у Вуковој рецензији *Новина српских*, а протекла се и на почетак 20. века, битно одређујући природу стандарднојезичких настојања у периоду од две стотине година.

7. Ортографска начела. Коментаришући фонетско решење за интернационализам тј. европеизам латинског порекла *еѣземплар*, М. Спасић се имплицитно позива на правило „пиши као што говориш” парафразирајући га готово доследно, уз ново указивање да не постоје ортографска и фонетска кодификација доситејевскога језика, а да ни у вуковском језику питања транскрипције и транслитерације оваквих примера нису детаљно разрешена („то правило нигди не постои”):

Ову речъ странну „егземпларъ (Exemplum)”, я самъ онако написао, као што се изговара, а то правило нигди не постои, да башъ съ кс исписано быти мора. – Но да, ово є тай књижевный, а у исто време и себичный шальвивчина зато тако казао, што мысли, да само онъ и нѣгови – Латински знаду и знати могу, а други – никако (!) О проклето ђир-яньино лукавство, о проклето самолюбїе !! –

8. Вулгаризми у језику штампе. И вулгаризми су у жижу српске културне јавности доспели много пре појаве *Новина*. Опсцена лексика коју је Вук унео у *Српски рјечник* (1818) изазвала је у српској јавности општу осуду, не само црквену. У тексту који анализирамо М. Спасић је указао на чињеницу да је и Стерија активирао ласцивни, „бесрамни” глагол *намакнути*, одбацујући при томе његове стилске ефекте, а истичући моралне и образовне губитке:

Къ овомъ читали смо од І. С. П. у Подунавки 1843. год. числу 46 страни 192. тако безсрамне и неморалность кодъ читателя пробуђуюће речи, као : намакнути козу, слушкиню и т. д., да се човекъ чудити и дивити мора како є таково што голо наго тай І. С. П. у свѣтъ пустити могао; еръ и што є смешно нетреба да є неморално и саблазно, но напротивъ овога поучително.

Потом аутор текста враћа проблем на терен самога језика новина и његовога образовног утицаја на читаоце, коментаришући Стеријине „оваке и овима подобне неморалне речи и мьли”: „Дакле нѣму нїе стало, хоће-ду ли Новине Читатељима на поученіе служити и у моралу иј утврђивати, него само да нѣгову личну мрзость своим цаноюћимъ єзыкомъ изліе.”

Познато је да је полемика о вулгаризмима тј. опсценој лексици настављена током 1847. и касније и поводом Вуковог превода *Новой завјести*, што ће се видети и из наставка рада, а потом је полако и утихнула јер је у епохама стабилизације и кристализације стандардног језика (Ивић 1998) статус овога лексичког слоја као непожељног чак и у језику књижевности постао општеприхваћен.

10. Имплицитан и експлицитан однос према Вуковој реформи. Однос редакције *Новина* према вуковском језику видљив је и из имPLICITНИХ и из експлицитних показатеља. Под имPLICITНИМ показатељима подразумевамо графију, ортографију и језик у самим *Новинама*, а под експлицитним текстове посвећене Вуку и вуковцима.

10.1. Графија, ортографија и језик у *Новинама* ближи су доситејевском него вуковском моделу, али у њима не треба занемарити ни удео Вукових језичких решења. Иако нећемо улазити у детаљније анализе, указаћемо на језичке факторе који доказују да су утицаји Вукових идеја видљиви и у *Новинама*. Највидљивији утицај је у графији, која је у новинама славеносрпска, али су у инвентару, поред карактеристичних графема <ъ>, <ѣ>, <ѣ>, <ы> итд., присутне и Вукове графеме <ћ>, <ђ> и <џ>: пробуђуюће (Ч. 9, 1847, 72), ђака (Ч. 6, 1847, 46), Карацићъ (Ч. 3, 1848, 22) и др. Такође, вокално /г/ обележено је искључиво као <р>: прстенъ (Ч. 3, 1848, 22), а не као <ер>, итд.⁸ Као и у доситејевском славеносрпском, морфолошка структура језика *Новина* сасвим је народна и у деклинацији и у конјугацији, али се наспрам ње налази лексика која је у вишим слојевима ослоњена на висо-

⁸ Ово је био значајан напредак у графији наших тадашњих новина. Прве новине које су прихватиле Вукову графију покренуо је Данило Медаковић под именом *Найредак* 1848. године, а излазиле су у Сремским Карловцима и Земуну до 1849. године (Скерлић 1966: 49, Бјелица 1968: 36, Бјелица 1983: 122, Крстић 2003: 89).

кофреквентне славенизме. Међу њима се запажају и хибридне форме, тј. славеносрбизми: садружеству (Ч. 1, 1848, 1) и сл.

10.1.1. Чист народни језик, са препознатљивим и одомаћеним германизмима и турцизмима, карактеристичан је за рубрику „Огласи”, у којој су очигледно лекторске интервенције редакције биле сведене на минимум. Истовремено, сами садржај текстова практично је условљавао њихову затвореност за лексичке славенизме и барокну реченицу оптерећену инверзијама и уметањима. У лексици ових огласа много је колоквијализама, синтакса је још увек неразвијена и ослоњена на разговорни језик, а интерпункција више него лоша, као у огласу у којем се потражује нестали дечак (Ч. 43, 24. Октобра 1847, 348):

Момче Светозаръ Јовановићъ родомъ изъ Шабца 13–14 година старо, црни очію обрва и косе такођеръ, у лицу црнобледъ, носи на себи 1 плаво ћурче кратко, изъ подъ ћурчета єдну дугачку антерію одъ ћитайке, изгубило се јошть о светомъ Илиі ове године, безъ да се зна, куда се є дело, а было є овде на терзискимъ занату, па є одъ майстора побегло, ако буди ко што о истомъ момчету дознає, нека Управителству вароши Бѣограда яви.

10.1.2. По избору народне лексике, ритму излагања, па и специфичном хумору који повремено провејава, сличан тон Вуковој устаничкој прози срећемо, опет, у извештајима са ратишта у „Војводовини српској” (Число 54, 31. Децембра 1848, 441):

Около 12. саатій указао се непријатељ, кога највећій топъ Србскій поздрави. Па затим два пуна саата съ обе стране топови су грували, док' на єданпутъ єдно одѣленіє десног крила подъ командомъ г. Александра Х. Тривковића на непријателя јуриши, а самъ г. Книћанинъ цело десно крило напредъ повуче. Кадъ ово непријатељ смотри, нагне бежати, а Србска войска на три колоне поделѣна непријателя съ топовима по полю вѣяти. У томъ вѣяню много є Мађара зароблѣно, а јошть више потучены.

10.2. Будући да је током 1847. објављено више чувених дела која су непосредно допринела неформалној победи Вукових стандарднојезичких начела, ваљало би очекивати да су бурни културни догађаји били адекватно медијски пропраћени и у Београду. Међутим, реакција на живе промене у настајућем стандардном језику и клими око њега готово да нема: „О Вуку *Новине* су објавиле само један чланак прештампан из *Подунавке* у броју 8 из 1848. године. Борба око Вукове реформе језика и правописа у *Новинама* није ни поменута, а такав став уредништва је истовремено и

јасан став по овом питању” (Нешић 2008). Ова појава ни у најсавременијој литератури није могла остати незапажена при анализама: „Занимљиво је да се у *Новинама Читалишта београдског* није одразила велика борба која се тада водила у Србији око Вукове реформе језика и правописа. У њима није објављен ни један чланак у којем би се расправљало о тим питањима, сем што је у посебном додатку уз бр. 8/1848. прештампан из *Подунавке* један од најнеразумнијих напада на Вуков превод *Новой Заветѣ* од В. Лазића” (Матицки 2016: 450).

Новине су, дакле, пренеле само једну информацију о Вуку Караџићу. У циљу популарисања чина даривања библиотека књигама, оне су пренеле опширан текст о уздарју које је Вук добио од аустријског цара Фердинанда (Ч. 3, 16. Јануарја 1848, 22), у којем се цитира читаво пропратно писмо. Саму вест, међутим, не прати никакав коментар:

АУСТРИЈСКО ЦАРСТВО. Бечъ. По извѣстію изъ Беча одъ 1. ток. м. добио є Г. Вукъ Стефановићъ Караџићъ, Србскій Списатель одъ Нѣгов. Величества, Цара Аустријскогъ Фердинанда на поклонъ еданъ великій бриліантнѣ прстенъ, у важности одъ 700 таліра. Знаменитѣ овай поклонъ учинѣнъ є Г. Вуку у слѣдству подарка 4 нѣгова дѣла приватной царской књиѣжницы. Подаракъ овай приѣмленъ є съ благоволеніємъ, коє му є поредъ подарка, и съ писмомъ Графа Дитрихштайна првогъ царскогъ Коморника, у име самогъ цара обявлѣно. Ево и писмо:

Благородное Господину Вуку Караџићу.

Нѣг. Ц. К. Величество примило є съ највећимъ благоволеніємъ Ваша четѣрь дѣла на србскомє єзыку, кои сте Му Вы съ Вашимъ прошеніємъ 20. Новембра 1846. поднели, и дало ии є у Свою приватну књиѣжницу (библіотеку) ставити.

Уєдно благоволило є Нѣ. Величество овимъ поводомъ изъ признаваня ревностны и у слѣдствама богаты књиѣжны трудовѣ, коима сте Вы одъ много година како на књиѣжество, тако и на общте народно образованъ Бугара и Срба дѣйствовали, и тѣме Себи за великій брой аустријски поданика овы народа одличну заслугу придобѣли, Вама приложенъ бриліантнѣ прстенъ са најышегъ Свога имена знакомъ (писмо F.) на поклонъ опредѣлити, и мени драго особито, што Вамъ и овай прстенъ по највышой препоруцы съ овимъ шилѣмъ. У Бечу 8. Јануара 1848. Дитрихштайнъ, с. р.

11. Отворени напад на Вуков превод. Други текст о Вуку, на који се позива Миодраг Матицки, пренет је из српске периодике. Уредник *Новина* Петар Радосављевић, члан Друштва српске словесности и секретар Попечитељства просвѣштенија, следио је попут Стерије доситејевску линију, па су *Новине* у додатку уз „Число 8.” од 20. фебруара 1848. прештам-

пале из *Подунавке* интригантни чланак Василија Лазића, некадашњег професора учитељске школе у Сомбору, секретара Државног савета и Београдске конзисторије и једног од највећих и најзначајнијих Вукових неистомишљеника, у којем се аутор обрушио на Вуков превод *Новой заветъ*. Занимљиво је да је В. Лазић био Вуков пријатељ, што би се из чланка тешко могло закључити:

„Он и Вук бејаху лични пријатељи и начелни противници, који би питања, о којима се баве, расправљали понајпре у – дому Лазићеву, за његовом трпезом и у хладовини његова дворишта. И кад је Вук са својом младом војском одржао био све мегдане, Лазић је кавалерски говорио: 'Уграби Вук омладину и са њом победи. Нека му је са срећом!'" (Гавриловић 1990: 69).

Уредништво је Лазићевом тексту посветило обиман „Додатакъ къ Новинама Читалишта београдскогъ” на чак четири стране и тиме се једини пут директно и активно укључило у „рат за српски језик и правопис”, иако Лазићева обимна размишљања и квалификације ни овога пута није пратио било какав уреднички коментар. Као уредник самога Додатка потписан је Милош Петровић, испод чијег имена стоји још једна напомена: „Издано и печатано у Правителственой Књигопечатњи у Београду.” Владимир Мошин (1974: 581) Лазићев текст одредио је као „демагошки вапај народу о спасавању српске културе од Вука и његових следбеника”. Василије Лазић на самоме почетку текста подвлачи како је „народъ нашъ и прекосавски, и задунавски узаврео на Вуковъ 'Приѣводъ' светога писма”, те се одмах осврће на језик и стил постојећих полемика, то јест савета о томе како је требало поступати са Вуком Караџићем (1):

Еданъ ми каже, да є требало Вука болъ шибати ; а други ми вели, да нѣга треба бости као шилькомъ, да што осети, а не онако пристойно крпити. Овимъ подобна примѣненя чуо самъ гдишто и овдѣ.

Потом тврди да су млади Вукови следбеници заведени зато „што не имаше доста времена на размишљање, или што неймаю јоште доста мудрости свѣтске, и пространа искуства, безъ коихъ се не може зрело разсудити, на чемъ се оснива права и вештествена полза рода нашега” (1). Две су замерке које В. Лазић ставља решењима младих вуковаца – избор Вукове ћирилице и избор источнохерцеговачког дијалекта за основицу стандардног језика: „Они су се завели за азбукомъ, коју неће народъ нашъ, и за нарѣчіемъ некимъ, коє се не говори међу милионима націє наше” (1).

Вуковој ћирилици се замера на решењима <ј>, <љ> и <њ>, а за избор основне стандардног језика написано је у веома некоректном тону следеће:

Па не требали пре узети за народъ миллионе онихъ срба, него єдну прегрштъ. Не требали пре узети за народъ србски миллионе онихъ срба, кои су већ на некомъ вишемъ степену благоизображеня, и кои су єзыкъ свой по струкама земљдѣлія, рукодѣлія, трговине, наука, и државнихъ дѣла, већ нешто развили, обогатили, угладили, ускорили, и поевропили, него прегрштъ онихъ срба, кои су и данъ данашњи само номади, и коимъ є єзыкъ остао само за потребе номадскога живота (2).

Кривотворећи број говорника источнохерцеговачког дијалекта, В. Лазић их истовремено пејоративно одређује као „номаде” који као колектив нису „на неком вишем степену благоизображења”, те им изрази нису стилски диференцирани. Занимљиво је Лазићево социолингвистичко запажање о милионима непрецизираних Срба који су свој језик већ стилски диференцирали и „поевропили”. И док се прво – не на нивоу регистровања броја корисника већ на нивоу указивања на стилску полифункционалност славеносрпског језика – може узети као делимично тачно, друго привлачи пажњу, нарочито у контексту Стеријиних термилолошких идеја. Видљиво је, наиме, да се В. Лазић залаже за поевропљење српског језика, али се у његовом тексту не види на шта тачно мисли: интернационалну лексику, стилске утицаје развијенијих култура или нешто треће.

Потом се у тексту оцењује Вуков превод *Новой заветѣ*, који је препун „ругобе и гада”. После дужег цитата из Вуковог превода, Лазићев тон прераста у ватрену агитацију праћену директним обраћањем читаоцима. Опет се нападају „најгадније” речи, а читаоци *Подунавке*, посредно и *Новина*, саветују се да у српској цркви подрже рускословенски језик и спрече продор народног српског језика:

Сада судите, браћо, шта намъ почини одъ светого писма, и свете науке, и светого слова, човекъ, ако є човекъ. Онъ нама преводи, и толкує свете ствари речма најгаднијима, и, да по нѣму речемъ, поганима. Єзыкъ славенски треба да остане намъ свагда свети єзыкъ, како намъ є и био светъ за толике вѣкове (4).

Вук се оптужује да и не пише народним већ својим језиком, који се одређује бројним пејоративним епитетима. Опет се подвлачи да је Вуков језички израз у преводу далеко од „европејског” и „поевропљеног” уха, што је у коментару превода *Новой заветѣ* могло и да збуни читаоце са просто-

ра Slavia Orthodoxa, веома опрезне када су утицаји католичке Европе у питању. Аргументе за све примедбе аутор препознаје пре свега у *лексици* превода, мада не издваја карактеристичне примере, али и у његовим *фонетским карактеристикама*:

А Вукъ, када говори о Богу, кои небо и земљу држи на едномъ длану, товари најгадниѣ, најсрамниѣ, и најсмѣшниѣ речи, и изреченія. Вукъ намъ преводи свето писмо езикомъ некимъ зияластимъ, разглавоустимъ, леньштинскимъ, преразвличнимъ, дангубнимъ, незглађенимъ, безсрамнимъ, парајућимъ свако европејско ухо, и поевроплѣно. А чийъ ѣ то езыкъ ? ничијъ, до Вуковъ. Срби га онако, као онъ, не говоре нигди, по Србији, Срему, Бачкой, Банату, Славони, Хорватској, Далмацији, Босни, Херцеговини [sic!], и Црној Гори. То намъ сведочи и разговоръ овихъ народа, и гдикоя њиова књижица, песме њиове, и Новине њиове.

У описивању и одређивању Вуковог језика, В. Лазић исправно увиђа суштину реконструкција нормe из 1836. и 1839. године, којима је циљ био постизање пуне наддијалекатске природе стандардног језика који тежи „опћенитој правилности”. Наравно, исправно је приметио Павле Ивић (1998: 203–205), ови поступци базирали су се на говору градских средина, пре свега Дубровника, чиме је Вук и додатно урбанизовао српски стандардни језик. Искривљујући историјску и дијалектолошку истину, критичар В. Лазић, међутим, поступке враћања фонеме /h/ и одустајања од јекавског јотовања у групама /tje/ и /dje/, од којих несумњиво креће у осуди, смешта у другачији, конфесионални контекст, на који су православни Срби у 19. веку били најосетљивији:

На херцеговачки ѣ нешто налику, но опет ниѣ херцеговачки. Найвише може бити онъ налику на онај езыкъ, кои се не говори, но само у књигама стои старима далматинским, и дубровачким, коѣ су понавше списали Италијани, кои су долазили изъ школа богословскихъ изъ Рима, две три године капелани-сали, докле се нису мало упознали съ езикомъ далматинскимъ, и после поста-јали редовници, и проповѣдници, а не знавши јоште толико езыка земаљскога, колико треба за проповѣди, и за књиге, сами себи стварали езыкъ као што га и Вукъ себи гради (4).

Са овакве платформе прелази се на суштину напада на Вуков превод, и уопште на целокупно Вуково деловање. Аутор износи отворене оптужбе да је је Вук све радио злонамерно, у циљу промене вере српске нације, а оптужбе су, нарочито средином 19. века, звучале као веома тешке. На њих је, додуше, Вук већ био навикнут још од 1818. године, када је у графију

Српској рјечника увео графему <ј> из латинице. На то прогањање и константно подозрење дела српске јавности, помало изненађујуће, подсећа и сам В. Лазић:

Но ово є, браћо, єзикъ туђъ. Єзикъ туђъ, туђа вѣра. Єзикъ може лако бити мость, и прелазакъ у вѣру. Єли теби, мили роде, доста ужаснога тога подозрѣнія на Вука, суди сам; но найпре знай, да є Вукъ свагда таяао одъ насъ ту свою кнѣигу, а са фратровима и другима иновѣрцима шуровао, и безъ допуштєня духовне власти наше издао.

При крају тон текста постаје упозоравајући, а српски народ се позива на бојкот Вуковог превода не би ли се очувало православље: „Сада браћо чините, што знате. Само не изгледайте сви све одъ єднога. Єзикъ, народностъ, вѣра: то су блага обшта, о коима сваки има право бесѣдити, землѣдѣлацъ, рукодѣлацъ, трговацъ” (4). Текст се завршава још једном више него нескривеном сумњом у Вукове добре намере: „Превара се починѣ съ малима стварма: найпре съ писменама, после съ єзикомъ, па онда съ вѣромъ. На малу удицу и глѣисту лове рибари велику рибу. Ловке, гвожђа, ступе, замке, мреже, яме, оружїє, засѣде, све то крию, и покриваю ловци” (4).

12. Цензура у београдској штампи. У *Новинама* није забележено на какав је одјек наишло преношење Лазићевог текста из *Подунавке*, није објављена нити једна реакција, било уредништва или публике. Тако је овакав веома оштар напад на Вуково дело, један од последњих и најопаснијих истовремено, прошао у самом гласилу сасвим тихо, без нових напада које су појединци вероватно чекали, али које је спречавао нови дух српске културе, сада већ романтичарске.

Као што је познато, „Вук лично није у штампи реаговао на чланак В. Лазића, препустивши то Даничићу” (Мошин 1974: 584).⁹ Даничићев одговор у форми брошуре појавио се одмах после Лазићевог текста објавље-

⁹ У писму из Беча кнезу Михаилу Обреновићу Вук је 16. марта 1848. године напоменуо да му цензура брани да одговори критичарима, па и В. Лазићу. Он прецизира: „Ја сам на то [Петронијевићев напад на Вуков превод, напомена А. М.] послао у Биоград одговор, али не само што ми га нијесу хтјели допустити да се наштампа, него је још В. Лазић, јамачно да би угодио Петронијевићу и митрополиту Петру Јовановићу, а може бити и по њову наговору, наново наштампао на мене и на мој пријевод погрду и псовку и хулу као на највећег непријатеља нашег закона и наше народности. Тако је уз Петронијевића и уз Митрополита скочила готово сва Швабурија у Србији, те ме грди и биједи, а правдати се и бранити не допуштају ми!” (Караѿић 1994: 112).

ног у *Подунавки*. Брошура је садржала два текста: „Даничићев одговор: В. Лазићу II” и „Још којешта” (Даничић 1925: 103–108, 109–116). Даничићев одговор био је оштро интониран: „У честитијех народа овакови чланак или никако не би изишао на свијет, или ако би изишао не би се на њ ништа одговарало, него би се само рекло ономе који би га написао да се није више усудио перо у руке узимати” (Даничић 1925: 103). Суштина Даничићевога текста, међутим, тиче се и стања у престоничкој штампи, јер „кад нам не би у Београду била онаква цензура да је луђе у свијету нема, – за цијело, би се са више страна чули и друкчији гласи за Нови завјет” (Даничић 1925: 104). И текст „Још којешта” започиње освртом на цензуру власти у Београду, спроведену у престоничким новинама и усмерену према тековинама Вукове реформе: „Ја рекох напријед за Београдску цензуру да је луђе у свијету нема. Когод зна какво је зло свака ценсура нека још помисли да се у Београду поред свега осталог и правопис свакој књизи ценсурира, пак ће онај час познати сву лудост Београдске ценсуре” (Даничић 1925: 109). Даничић на истоме месту наводи и реакцију на покушај да у *Српским новинама* и *Подунавци* објави одговор В. Лазићу. Одговор на Даничићеву иницијативу гласио је да „*оно противу Лазића не да се ни штампати ни с новинама разашляти*.” На основу изостављеног дела свога текста објављеног у *Подунавци*,¹⁰ Даничић (1925: 114) закључује да такав „посао Београдске ценсуре поред осталог и то свједочи да у Србији за Вуков пријевод Новог завјета ни једне добре ријечи није слободно наштампати, а свако грђење и опадање слободно се штампа.”

Иако експлицитно не пише о цензури у *Новинама* већ у *Подунавци*, за разумевање језичке ситуације и њених одраза у београдској штампи битан је закључак текста „Још којешта”: „Свака је ценсура велико зло овога свијета; за то су је и укинули већ сви честитији народи по свој Европи. Али она јамачно нигдје није била књижевна партија као што је ево Београдска која заклања и брани незнање и будалаштине, лажи и безобразлуке својијех другара” (Даничић 1925: 115–116).

12. Поглед на Његошев *Горски вијенац*. Иако је граfiјски, ортографски и лексички Његошев писани језик међу језицима Вукових присталица и симпатизера био најближи идеалима којима су *Новине* тежиле, иако се Његош никада јавно није декларисао као Вуков присталица, ни о *Горском вијенцу* оне нису пренеле више од штурих, техничких информација.

¹⁰ Изостављени део реченице је гласио: „како сам чуо за *Нови завјет* да се спрема својијем истинитијем видјелом и Србина да обасја” (Даничић 1925: 114).

Тако, на пример, у „Числу 14.” од „4. Априлія. 1847.” на ступцу 106. читамо: „Његово Высокопреосвештенство Г. Владика Црногорскій, Петар Петровићъ, изволио є 10 комада свога найновиѣгъ стіхотворногъ дѣла 'Горскій Вѣнацъ' Књижности Читалишта нашегъ на даръ послати.” У истом броју је и информација о књижари где се ово Његошево дело може купити, на ступцу 112: „Нова Књига „Горскій Віенацъ” стіхотворно дѣло В. Г. Петра Петровића, Владике Црногорскогъ, може се добыти у књигопродавницы Глише Возаровића по 2 цванц. или 8 гроша чарш.”¹¹

13. Илирци. *Новине* већу пажњу нису посветиле ни хрватскоме Илирском покрету. И други српски интелектуалци средином овога века, на пример они окупљени око Матице српске, већ су били доста сумњичави према идеји о напуштању српског и прихватању илирског имена, како народа тако и језика. После више од два месеца у односу на наведену вест о Његошевом гесту према библиотеци, *Новине* извештавају и о сличном дару Људевита Гаја: „Књижности Читалишта нашегъ поклонили су: Г. Докторъ Людевитъ Гай Учредникъ Хорватски Новина 24 књиге.”

14. Закључак. Симпатије уредништва *Новина* биле су на страни доситејевске и још новије, Стеријине концепције стандардног језика, која је подразумевала модификовану славеносрпску графију, морфонолошку ортографију, народну граматику и вишу лексику ослоњену на различите типове славенизама. *Новине* су зато пренеле информације о најави и појави *Гласника Друштва срѣске словесности*, који је пропагирао модернизовану доситејевску концепцију стандардног језика, затим огласе за Захаријевићеву граматику славеносрпског језика, потом Стеријине судове о нормираности доситејевског облика овог језика, и сл. Истине ради, текстова посвећених директном пропагирању доситејевског славеносрпског језика нема, а у време његове доминације у Србији за таквим текстовима није било ни преке потребе.

Са друге стране, Вук и вуковци у новинама се готово игноришу. О Његошевом *Горском вијенцу* дате су само штуре информације, без вредновања квалитета дела. *Песме* Бранка Радичевића и *Рат за срѣски језик и правопис* Ђуре Даничића нигде експлицитно нису ни споменути. Вуковом преводу *Нової завјѣта* посвећен је посебан додатак на четири стране, у којем је пренет отворени Лазићев напад из *Подунавке*.

Па ипак, „Огласи”, као и вести са ратишта из устаничке 1848. године, приближиле су сасвим штампани језик *Новина* вуковском изразу, а на Ву-

¹¹ Исти оглас поновљен је и у Ч. 16, 18. Априлія 1847, на ступцима 127–128.

ковом трагу су били и поједини ставови Милована Спасића у његовом полемичком тексту, писаном као одговор на Стеријин напад. Јован Стерија Поповић, очито, није имао довољно снаге и одлучности да у *Новинама* уђе у отворени сукоб са Вуком, директно му супротстављајући сопствене језичке ставове. На исти начин је, уосталом, поступио и у Друштву српске словесности. Ни уредници *Новина* нису поступили мање опрезно: резултати Вукове реформе су игнорисани, а једини истински акт неслагања представља преношење Лазићевог текста, лишено било каквог коментара. Иако се у *Новинама Чинишмишћа београдског* у појединим текстовима покушавала створити лажна слика о актуелној стандарднојезичкој ситуацији, процес победе Вукових језичких начела био је незаустављив и у Београду, што су најбоље потврдила и надоласећа превирања у Друштву српске словесности.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелица 1968:** Mihailo Bjelica, *200 godina jugoslovenske štampe : pregled istorije novinarstva*, Beograd: Jugoslovenski institut za novinarstvo – Književno izdavačka zadruga Sloboda.
- Бјелица 1983:** Mihailo Bjelica, *Štampa i društvo : istraživanje istorije novinarstva*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Jugoslovenski institut za novinarstvo.
- Булатовић 1997:** Бранка Булатовић, *Летопис културног живота 1791–1849*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност.
- Гавриловић 1990:** Андра Гавриловић, *Знаменисти Срби XIX. века*, Београд: Култура.
- Даничић 1925:** *Ситнији списи Ђ. Даничића I : критика, полемика и историја књижевности*, Београд: Српска краљевска академија.
- Ивић 1998:** Павле Ивић, *Преглед историје српског језика* (прир. Александар Младеновић), Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Карацић 1994:** Вук Карацић, *Преписка VIII (1848–1850)* (прир. Голуб Добрашиновић), Сабрана дела Вука Карацића, књига двадесет седма, Београд: Просвета.
- Крестић 2003:** Василије Крестић, *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Историјски институт.
- Матицки 2016:** Миодраг Матицки, *Српска књижевна периодика 1766–1850*, Нови Сад: Матица српска.

- Милановић 2017:** Александар Милановић, „Преломна 1847. година: другачији поглед”, *Књижевност и језик*, LXIV, 1–2, 51–66.
- Милисавац 1986:** Живан Милисавац, *Историја Матице српске : први део : 1826–1864*, Нови Сад: Матица српска.
- Мошин 1974:** Владимир Мошин, *Вуков Нови завјет*, Београд: Просвета [посебан отисак из Сабраних дела Вука Караџића, књиге десете: *Нови завјет*].
- Нешић 2008:** Станиша Нешић, „Новине Читалишта београдског”, у: *Новине Читалишта београдског: 1 / 3 јануар 1847. – 2 / 14 јануар 1849.* (ур. Станиша Нешић), Београд: Библиотека града Београда.
- Павић 1979:** Милорад Павић, *Историја српске књижевности класицизма и преромантизма : Класицизам*, Београд: Нолит.
- Скерлић 1966:** Јован Скерлић, *Историјски преглед српске штампе 1791–1911; Јавно мњење у Француској према политичкој и социјалној поезији од 1830 до 1848* (прир. М. Бегих), Београд: Просвета.

Aleksandar M. MILANOVIĆ

A REFLECTION OF THE STANDARD-LANGUAGE SITUATION
IN *THE JOURNAL OF THE BELGRADE READING ROOM* (1847–1849)

Summary

The paper analyses texts published in *The Journal of the Belgrade Reading Room* that featured discussions and commentary on the current Serbian standard language situation. *The Journal* meticulously followed the work of the Society of Serbian Literacy and propagated ideas on further standardisation of Dositej-era Slavonic Serbian. It points to many current linguistic problems, first and foremost in the fields of writing and lexis. Vuk's reform was ignored or openly attacked, so the importance of the landmark year 1847 cannot even be intimated from *The Journal's* table of contents: Vuk's translation of the New Testament was brutally attacked with the reprinting of Lazić's *Podunavka* text, Njegoš's *The Mountain Wreath* was mentioned only in passing, while Radičević's *Poems* and Daničić's *War for the Serbian Language and Orthography* were not even registered.

Keywords: standardisation, language norm, language situation, Slavonic Serbian language, Dositej-era language, Vukovite language, Jovan Sterija Popović, Vuk Karadžić

ЗОРИЦА В. НЕСТОРОВИЋ*

*Филолошки факултет
Универзитета у Београду*

ГОДИНА 1847. У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ: ПРОБЛЕМ КУЛТУРНЕ ПАРАДИГМЕ¹

У раду су анализирани културолошки концепти на којима су израсли Стеријин и Банов модел националног позоришта. Симулатанизам њихових настојања који врхуни у паралелизму класицистичке и романтичарске поетичке парадигме показује превирање у српској култури средином XIX века. Указује се на њихове додирне тачке али и дистинктивна обележја при реализацији настојања да се оформи национални театар и српска драматургија.

Кључне речи: Јован Стерија Поповић, Матија Бан, романтизам, класицизам, просвећеност, патриотизам, српска драма, српско позориште

У основи класицистичког стила стоји уверење о умерености које у духу просветитељског ангажмана уметности осмишљава и моделе позоришта и драме која треба да буде не само окосница театарског репертоара, већ и текст намењен читању. Романтичарско одушевљење могућностима театра у националном буђењу у нашој култури проговара најпре у мисли о позо-

* zodeam@gmail.com
zorica.nestorovic@fil.bg.ac.rs

¹ Напомена: аутор овог рада прихвата позив уредника и издавача ове публикације да у њој објави овај свој већ раније објављен рад уз навођење уредничке сагласности и упућивање на библиографски податак његовог првог објављивања: Зорица Несторовић, *Велико доба. Историја развоја драме у српској књижевности XVIII и XIX века*, Klett, Београд, 2016, стр. 213–219; (ISBN 978-86-7762-890-1; УДК 821.163.41.09-2"17/18"; 821.163.41:929"17/18"; COBISS.SR-ID 222108684) Овај рад представља одломак из петог поглавља наведене научне монографије који је за ову прилику насловљен овим насловом, употпуњен апстрактном, кључним речима и резимеом.

ришту која је уједно и захтев за национално-препородитељским позориштем чија ће се мисија потврдити најпре кроз драму о бираним епизодама из историје српског народа. И класицистички и романтичарски захтев за националним позориштем израстају око тежње ка буђењу потребе за очувањем националног идентитета. Оба захтева у том контексту у први план постављају историјско-легендарну тему и употребу народног језика као два основна упоришта такве мисије, али док класицистички порив има на уму претходнике који су управо на овим елементима дефинисали разлику између српског и других народа у Аустријској монархији, и наставља њиховим трагом озваничења националног идентитета српског народа, које се признаје и другим народима у оквиру Монархије, романтизам позориште доживљава као поприште борбе за национална права, као трибину националног покрета, као револуционарни поклич који говори о праву на независност. „Националне тенденције наших првих историјских драма и трагедија несумњиве су. Оживљавајући историјску прошлост, са своје стране, оне су доприносиле развијању наше историјске свести. Њихово извођење од стране дилетантских дружина било је нарочито значајно за крајеве под Хабзбурзима, где се око њих уочи 1848. развила нека врста позоришног патриотизма. Али и поред несумњивог родољубља, просветитељска драма није прелазила оквире дозвољеног у Монархији нити добијала национално-револуционарни карактер.”²

У том светлу треба гледати и на претпостављене Стеријине отпоре културно-политичкој акцији Матије Бана из 1845. да се оснује Народно позориште у Београду. Просечном познаваоцу историје наше културе готово се немогућом чини чак и помисао на то да би „отац српске драме” могао учествовати у опструкцији настојања да се оснује српски национални театар. Постављајући питање о разлозима који су омели оснивање Народног позоришта у Београду 1845. године, упркос томе што су и Илија Гарашанин и кнез Александар подржали то настојање Матије Бана, Миодраг Поповић указује на постојање супротстављених политичких група које су и у домену решавања питања културног развитка имале различите погледе. Прву представљају „југословенски опредељени патриоти окупљени у тајном панславистичком друштву”, а другу „граждански настројени српски родољупци чији је центар Читалиште београдско. Први су демократи, пољски пријатељи; рачунају и на подршку Француске; као присталице оп-

² Др Миодраг Поповић, „Национална драма пре оснивања српског народног позоришта”, *Сиварање*, година XVI, број 2, фебруар, 1961, 188.

штег устанка против Турака, они сањају о великој држави између Црног и Јадранског мора. Други су конзервативци, противници револуционарних мера, васпитаници Аустрије и поклоници њене бидермајерске културе. Покрећући у име прве групе акцију за оснивање позоришта, Бан је намеравао да оснује позориште са чије би сцене биле преношене у народ националне идеје његове политичке групе. [...] У ствари, Банова намера била је да се и преко драмских дела успостави континуитет између планова „Начертанија” и српске историје, при чему би и сцена новооснованог Народног позоришта била искључиво искоришћена за пропагирање мисли о стварању велике државе између Црног и Јадранског мора.”³

Бројни истраживачи наше културне историје овог периода примећују да је централна личност круга око Читалишта београдског био Јован Стерија Поповић. Тако Миодраг Поповић сматра да је управо он, будући да је тих година имао значајну улогу као саветник у Министарству просвете, успео „да омете Банов план о стварању позоришта”⁴ и да оснује једно друго позориште – Позориште „Код Јелена”,⁵ потпомогнут деловањем панчевачке позоришне трупе под вођством Николе Ђурковића. „Позориште код Јелена било је старо, просветитељско. Какво би било Баново, можемо наслутити по његовој трагедији „Мејрима или Бошњаци”; њу је написао годину по одласку Ђурковићеве трупе из Београда. [...] Док су просветитељски писци на челу са Стеријом изводили на сцену старе владаре да би будили историјску свест и устоличавали ауторитет владарске власти, Бан је својој трагедији, написаној Вуковим језиком, дао нов, револуционаран, национално-ослободилачки смисао. Инспирирана идејом револуционарне борбе против Турака, она се, и по језику и по духу, сасвим разликовала од национално-просветитељских драма и трагедија, управо представљала је почетак нове, романтичарске ере у српској драмској књижевности.”⁶

³ Др М. Поповић, „Национална драма пре оснивања српског народног позоришта”, 190.

⁴ *Ibid.*, 191.

⁵ Миодраг Поповић (1961: 192) бележи да су Бан и његови истомишљеници били непријатељски расположени према овом позоришту и то илуструје податком да су „Српске новине” под уредништвом једног од чланова тајног Бановог друштва, Милоша Поповића, најпре избегавале да пишу о активностима овог театра, а потом посвећивале пажњу београдском пливалишту. На ово намерно заобилажење, Стерија је реаговао текстом под псеудонимом Свештенић у „Новинама београдског читалишта”, а касније је у полемику с њим ступио млади Ђура Даничић (Ђорђе Поповић), брат уредника „Српских новина”, доведши у питање облагорођујућу улогу позоришта о којој је говорио Стерија.

⁶ *Ibid.*, 191.

Проматрајући улогу коју је Стерија одиграо у развоју српске драме и позоришта, с правом можемо рећи да се његовим именом може означити читава епоха у развоју ових уметности у српској култури. Колико год да је наш романтичарски нараштај према његовом класицистички умереном родољубљу, у потпуности подређеном просветитељском импулсу, испољавао извесну одбојност – одбојност која је иначе обојила читаву другу половину XIX века⁷ – Стерија је захваљујући својој утемељитељској мисији јединствен позоришник и драматичар у културама балканских народа. Јер, управо његовим деловањем српска култура је прва међу културама како јужнословенских, тако и балканских народа, добила уцеловљен концепт драмског стваралаштва и театарске акције. Након крагујевачког Књажевско–србског театра, тог „дворског позоришта” кнеза Милоша, српска култура добија, како истичу неки аутори, прво институционализовано позориште – Театар на Ђумруку,⁸ а недуго потом и Театар „Код Јелена”.

⁷ У свом по много чему прекретничком раду о развоју српске драме и позоришта, Павле Поповић критикује небригу према Стеријиним драмама која се огледа у постојању само три његова дела на репертоару Народног позоришта у Београду на самом крају XIX века. Да није у питању само позоришни немар, већ одлика оног погледа који је српска култура упућивала ка Стерији с краја једног века, сведоче и ове његове речи: „Или, најзад, мислите, (јер ја све хоћу да претпоставим) да Стерија не вреди ни да се игра, ни штампа? Како? Зар данас, кад књижевна друштва износе на видик заборављене ствари, које никога не интересују, па да ни Позориште не изнесе на јавност оно што је у целој нашој драмској књижевности од највећег интереса а што је, међутим, свет имао тако мало, или, шта више, нико није имао прилике да позна? Зар данас кад сваки млађи писац (а у српској књижевности као и иначе, на млађима свет остаје и, ма какви ови били, људи ипак мисле да свет и даље иде унапред и да је сасвим право поред оваких млађих заборавити онаке старије); кад, велим, сваки млађи писац, има права да, под видом приповетке или драме, публикује оно што му, између безначајних ствари које описује, најпре падне напамет а што му под руком најмање писмено изиђе – па зар данас да остане заборављен и забачен један писац Стеријине вредности? Ја нарочито кажем вредности, јер је вредост његова велика, и ми на њу ударамо гласом када њега тражимо. Јер, и да Стерија нема, у књижевности, познату важност 'оца народног позоришта и народне драме', и да његови списи не леже закопани по архивама које су тешко приступачне, па ипак треба Позориште да их износи као дела добра, одиста добра. [...] Јер Стерија, и данас пошто су толики други подлазили иза њега, и сваки од њих мислио да га је претекао, ипак поред свију својих недостатака, заслужује, и у комедији и у трагедији, име првог нашег драматичара које му ми само по старини признајемо” (Поповић 1899: 121).

⁸ „»Позориште на Ђумруку« (»Народни театар«, »Србски театар«, »Књажевско-србски правитељствени театар«, како се у штампи или у разним актима називао) представља природни наставак онога што се још 1840. године започело у Крагујевцу. Основали су

Оба позоришта се могу назвати Стеријиним позориштима јер су његова дела означила почетке њиховог рада, а његове конкретне одлуке – од одрицања од хонорара преко давања државне потпоре раду позоришта до помагања у организационим пословима и давања упутства глумцима, режирању представа и њиховој популаризацији – унапредиле њихов рад у свим аспектима.

У то време ни хрватска, ни словеначка, ни бугарска култура још увек немају институционализоване облике позоришног живота и развијену оригиналну драмску литературу. Развој хрватског театра на народном језику започиње 10. јуна 1840. године, односно гостовањем и каснијим дужином ангажмном Летећег дилетантског позоришта из Новог Сада у Загребу. „Новосадска позоришна дружина, која се у Загребу убрзо претворила у Домородно театарско друштво или илирско народно казалиште, извршила је успешно велики национално-политички и културно-уметнички задатак: поставила је основе и открила могућности за оснивање хрватског казалишта на народном језику у доба безобзирне германизације и мађаризације, али и распламтелог и динамичног илирског покрета.”⁹

Драма и позориште у Бугарској одиграли су ону исту улогу коју су имали и у културама других балканских народа. Њихова појава и развој представљали су „чин прикључивања европској култури”, али и буђења друштвеног и националног препорода. За културни и књижевни контекст јављања драме и позоришта у бугарској културној историји „посебно је важан сусрет с позориштем и драмом блиских балканских држава, пред

га Атанасије Николић и Јован Стерија Поповић [...]. Театар је стварно радио у сталном континуитету од 4. XII 1841. до 19. VIII 1842. године у згради Царинарнице на Савском пристаништу у тзв. Бумрукани, тада једној од највећих београдских грађевина. [...] Оснивање Театра и радови у згради су очигледно по жељи кнеза Михаила, јер је »за ово представљање устројено по вишој наредби позориште у једној части ђумручког здања«. Кнез се, изгледа, за то озбиљније ангажовао. Постојали су сви потребни повољни предуслови за оснивање и рад позоришта: расположење државне управе, стручне способности и искуство Николића и Стерије, одушевљење дилетаната и престоничка публика која није имала уживања такве врсте” (Стојковић 2014: 133). Захваљујући престању из дилетантског у професионално позориште, посведоченог између осталог и расписивањем конкурса за пријем глумаца и глумица, као и за оригинално драмско дело и превод стране драме, активности овог позоришта су добијале озбиљнији третман у тадашњој српској државној управи, што недвосмислено показује и добијање једнократне државне субвенције од 2000 талира, коју је 19. марта 1842. на предлог Совјета одобрио кнез Михаило (Стојковић 2014: 135).

⁹ Боривоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера)*, I, Музеј позоришне уметности Србије, Београд, 2014, 123.

којима стоје слични културни задаци. Неке од првих драма познатих у Бугарској преведене су или побугарчене драме грчких, српских и румунских драматурга – од Јована Стерије Поповића до Хурмузиса.”¹⁰ Од прве представе до оснивања бугарског националног театра протекло је готово пола века јер „прве познате представе у Бугарској су из 1856. [...]”, након чега је, „упркос културно-мисионарској улози неких сталних и повремених путујућих група”, дошло до стагнирања будући да није било „истрајних подстицаја за развој националне драматургије”, па бугарско позориште „опстаје у животу само захваљујући трагедијама и комедијама Станчева (П. К. Јаворов)”,¹¹ све док 1907. године није основано Народно позориште у Софији и кренуо убрзани развој драмске и позоришне уметности у бугарској култури. Занимљиво је да права бугарска позоришна историја почиње у години смрти Јована Стерије Поповића као једног од српских писаца чија су дела била саставни део бугарског позоришног репертоара.

Почетак континуираног развоја словеначког позоришта означава 24. април 1867, када се успоставља Драматично друштво. Време пре овог значајног догађаја обележено је различитим активностима које су још од 1848. године изражавале потребу словеначке културе за утемељењем националних театарских институција. Након установљавања Драматичног друштва јача рад на успостављању националног репертоара, али и низ искушења будући „да су словеначке представе биле гост у немачкој позоришној кући [...]”. Проблем је решен 1892. године када је дограђена посебна зграда и словеначка Талија добила свој дом.”¹²

Сагледани и у овој перспективи, резултати Стеријиног рада на спровођењу његове замисли да је 'дошло време да се и код нас театри заведу' изгледају импозантни.

Убрзани уметнички развој доноси поетичко-естетички симултанizam који се појављује на фону културно-политичких оквира времена. Они су исти и за класицисте и за предромантичаре који се разликују по одговору на изазове времена услед поетичких претпоставки стилских праваца и у њима обликованог идејног хоризонта којем припадају. Стеријин одговор је промишљени одговор који уважава и политичке околности доба, и степен развоја српске културе, и особине српског друштва. Стеријин одговор

¹⁰ Светлозар Игов, *Историја нове бугарске књижевности*, превео с бугарског Мила Васов, редакција превода Михајло Пантић, „Фили Вишњић”, Београд, 2004, 130.

¹¹ *Ibid.*, 191.

¹² Jože Pogačnik, Franc Zadavec, *Istoriја slovenačke književnosti*, preveli Marija Mitrović i Milorad Živančević, Nolit, Beograd, 1973, 263.

је онај одговор који обично даје утемељивач институције. Стеријин одговор је одговор представника просветитељско-реформског патриотизма.¹³ Стеријин одговор је одговор оног који зна да се времена мењају, а да позориште као једна од примарних институција културе остаје и претрајава упркос и упоредо с променама у времену. И зато је он мудар.

ЛИТЕРАТУРА

- Игов 2004:** Светлозар Игов, *Историја нове бугарске књижевности*, превод Мила Васов, Београд: „Филип Вишњић”.
- Поповић 1961:** Миодраг Поповић, „Национална драма пре оснивања српског народног позоришта”, *Сиварање*, година XVI, број 2, фебруар, 188.
- Поповић 1899:** Павле Поповић, „Српски комади у К.С. Народном позоришту”, *Нова искра*, год. I, бр. 4 (16. 2): 67–68; бр. 5. (1. 3): 88–90; бр. 6. (16. 3): 102–103; бр. 7. (1. 4): 119–121; бр. 8. (16. 4): 139–141; бр. 9. (1. 5): 157–158; бр. 10. (16. 5): 171–173; бр. 11. (1. 6): 187–189; бр. 13. и 14. (1. и 16. 7): 236–238.
- Симић 2012:** Владимир Симић, *За љубав отаџбине. Патриотизам и патриотизми у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији*, Нови Сад: Галерија Матице српске.
- Стојковић 2014:** Боривоје Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба: (драма и опера)*, Београд: Музеј позоришне уметности Србије.
- Погачник/Задравец 1973:** Jože Pogačnik i Franc Zadavec, *Istorija slovenačke književnosti*, prevod Marija Mitrović, Milorad Živančević, Beograd: Nolit.

Zorica V. NESTOROVIĆ

THE YEAR 1847 IN SERBIAN LITERATURE: A MATTER OF CULTURAL PARADIGM

Summary

Comparing two models of national theatre – one that developed Jovan SterijaPopovic and one that was suggested by Matija Ban – we presented dynamism of simultaneous development of classicism and romanticism in Serbian culture in the middle of XIX century. Although they are both marked with patriotic tendencies, there are many differences between

¹³ Уп: Владимир Симић, *За љубав отаџбине. Патриотизам и патриотизми у српској култури XVIII века у Хабзбуршкој монархији*, Галерија Матице српске, Нови Сад, 2012, 21.

them. These differences are consequence of author's point of view or model of culture. We analysed the importance of Sterija's role in activities of Theatre on Djumruk and Theatre "Kod jelena" for developments of Serbian Drama and Theatre. Basic postulate of Ban's action for establishing theatre as national and politic institution are presented. We also marked the value of Sterija's concept of theatre in development of Serbian culture for underline that with Sterija Serbian culture – earlier than Croatian, Slovenian and Bulgarian culture – established modern concept of national theatre.

Key words: Jovan Sterija Popovic, Matija Ban, romanticism, classicism, enlightenment, patriotism, Serbian drama, Serbian theatre

РАДОМИР Ј. ПОПОВИЋ*

*Историјски институт
Београд*

ПЕТРОНИЈЕВИЋЕВА КРИТИКА ВУКОВОГ ПРЕВОДА *НОВОГ ЗАВЈЕТА***

У раду је анализирана критика Вуковог превода *Новой завети* са становишта Аврама Петронијевића (1791–1852), истакнутог политичара Србије прве половине 19. века. Указано је на то да је Петронијевић обављао важне државне послове, али и да је имао широко, самоучко, знање филозофије, теологије и историје, посебно грчког језика и теолошке литературе писане на грчком језику. Као председник владе и министар спољних послова Кнежевине Србије (1844–1852) био је упућен у политичке процесе у Европи. Петронијевић је критиковао језик Вуковог превода *Новой завети*, затим што дело није преведено са грчког језика и што није штампано са одобрењем црквених власти. Суштину Петронијевићеве критике, што је у складу са његовим религиозним опредељењем, чини сумњичење Вука за сарадњу са унијатима. Када се зна да је средина 19. века време успона тзв. католичког либерализма и појачаног прозелитизма, Петронијевићева бојазан била је оправдана.

Кључне речи: Аврам Петронијевић, Вук Караџић, *Нови завет*, *Подунавка*, унијати, *акриди*

О критичарима Вуковог превода *Новой завети*, укључујући и Аврама Петронијевића, у досадашњој литератури писано је са становишта одбране Вука и његовог значајног дела (Стојановић 1924: 630–633; Нови завет 1974: 571–575). У тим радовима, без обзира што су писани научно и објективно, у првом плану је Вуково гледиште и аргументација, док се његови опоненти посматрају монолитно („противници”), иако међу њима постоје

* rjpopovic@gmail.com

** Рад је настао као резултат рада на пројекту *Европа и Срби (1804–1918): Подстицаји и искушења европске модерне*. Евиденциони број пројекта 177031.

разлике у побудама и доказима због којих су се устремили на Вуков превод *Новой завети*. Црквена јерархија у Кнежевини Србији и Аустријској монархији, на пример, критиком Вуковог превода настојала је да очува сталешке привилегије и ауторитет духовног предводништва, док су други критичари указивањем на наводни Вуков рад против православља и нападом на његово укупно дело настојали да сачувају чистоту вере и тиме спрече „шокачење” Срба. Зато је циљ овог рада да познату полемику између Петронијевића и Вука прикаже из мање проучаваног угла.

О Авраму Петронијевићу савремени нараштаји мало знају. Један је у низу заборављених личности националне прошлости, иако би га, можда, требало памтити по томе што је у досадашњој, политички нестабилној, историји Србије најдуже обављао функцију председника владе у једном мандату (1844–1852). Рођен је у Текији 1791. године, „у бежанији” на завршетку Кочине крајине. У Старој Оршави, у Аустријској монархији, учио је српско-немачку школу. Одрастајући у вишенационалној средини, научио је немачки, грчки и влашки језик. У младости се бавио различитим пословима: трговачки помоћник у филијали бечког трговца цинцарског порекла Карла Сине, па секретар у српској племићкој породици Демелић. У Србију је ради бављења трговином дошао 1817. године, па пошто му је посао пропао, као писара ангажовао га је гружански кнез Петар Топаловић. Међутим, крајем исте године постао је секретар кнеза Милоша, што је представљало прекретницу у његовом животу. Настанио се у Јагодини, пошто га је кнез Милош, по свом обичају да посредује у брачним погодбама, оженио и на венчању кумовао. Због знања страних језика, првенствено грчког, као и лепог, готово калиграфског рукописа, Петронијевић је одређен за секретара депутације која је новембра 1820. године послата у Цариград ради преговора са Портом у вези са аутономним повластицама Србије. Због избијања грчког устанка у марту 1821. године преговори су обустављени и заточен је са осталим члановима депутације, В. Вулићевићем, С. Јаковљевићем, И. Марковићем и Д. Ђорђевићем (Поповић 2012: 11–25). Тешке затворске дане после почетне неизвесности и страха, Петронијевић је искористио да прошири своје образовање. Духовни ментор био му је извесни Грк Димитрије, за кога се само толико зна да је био световно лице и веома учен. „Чрез дуже време оваког свакидашњег упражњавања свог присвојио је [Петронијевић – прим. Р. П.] он себи у толиком степену јелински и новогрчки језик, да су се потом Грци за њега отимали, доказујући да није могуће да он није рођени Грк. [...] Овде је темељно научио филозофију, богословије, митологију, историју, географију, а нарочито

турску политику, и свагда се [...] опомињао и времена и дружества овога особито ученог Димитрија, ко ком је најтоплију признателност осећао.” Петронијевић је посебно ценио Ригу од Фере, чију је песму *Еос поше паликарја* често знао да запева, као и црквене песме *Тон анџелон о димос, аксион естин* (Некролог 1852: 5–6). Крајем децембра 1825. године ослобођен је и пре осталих вратио се у Србију. У Кнежевој канцеларији наставио је да обавља секретарске послове. Међутим, од лета 1826. године добио је ново задужење и постао је један од главних преговарача кнеза Милоша са османским званичницима како у Цариграду тако и у пашалуцима у суседству Србије. У османској администрацији сличне послове обављао је хе-хаја (први везиров чиновник), па су Петронијевића због тога савременици прозвали *Таја* или *Аврам Таја*. Петронијевић је обављао бројне и важне дипломатске мисије у време руско-турског рата 1828/29. године, приликом преговора о аутономији Србије у Цариграду и током прикључења тзв. „шест нахија” Србији 1832/33. године. Био је приман у аудијенцију код руског цара Николе I (1830) и султана Махмуда II (1833). У *Српским новинама* истицано је да је Петронијевић био први српски званичник „после Косова” којег је султан примио у аудијенцију. Крајем 1834. године прикључио се незадовољницима владавином кнеза Милоша и један је од организатора и предводника Милетине буне у јануару 1835. године (Поповић 2012: 34–85). Непосредна последица те буне је проглашење Сретењског устава, а он је именован за кнежевог представника и министра иностраних дела. Како је устав убрзо суспендован, а самим тим и организација власти на њему заснована, разрешен је те дужности и јула 1835. постављен је за кнежевог саветника. Од 1835. до 1838. учествовао је у раду више комисија које су састављале нацрте устава. Предводио је Чрезвичајну депутацију у Цариграду (мај 1838 – јануар 1839), која је са Портиним званичницима и руским дипломатама радила на писању устава Србије. Будући присталица опозиције, мимо осталих чланова депутације, потајно је сарађивао са турским и руским опуномоћеницима на ограничењу кнез-Милошеве апсолутистичке владавине. Члан Савета, кнежев представник и министар иностраних дела поново је постао 26. фебруара 1839. године, али је и даље, без обзира на високе функције, радио на обарању с власти кнеза Милоша. Члан Намесништва са Јевремом Обреновићем и Т. Вучићем Перишићем постао је 14. јуна 1839. године, дан после абдикације кнеза Милоша. У намери да ограничи власт кнеза Михаила, који је преузео власт у марту 1840. године, испословао је да га Порта заједно са Вучићем именује за кнежевог саветника, што је било у супротности са одредбама Устава из 1838.

године. Под притиском обреновићеваца разрешен је дужности маја 1840. године, па се склонио на Калемегдан, под турску заштиту. Са осталим уставобранитељским првацима напустио је Србију у октобру исте године и наредних годину дана провео је као политички емигрант у Цариграду, где је успоставио контакт са представницима пољске емиграције. У Србију се вратио у децембру 1841. године. Наставио је да делује против владе кнеза Михаила, активно спремајући династички преврат. Уочи Вучићеве буне у августу 1842. године поново је затражио турску заштиту и склонио се у београдску тврђаву, из које је изашао када је Вучић са војском после бекства кнеза Михаила дошао на Врачар. На дан 8. септембра 1842. године постао је председник Привремене владе и на тој дужности је остао до новембара, када је поново изабран за кнежевог представника и министра иностраних дела. Захваљујући његовим везама на Порти, Турци су потврдили избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије. Међутим, Русија је смену на престолу Србије сматрала револуционарним чином којим су нарушени њени интереси, па је захтевала да се понови избор за кнеза, а да Петронијевић и Вучић поднесу оставке и напусте Србију. Под руским притиском оставку на звање је поднео 9. јуна 1843. године, а Србију је напустио после два месеца. Друго политичко изгнанство провео је у Видину, Свиштову, а од лета 1844. године у Цариграду. Славodobитно се вратио у земљу у августу 1844. године, када је за њега и Вучића приређен величанствен дочек у Београду (Поповић 2003: 167–168). За кнежевог представника и министра иностраних дела поново је постављен 11. октобра 1844. и на тој дужности остао је до смрти 1852. године. У октобру 1851. године кренуо је у Цариград, где је од последица можданог удара, који је доживео приликом опроштајне посете турском министру иностраних дела, преминуо 22. априла 1852. године. Сахрањен је наредног дана у порти Цркве св. Параскеве у цариградској четврти Хаској (Поповић и др. 2012: 165–186).

Битна одлика Петронијевићеве личности, без које би слика о њему, свакако, била непотпуна, јесте занимање за теологију, књижевност, историју и филозофију, по чему се разликовао од већине уставобранитељских политичара. Без обзира на скромно формално образовање стечено у Оршави, те напоран чиновнички и политички рад, Петронијевић је имао снажну унутрашњу потребу за учењем и духовним усавршавањем. Дубоко религиозан, занимао се за мистику, посебно за *Апокалипсу* или *Откривење Јованово*, последњу књигу *Светио писма*, коју је преводио с грчког на српски језик (Некролог 1852, 13; Милићевић 1888: 543). Изгубљени су Петронијевићеви рукописи теолошког и филозофског садржаја о помирењу

филозофије и теологије, полемике с Јеврејима и трактат о римском папи, за које се зна да их је написао. Петронијевић је зилотски одбијао могућност било каквог савеза с римокатоличком црквом. Иако је са Пољацима једно време сарађивао на прогонству Михаила Обреновића, Петронијевића је бунио њихов прозелитизам и временом је према њима заузео резервисан став.

Католички либерализам, који се као идеологија и политички покрет у Западној Европи уобличио на прелазу треће и четврте деценије 19. века и на чијим идејним основама је настао Илирски покрет у Хрватској после 1830. године и пољска политичка емиграција око Адама Чарторијског после 1832. године, на Балкану је имао за крајњи циљ унијаћење православних. Обнова Пољске државе био је главни политички циљ покрета окупљеног око Чарторијског, чију делатност је издашно подржавала Француска. Унијаћење православних текло би паралелено са процесом обнове пољске државе. Унија не би била класично уједињење две цркве, већ би и католичка црква морала да чини уступке. Пољаци су „предлагали да се код словенских католичких народа уведе словенска литургија, одежа и језик. У том погледу је била нарочито значајна мисија калуђера Иполита Терлецког у Рим и Цариград 1847. и 1848. Успут је свраћао у Београд и Загреб. Без овог објашњења не би било могуће схватити последњу тачку у илирским 'Народним захтевањима' 1848. која су се односила на жељу да се одобри увођење словенске литургије и одежде у хрватској католичкој цркви" (Екмечић 2002: 216). Примера ради, снага унијатског покрета у Далмацији осликана је у приповетки Симе Матавуља „Пилипенда", чија радња је смештена у 1843. годину. Терлецки је 1848. године боравио у Београду, с намером да од власти у Кнежевини Србији добије дозволу за градњу унијатске цркве. Петронијевић, с којим је разговарао, ставио му је до знања да његов подухват Срби неће прихватити (Љ. Дурковић-Јакшић 1990: 94, 105–108; Поповић 2012: 250). Историчар Милорад Екмечић истицао је важност дела *Наде Италије* италијанског идеолога Чезара Балба из 1844. године, у којем је изложен „најпотпунији и најхармоничнији филозофски систем који је заокружио све што је католички покрет у Европи до тада могао да баштини новој политичкој идеологији" (Екмечић 2002: 219). Уједињење Италије на федеративном принципу под вођством папе, ширење Аустрије на Балкан, као надокнада за територијалне губитке у североисточној Италији, и сузбијање руског утицаја међу Јужним Словенима, главне су идеје тог дела. Упоредо са идејним струјањима у католичкој цркви, у четвртој

деценији 19. века распламсала се империјална и дипломатска борба између Велике Британије и Русије.

Наиме, Русија је после победе у рату 1828/29. године и споразума у Ункјар Искелесију 1833. године остварила максимални утицај у Османском царству. Порта се тајно обавезала на затварање Босфора и Дарданела за западноевропске бродове у случају рата са Русијом. Тим споразумом највише је била погођена Велика Британија јер је споразум угрожавао њене интересе на Медитерану и централној Азији. У том времену треба тражити корене континуиране русофобије у британској политици и јавном мњењу. Британски дипломата Дејвид Уркварт је током четврте и пете деценије у часописима *Portfolio*, *Diplomatic Review* и *The Free Press* указивао на наводну руску претњу опстанку Османског царства и на важност Србије за британске интересе (Пауновић Штерменски 2014: 147–151). Потискивање руског утицаја „на Истоку” од стране западних сила довело је до Кримског рата (1853–1856), у којем је Русија поражена, а њен престиж привремено сузбијен.

Интереси руске и британске империје у четвртој деценији 19. века сударали су се и у Кнежевини Србији. Кнез Милош приклонио се Великој Британији, а опозиција Русији. Руски утицај је превагнуо и опозиција, чији је предводник био Петронијевић, најпре је ограничила власт кнеза Милоша, а потом га и протерала с власти (Љушић 1986: 352–377). Криза у Србији, која је временом прерасла у династички обрачун обреновићеваца и карађорђевићеваца, заоштравала се и кулминирала је у Вучићевој буни 1842. године. „Српска криза у Источном питању”, тако то раздобље у историји Србије и међународним односима од септембра 1842. до августа 1843. године насловом своје књиге назива историчар Војислав Вучковић (1957: 43–121). Династичка смена у Србији 1842. године изведена је уз подршку Порте, Аустрије и пољске емиграције и имала је за циљ сузбијање руског утицаја у Кнежевини Србији. Свој престиж Русија је донекле сачувала тако што је приморала Србију да кнез Александар буде поново биран за кнеза у јулу 1843. године, а Вучић и Петронијевић да буду прогнани из земље. Дакле, уставобранитељи се почетком пете деценије јављају као противници Русије и њеног протектората над Србијом и теже да Кнежевину изведу изван „уског круга” руско-турских односа. Петронијевић је као председник владе и министар иностраних дела 1842–1843. године имао у томе водећу улогу. Пошто су се политичке страсти у Србији после 1844. године стишале, уставобранитељи, па и сам Петронијевић, заузели су помирљивији став према Русији.

Кнежевина Србија нашла се тако од 1842. године у жижи занимања великих сила. Београд је од 1842. до 1848. године постао стециште пољске емиграције (Леноар, Чајковски, Терлецки и др.) и илираца (Матија Бан, Павле Чавловић, Стефан Верковић и др.) који су боравили у Београду, а неки су, попут Бана, у њему и остали. Под утицајем пољске емиграције, првенствено Чарторијског и Фрање Захе, Илија Гарашанин је 1844. године саставио национални програм Србије, *Начертаније*. Важно је истаћи да је Гарашаниново *Начертаније* програм српског националног уједињења, а не јужнословенског, како су га саветовали представници пољске емиграције (Љушић 1993). Пријатељи јужнословенског заједништва састајали су се у Београду у „Касини“, односно „Зданију код Јелена“, које се налазило близу Саборне цркве. Године 1845. у Београду се против илираца подигла „жива опозиција“, а најжешћи противник био је Јелисије Вукајловић (Поповић 2009: 110–116). Вукајловић је био иницијатор оснивања Читалишта београдског, које је отворено фебруара 1846. године и на свечаности су се појавили Петронијевић, митрополит Петар, свештенство и нижи чиновници. Као што су се у „Касини“ окупљали илирци, тако су се у Читалишту састајали панслависти. Противници илирзма, међу њима и Петронијевић, сматрали су да су они који су се окупљали у Касини у служби аустријске „подмукле“ политике према Србији и у служби римокатоличке цркве која, преко фратара у Босни и илираца, покушава да „пошокачи“ Србе. Такво мишљење делио је и руски конзулат, па је, с тог становишта, у политичком погледу оснивање Читалишта ишло на руку Вучићу и групацији око њега, јер су Вукајловић и Раја Дамјановић, најзаслужнији за оснивање Читалишта, били вучићевци и заговорници блиске сарадње са Русијом (Милићевић 1903: 52–54; Љ. Дурковић-Јакшић 1968: 50).

У таквој духовној клими која је владала у Србији средином пете деценије 19. века уследила је Петронијевићева критика Вуковог превода *Новог завјета*. Петронијевић и Вук Караџић вероватно су се први пут срели у лето 1820. године, када је Вук два пута боравио у Србији. Вук је први пут опширније писао Петронијевићу 21. марта 1826. године, поводом укрaденог Вуковог рукописа кнез-Милошеве биографије. Наиме, Михаило Герман је с кнежевим знањем и уз помоћ неког из руског Министарства спољних послова у Петрограду објавио Милошеву биографију, коју је Вук припремао претходне три године. Због тога је Вук молио Петронијевића да утиче на кнеза да му исплати 4.000 форинти, ради очувања владарске части и у знак милости, а не као какву накнаду штете. Петронијевић је 1827. године сакупљао новац од Вукових пренумераната за *Данину*. У

Особинијој грађи Вук је о Петронијевићу оставио релативно повољан суд: „Аврам се чини човек доста добар и поштен, него је сасвим прост; Милош и Амица јавно га зову будалом и вочићем без рогова; раста је покрупна, масти смеђе, здравља врло доброга, и биће му већ преко 40 година” (Карацић 1969: 168). Касније, преписка између Вука и Петронијевића се знатно своди, а разлог су политичке разлике које су међу њима избиле после прогонства Обреновића. Шта је, у ствари, мислио о Петронијевићу, Вук је открио у познатом писму кнезу Милошу из 1832, називајући га заједно с Давидовићем и Цветком Рајовићем „правом пропалицом” (Карацић 1969: 209). Може бити да је Петронијевић учествовао у неком од честих изругивања Вуку која је Милош приређивао. Вук се Петронијевићу, осим због политичких схватања, замерио и због реформе језика и писма. Петронијевић је до краја живота остао противник Вукове језичке и правописне реформе.

Када је 1847. године објављен Вуков превод *Новой завети*, вест о томе објавио је руски лист *Северна пчела* октобра 1847. године. То је био повод да се Петронијевић јавно огласи у *Подунавки*, књижевном додатку „Српских новина, 12. децембра 1847. године, под псеудонимом „††” (Нови завет: 571). Петронијевић се у критици усредсредио на језик превода, теолошко тумачење једне речи у Вуковом преводу и на крају, узгред је напоменуо да је књига штампана уз материјалну подршку унијата (Подунавка 1847: 199–200). Што се тиче језика Вуковог превода, Петронијевић је на становишту да то није ни говорни ни писани језик Срба. Тако не говоре ни два милиона аустријских Срба, ни милион Срба у Србији, ни Бошњаци, а само неколики списатељи српски пишу Вуковим језиком:

„Језик којим г. Вук пише јест једна смеша херцеговачког и црногорског наречја, јер нити сами Црногорци говоре тако, као што г. Вук пише, нити сами Херцеговци који скупа с Црногорцима до 150 иљада душа износећи, исчезavaju спрам четири милиона Срба, по чему само се собом каже, да поменута похвала указана преводу г. Вука г. дописатељем [„Северне пчеле” – прим. Р. П.], није од какве важности. И доиста, да је г. дописатељ за ова условија и опстојатељство знао, а к томе, да му је позната била распра учени Срба противу језика, који г. Вук Србима наметнути труди се, он би се јамачно у реченом члену свому уздржао од сваке похвале и само би се ограничио с извештајем да је Вук Нови завет на српски језик превео” (Подунавка 1847: 199–200).

У другом делу критике, Петронијевић се осврнуо на тврдњу изнету у поменутим новинама да се „г Вук при превођењу Новог Завета ползовао грчким текстом”. У том делу текста до изражаја је дошло његово завидно

теолошко знање и познавање грчке литературе. Оштрицу критике усмерио је на опис у *Новом завјету* по којем се Св. Јован у пустињи хранио *акригима* (Мт III 4, Мр I 6). Сматрао је да је Вук реч *акриди* превео „сасвим противно њеном значењу. Јер Грчка црква под том речју разумева ваопште овршије растенија, као што је ластер на лози. Он је [Вук – прим. Р. П.] волео следовати овде Лутеру и Латинској цркви, него обазрети се што његова источна црква о томе држи! Реч је о св. Јовану, да се у пустињи питао [хранио – прим. Р. П.]. Није ли дакле прече помислити, да је св. Јован, као строги постник, јео овршје неког растенија у пустињи, него да се ранио скакавцима, као вешеством меснатим? [...] Истина, у словарима грчким и словенским под речју акрис разумевају се скакавци, али под истом речју по гласу ти словара разумева се и овршије гранчица и ваопште биља” (Подунавка 1847: 199–200). Ту тврдњу поткрепљује позивајући се на речник објављен у Санкт Петербургу 1818. године, али и на грчки речник Пападопула. „О истоме предмету и познати грчки проповедник Герман у периодическом сочиненију свом под именом ‘Евангелска труба’, числу 13-м, године 1836-те у Атини изданом тврди да св. Јован у пустињи питао акри-дима, т. ј. ластерима дивљи растиња”. Петронијевић се позивао још и на Јевтимија Зиговина и његово дело *Тумачење јеванђења*, које је штампано у Атини 1842. године, у којем пише да акриде „црква наша држи прво, т. ј. врхове разни растенија” (Подунавка 1847: 199–200). Петронијевић је критику закључио речима да дописник *Северне пчеле* не зна „изближе” српски језик, нити да је Вук у преводу „ползовао грчким текстом, почем је противно разуму грчке цркве превео.” Сматрао је да би дописник „по мненију нашем онда истину казао да је у известију своме овако рекао: да је г. Вук код мекхитариста у Бечу, и то њиовим иждиванијем печатао на српски Нови завјет без икаквог саучестија надлежне црквоне власти и без предвари-тељног споразуменија са учењем своје цркве богословима” (Подунавка 1847: 199–200, Караџић 1974: 569–577).

Вук је 28. јануара 1848. године послао одговор *Подунавки*, па пошто га је цензура у Србији дуго задржала, штампао га је у Бечу марта 1848. године као посебну брошуру. У исто време тај исти текст изашао је и у *Подунавки*, под насловом: „Одговор Господину са два крста”. Вук је негирао Петронијевићеве критике у четири тачке, а примедбе о језику оставио је за другу прилику, јер се расправа водила већ тридесет година. У вези са *акригима*, позвао се на руски превод, у којем је та реч преведена као *скакавци*. Тврдио је, такође, да му мекхитаристи нису штампали књигу, већ ју је он објавио о свом трошку. И на крају, сматрао је да није било нужно

тражити одобрење црквене власти за штампање превода јер књига није намењена цркви већ читаоцима, а богослови би вероватно „нагрдили” превод, као што је био случај са Стојковићевим преводом штампаним у Петрограду 1824. и Лајпцигу 1834. године.

Полемика се завршила Петронијевићевим текстом „Одговор господина са два крста”, који је штампан заједно са Вуковим текстом (Подунавка 1848: 48–50). Петронијевић је на почетку оспорио да Вук пише народним језиком, „а овамо сви Срби устима својима сведоче да они не говоре овако као што г. Вук пише. Дакле, језик г. Вука није говорни језик Срба.” Није ни писани, наставља даље Петронијевић, о чему сведоче српске књиге и „пето-ре новине” које се штампају на српском језику у Србији и Аустрији, „па и саме Новине српске које су пре тридесет година излазиле у Бечу.” Вук се, вели Петронијевић, позива на ауторитет странаца који читају српске народне песме („за које скупљање и изданије г. Вуку заслужену хвалу не одричемо”), али у одређивању књижевног језика Срба пресудну реч треба да имају српски књижевници „као у руском руски, у ческом чески, у немачком немачки итд. Тежко ономе коме туђини капу кроје!” (Подунавка 1848: 48). Замера Вуку што у преводу *Новой завети* није све речи превео српским народним језиком, „но морао је нове речи ковати и славенском језику приближити се! Каква следственост!”. Вукове кованице према његовом мишљењу нису ни словенске ни српске. Као пример навео је стих из јеванђења св. Луке (23:27) који на старословенском гласи „плакаху и рѣдаху”, које је Вук превео као *плакаху и нарицаху*, док Петронијевић сматра да је требало *плачући и зајевајући* или, боље, *плачући и жецајући*. У наставку критике, Петронијевић замера Вуку што „често доказује” да Срби не знају словенски језик, и да га боље знају Чеси, Словаци, Крањци, и пита се како је то могуће да ти народи знају словенски језик „када је прва луча словенства, како из историје знамо, у Срба синула и кад је у Срба, при свима незгоднима опстојателствима народност словенска цветала”, док је код других Словена „још у дубоком сну спавала, одбацујући словенски језик, а примајући римски и друге стране”. Истиче да су Руси, на које се Вук позива, из Србије „себи епископе узимали [...] и Србе за своје учитеље постављали”. Као пример навео је Теодора Јанковића Мирјевског, који је за време владавине царице Катарине II „уредио школе”.

Средишње место у Петронијевићевој критици у другом одговору Вуку тицало се поново Вуковог превода грчке речи *акриди*. Дао је за право Вуку да је у преводу *Новой завети* који је одобрила руска црква 1820. године та реч преведена у значењу ’скакавац’. Међутим, запитао се да ли превод

с почетка „овог 19. столетија” може променити осамнаест векова трајућа „једногласна мненија свети отаца православне источне цркве.” Каже да су Грци пре Руса почели тумачење *Светог писма*, да је Јован Златоусти „био светило светле вселенске цркве”, да је Исидор Пилусијотски по њему „толковао” *акриде*, да је исто то чинио Теофилакт архиепископ бугарски, у 14. веку Никофор и Калист: „Једном речју, цео источ о акридима, које је Свети Јован у пустињи јео, држи да су то овршци растенија, на подобје ластара, и никако скакавци”. Тога се држе и савремени грчки проповедници Герман и Јевтимије Зигавин и Бугарин Неофит из Рилског манастира, који је превео *Нови завет* „на прости бугарски језик” (Подунавка 1848: 48). Петронијевић је тврдио да је Вук превод речи *акриди* уподобио „толковатељима западне цркве” и да се селективно у свом одговору позивао на дела која поткрепљују његову тврдњу. Негирао је Вукову опаску да нема учених грчких богослова „нег што су даскали и логиотате, који се ово као учитељи по школама, ово као писари код паша налазе”. Као доказ „из прошавши и последњи столетија” наводи имена патријарха Генадија, Маврокордата, Јевстратија, Аринта Хиосца, Теозарита, Никодима Светогорца и Теотокија. „А од најновији довољан ће ми бити један за све прослављени Константин, Велике цркве економ, који је сад, најскорије, три дебеле књиге написао и то с дубоком богословском ученошћу, доказујући исправност и превасходство превода 70 толковника над другим преводима.” То што се Вук позива на тумачење у руском речнику и руски превод *Новог завета* из 1820. године није аргумент, већ би требало да буде недоумица да ли је спорна реч *акриди* правилно преведена на руски језик. „Но, нама су толковању Светог писма далеко пречи и достојернији отци наше цркве, него Вукови Бретшнајдери, Стефануси и њима подобни” (Подунавка 1848: 49).

У трећој тачки одговора Вуку, Петронијевић се осврће на чињеницу да је *Нови завет* штампан у унијатском манастиру. Наиме, Петронијевић је био уверен да је кнез Милош материјално помогао Вука да штампа превод *Новог завета*. Када је сазнао да кнез Милош није то учинио и знајући да Вук не располаже средствима да сам штампа књигу, онда је „пао” у сумњу да је књига штампана уз материјалну помоћ унијата. Овде Петронијевић учењачки образлаже укореење страхаове с којима је већина у Кнежевини Србији посматрала наводни Вуков рад у Бечу у корист уније. Вук је, тврди Петронијевић, „шурујући са шокачким фратрима од њи примио *ј, њ и љ*”. Позивао се на књигу Косте Калајдовића *Јован, еџарх буџарски*, која је публикована у Москви 1824. године и у којој пише „на страни 120 да је речена писмена неки шокачки фратар Јурка, родом из Крижеваца у Хрват-

ској од прилике пре 183 године у Русију пренео, те да је тим словима 'из азбуке србске писмена *я, ю, є, ѣ, ѿ* хтео да избаци а сад се нашао г. Вук, да правопис његов Србима наметне" (Подунавка 1848: 50; Стојановић 1924: 630–633; Нови завјет 1973: 569–574).

На крају у последњој тачки одговора, Петронијевић брани право цркве „восточне, као праве апостолске цркве [...] не дати да се у дјела и дужности њене мешају они који нису на то звани. У число ови спада и г. Вук. Па зато би боље учинио, да се није мешо у посао за који није, јер сам вели, како се то правило у Русији строго набљудава." Али када се подухватио, онда је требало да дело поднесе цркви на цензуру. То што Вук тврди да је Стојковићев превод *Новой завети* штампан без одобрења цркве није тачно, јер је књигу штампало Библијско друштво које је било под управом Синода руске цркве. Тврди да се „усред Германије" не издаје превод *Новой завети* без одобрења црквених власти. „Ено му Ессове Библије, па нек види колико иј је свештени лица и богословски факултета прегледало пре него што ће у штампу ући?" (Подунавка 1848: 50). Пита се шта би било „кад би син Римске цркве хтео печатати превод каквог Светог писма у Бечу, шта би радила бечка цензура?" На крају закључује да када је руска црква прогласила Стојковићев превод неподесним, „сместа је и овде у Србији унос тих књига забрањен, као што је и унос и превода г. Вука забрањен" (Подунавка 1848: 50; Стојановић 1924: 630–633; Карацић 1974: 569–574).

Петронијевићева критика Вуковог превода *Новой завети* одражавала је званичан став државне бирократије у Кнежевини Србији и црквене јерархије у Аустријској монархији према укупној делатности Вука Карацића на реформи језика и писма. Полемика која се поводом превода *Новой завети* развила, а коју је Аврам Петронијевић започео, осим језика, стила и тачности превода дотицала се религиозне правоверности, католичког прозелитизма и националног јединства. Петронијевићева схоластичка ученост у критици Вуковог превода *Новой завети* исцрпљивала се фокусирањем на превод и тумачење једне речи (*акриди*), а то је примедба коју су Вуку упућивали још од почетка двадесетих година, када је превод *Новой завети* доставио околини кнеза Милоша. Као министар спољних послова и председник владе, будући да је био добро упућен у политичка збивања, Петронијевић је, што је суштина његове критике Вуковог превода *Новой завети*, оштрицу усмерио на наводну Вукову закулисну радњу на пољу унијаћења. Нетачну тврдњу да је српски превод *Новой завети* штампан уз материјалну помоћ унијата Петронијевић је додатно развио у критици из 1848. године. Та критика показује колико је он – за разлику од Илије Гара-

шанина који је у спровођењу *Начертанија* сарађивао са братима у Босни, припадницима Илирског покрета и пољском емиграцијом окупљеном око кнеза Чарторијског – страховао од погубног утицаја католичке цркве и политике Бечког двора по културу и политику Кнежевине Србије. Петронијевићева бојазан од унијаћења, то су показали процеси и збивања од краја 19. до краја 20. века, били су оправдани.

У литератури није истицана, а из Петронијевићевог и Вуковог текста веома је уочљива нетрпељивост између Срба рођених у Србији и оних који су „из прека” дошли у њу, односно између Вука и Петронијевића. Карацић је свој текст завршио јетком опаском да то што се о ранијем преводу *Новог завета* на српски ништа не говори иако је лошији од његовог, „зато што је Стојковић из Сријема, из Руме, а ја из Србије, из Јадра, из села Тршића.” Петронијевић му је одговорио да при забрани уноса Стојковићевог превода у Србију 1836. године „није се гледало откуда је ко родом, да ли је из Руме у Срему или је из Тршића у Јадру” (Подунавка 1848: 50; Стојановић 1924: 637). Исто тако, Петронијевићева и Вукова полемика посредно указује на постојање цивилизацијске и културолошке распоућености унутар српске елите средином 19. века. Вредности средњоевропске, немачке културе оличавао је Вук, док је Петронијевић био заточник византијског, односно средњовековног наслеђа. Међутим, то културно наслеђе убрзано се повлачило пред процесом „европеизације” Србије, који је започет управо за време владавине уставобранитеља.

ИЗВОРИ

- Живановић 1890:** Јаков Живановић, *Неколико примечанија на књићу Славени у Турској од Киријана Роберта*, Споменик СКА VI, Београд: Српска краљевска академија.
- Карацић 1969:** Вук Стефановић Карцић, *Историјски списи I*, Сабрана дела Вука Стефановића Карацића, Београд: Просвета.
- Карацић: 1974:** *Нови завети, господа нашега Исуса Христа*, превео Вук Стеф. Карацић, Сабрана дела Вука Стефановића Карацића, Београд: Просвета.
- Некролог:** *Некролој Авраму Петронијевићу књажеско-србском представнику и пошечителу инострани дела, и разни орден кавалеру, 10. Априлија 1852. у Цариграду, из животоа временној у вечни преселившем се*. Београд: Државна књигопечатња.
- Подунавка 1847:** Неколико рјечи „Северној пчели” о г. Вука преводу „Новога завета”, *Подунавка*, бр. 49, 12. децембар 1847.

Подунавка 1848: „Господину са два крста”, *Подунавка*, бр. 12, 19. март 1848; Одговор „господина са два крста”, *Подунавка*, бр. 12, 19. март 1848.

ЛИТЕРАТУРА

- Вучковић 1957:** В. Вучковић, *Српска криза у Источној питању 1842–1843*, Београд: Српска академија наука.
- Екмечић 2002:** М. Екмечић, *Дијалоги прошлости и садашњости*, зборник радова, Београд: Службени лист СРЈ.
- Дурковић-Јакшић 1968:** Љ. Дурковић-Јакшић, *Бранислав, први југословенски илегални лист 1844–1845*, Београд: Научна књига.
- Дурковић-Јакшић 1990:** Љ. Дурковић-Јакшић, *Србија и Ватикан 1804–1918*, Краљево–Крагујевац 1990, 94, 105–108.
- Љушић 1986:** Р. Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Љушић 1993:** Р. Љушић, *Књига о Начертанију, национални и државни програм Кнежевине Србије* Београд: БИГЗ.
- Милићевић 1888:** М. Ђ. Милићевић, *Поменик знамениитих људи у српској народној новијој доба*, Београд: Чупићева задужбина.
- Милићевић 1903:** Милан Ђ. Милићевић, Цртице за ранију слику Српске Престонице, *Годишњица Николе Чуића*, XXII, 1–56.
- Пауновић Штерменски 2014:** Ј. Paunović Štermenski, *David Urquhart the First British Diplomat in Serbia*, Belgrade: Academic Mind.
- Поповић 2003:** Радомир Ј. Поповић, *Тома Вучић Першић*, Београд: Службени гласник–Историјски институт.
- Поповић 2009:** Радомир Ј. Поповић, Прилози за биографију Јелисеја Вукајловића, *Споменица Историјског архива „Срем”*, 8, 102–116.
- Поповић 2012:** Радомир Ј. Поповић, *Аврам Петронијевић 1791–1852*, Београд: Фреска.
- Поповић и др. 2012:** Радомир Ј. Поповић, Срђан Катић и Мирослав Прцовић, Српски гробови у цркви свете Параскеве у истанбулском кварту Хаској, *Историјски часопис*, LXI, 165–186.
- Стојановић 1924:** Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића (26. окт. 1787–26. јан. 1864)*: Београд – Земун: Штампарија графичког завода „Макарије”.

Radomir J. POPOVIĆ

PETRONIJEVIĆ'S CRITIQUE OF VUK'S TRANSLATION OF THE NEW TESTAMENT

Summary

The critics of Vuk's 1847 translation of the New Testament, including Avram Petronijević, have so far been scholarly studied from the standpoint of the defence of Vuk's major work. Most papers emphasise Vuk's viewpoint and argumentation, while his opponents are examined monolithically ("the opponents"), although they differ in motives and proofs because of which they castigated Vuk's translation of the New Testament. This paper presents the controversy between Vuk and Petronijević from a less-known angle, i.e. Petronijević's. Avram Petronijević (1791–1852) was a prominent politician from the Principality of Serbia of the first half of the 19th century. From 1817 to 1852 he held important state functions, most often those of prime minister and foreign minister (1835, 1839/40, 1842/43 and 1844–1852). Although he only had elementary education, he learned several foreign languages and in time he gained a broad knowledge in religion, philosophy and history. When Vuk's translation of the New Testament was printed in 1847, and when that news was announced in the Russian journal *The Northern Bee*, as early as December 1847 Petronijević wrote a critique „Some Words to *The Northern Bee* on Mr Vuk's Translation of the New Testament in the *Serbian Journal* literary supplement. There followed Vuk's reply to the *Gentleman with Two Crosses*, as Petronijević signed himself, which was printed as a separate brochure in Vienna and in the *Podunavka* in March 1848, together with Petronijević's reply entitled "A Reply from the Gentleman with Two Crosses". Petronijević criticised the language of Vuk's translation of the New Testament, then the fact that the New Testament was not translated from the Greek language and that it was not printed with the permission of religious authorities. However, the heart of Petronijević's critique, quite in accordance with his religious convictions, is his suspecting Vuk of cooperation with the Uniates. Knowing that the mid-19th century was a time of the rise of the so-called Catholic liberalism and increased proselytism, Petronijević's fear in the time of his writing the critique was justified.

Keywords: Avram Petronijević, Vuk Karadžić, New Testament, *Podunavka*, Uniates, acrids

ИСИДОРА Г. БЈЕЛАКОВИЋ*

*Филозофски факултет
Универзитета у Новом Саду*

ФАЗЕ У СТАНДАРДИЗАЦИЈИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И МЕСТО 1847. ГОДИНЕ У ЊИМА**

Стандардизација једног језика представља изузетно сложен процес који подразумева реализацију више етапа, познатих под називом фазе у планирању језика. У овом раду анализирају се оне фазе у планирању стандардног српског језика које се уочавају до средине 19. века, како би се још једном указало на време њихове реализације, али и на значај 1847. године у њима – године за коју се истовремено везују незванична акцептација, елаборација и имплементација будућег стандарднојезичког израза.

Кључне речи: планирање језика, стандардизација, српски језик, 1847. година

1. Увод

1.1. Познато је да формирање стандардног језика представља изузетно комплексан и дуг процес који може бити реализован (1) природним путем, спонтано, након дугог континуираног развоја писаног књижевнојезичког израза (уз могућу интеграцију са урбаним/руралним варијететом, социолектом и сл.), (2) свесном интервенцијом појединаца или (3) специфичним варијацијама синтезе оба наведена принципа.

1.2. У процесу планирања језика, као што је познато, може се уочити неколико фаза, при чему је у србистици у највећој мери прихваћена систематизација коју нуди проф. М. Радовановић (1996: 5–6; 2003: 186–197): селекција (одабирање), дескрипција (описивање), прескрипција/кодифи-

* isidora.bjelakovic@gmail.com

** Овај рад настао је као резултат истраживања у оквиру пројекта *Историја српског језика* (178001) Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

кација (прописивање), елаборација (разрађивање), акцептуација (прихватање), имплементација (примењивање), експанзија (ширење), култивација (неговање), евалуација (вредновање), реконструкција (преправљање). Тек када се ове фазе остваре, један језик може у потпуности да преузме функцију стандардног – функционално поливалентног и еластично стабилног, кодификованог, аутономног и јединственог језичког израза једног колектива – како у писаној тако и у говореној употреби (Брозовић 1970).

2. Фазе у стандардизацији српског језика током прве половине 19. века

2.1. Уколико се, како у погледу употребе књижевнојезичких идиома тако и ставова у вези са њима, осврнемо на стање међу Србима у време када се појављује Вук (друга деценија 19. века), сасвим је извесно да јединственог пута није било, те да су се пред тадашњим културним трудбеницима отварале три могућности (уз низ варијација сваке од њих):

- (1) конципирање будућег стандарда на основу хибридне језичке творевине, настале пре свега вернакуларизацијом рускословенског/ руског језика на свим језичким нивоима у духу просветитељских идеја друге половине 18. века (*славеносрпски*);
- (2) креирање књижевног језика лексичком надградњом вернакулара – пре свега урбаног варијетета заступљеног на територијама тадашње Јужне Угарске – помоћу културно доминантног рускословенског и руског књижевног језика (*досићевски или језика*); и
- (3) инаугурација српског стандарда, заснованог искључиво на вернакуларној бази, пре свега руралне средине, територијално разједињене, уз насумичну препоруку источнохерцеговачког дијалекта, али без присуства културног интердијалекта, дакле, уз изванредан раскид са дотадашњом традицијом (*народни језик вуковског или*).¹

2.2. Полазећи од концепта који ће довести до конституисања српског стандардног језика, дакле, од последњег међу наведеним, а посматрајући тадашња збивања из перспективе планирања језика, ваљало би се још једном подсетити на време реализације појединих фаза током прве половине

¹ Овом приликом занемарују се усамљени ставови о потреби за стабилизацијом рускословенског језика као књижевног језика Срба (на пример, П. Кенгелца и Г. Трлајића).

19. века како би се јасно уочило место 1847. године у њима и истакао њен значај.

I. Селекција

I.1. Иако о фази селекције – која подразумева одабир језика или језичког варијетета, дијалекта или социолекта, који ће бити у основици језичке норме (Радовановић 2003: 189–191), свакако говоримо од 1814. г., када је објављена *Писменица српског језика* Вука Стефановића, у којој је експлицитно постављена идеја о томе да „говор они Сербља који живе по селима, далеко од градова” (Стефановић 1814: XI), дакле, рурални варијетет, треба да буде основа будућег стандарда, ова ће поставка у потпуности бити елаборирана у манифесту Вукове језичке, правописне и азбучне реформе – у Предговору *Српског рјечника* из 1818. г. Због тога се с правом наводи да од овог речника креће еволутивни пут развоја стандардног српског језика (Ивић 1998: 190).

I.2. Међутим, потпуно би неосновано било говорити о томе да идеја о увођењу народног језика није постојала и пре Вука. Ако занемаримо Венцловића, у духу просветитељских идеја већ током 2. половине 18. века појединци иступају са својим јасним ставом о томе да писани језик треба да буде народни – Орфелин, Доситеј, Рајић, Соларић, Мркаљ, Милованов и др.

I.3. С друге стране, ако обратимо пажњу на Вуков рад, онда свакако не треба заборавити чињеницу да он није од самог почетка свог деловања на пољу језичке и азбучне реформе имао јасне ставове у погледу крајњих граница измена које жели да унесе у систем. Познато је, наиме, да је приликом формулисања својих погледа на књижевни језик у првој фази свог рада – у периоду од 1814. до 1817/1818. г. – млади Вук тек назначио извесне обресе граница својих реформаторских захвата. Његове поставке у овом периоду, како аргументовано наводи А. Милановић (2015), нису се много разликовале од стања у доситејевском типу књижевног језика. Оваква ситуација уочава се пре свега у посветама, писмима, а далеко мање у наративним текстовима, напоменама и сл., а манифестује се у следећем: (1) развијена, барокна реченична структура, (2) уклањање морфолошких и задржавање лексичких славенизама (углавном у горњем лексичком слоју), (3) наглашенији пуризам према интернационализмима и турцизмима, него према славенизмима (Вук, наиме, сматра да је боље употребити сла-

венизам /полк/ него галицизам /регимента/²; боље лексеме /приступ/ или /нападеније/ него турцизам /јуриш/). Наведене ставове Вук експлицитно наводи и у рецензији *Новина српских* 1814. г.

I.4. Из свега наведеног може се извести јасан закључак да и доситејевци и Вук, како истиче А. Милановић (2015), полазе од исте поставке – од хомогене диглосије (додала бих – интратекстуалне), да би временом доситејевци остали на истом путу, а Вук пошао даље и статус нижег варијетета превео и у позицију вишег, који ће потом попуњавати посрбљеним лексичким славенизмима.

I.5. Вуков програмски став постаје, дакле, заокружен и доживљава своју пуну еманаацију и коначну форму тек 1818. године у *Српском рјечнику*, да би временом он био допуњаван и углађиван у појединоцима (Ивић 1998: 190).³

Тек од тада, визија будуће структуре одабраног „народног” језика код традиционалиста, с једне, и Вука и вуковаца, с друге стране, постаје другачија и ствара се услов за тзв. језички фронт: од урбане говорне базе Јужне Угарске (међу традиционалистима) до руралне, пре свега источнохерцеговачке, уз либералан однос и према осталим дијалектима (међу вуковцима). Постојао је ту и низ других начела која су утицала на то да се понекад неоправдано помишља на два дијаметрално супротна варијетета (на пример, кад је реч о структури лексичког система, међу традиционалистима постојало је индивидуално варирање у погледу степена пуристичких тенденција ка интернационализмима, оријентализмима и германизмима, а код вуковаца пре свега према славенизмима; в. Милановић 2013: 139).

I.6. Поред тога, важно је напоменути и то да је Вукова идеја о томе да сваки аутор треба да пише својим дијалектом (настала у почетној фази рада – вероватно услед одсуства јасног увида у дијалекатске дивергенције српског језика) водила, ипак, ка погрешном путу – ка регионалности и расцепканости, потпуно неприхватљивој за један стандарднојезички из-

² Наведена лексема код Срба је вероватно дошла преко немачког језика.

³ Иако је у *Предговору* наведеног дела Вук јасно формулисао своју реформу, познато је да и у овом тексту постоји несклад између програмског става и структуре језика којим је тај став формулисан (нпр. у списку пренумераната уочавају се бројни славенизми: совјетник, превосходителство, величество, височајши, верховни и др.; лингвистичка терминологија такође је великој мери преузета из руског језика и сл.). Све је ово била природна последица стања у неелаборираном језичком изразу – чистом народном језику – о којем је лакше било говорити као о будућем стандарду него писати на њему.

раз, чега ће Вук временом постати свестан покушавајући да премости овај проблем различитим решењима, удаљавајући се од свог матичног идиолекта и уједначавајући будући стандард.

II. Дескрипција

За фазу дескрипције може се рећи да је реализована истовремено са селекцијом, будући да је у *Писменици* и *Српском рјечнику описана* основна граматичка и лексичка структура одабране базе. Иако је веома важно да опис одабраног језичког система буде тачан, објективан, без вредносних судова, најрелевантнијим параметром сматра се *исцрпност*, тј. *пошћуност* датог описа (Радовановић 2003: 192).⁴ Због тога би ова фаза требало да се остварује у континуитету, пратећи језички развој и описујући га.⁵ Због тога се никако не сме помишљати на то да је фаза дескрипције у потпуности реализована током 1814. и 1818. г. објављивањем наведених дела. Она се, наиме, наставља и након 1818. у делима које Вук публикује описујући одређени сегмент језичке структуре: *Главне разлике између данашњега славенскога и српског језика* (Даница, 1826), *Главна свршивања сушњесствителни и прилагателни имена у српском језику* (Даница, 1828).⁶ Овај посао наставиће његови сарадници и епигони: Ђ. Даничић у *Малој српској граматици* (1850), *Српским акценцима* (1856), *Српској синтакси* (1858) и др.; Ј. Живановић у бројним полемичким списима, у *Изводу из српске граматике* (1878); у *Српској синтакси* (1889) и др., Ј. Бошковић у *Из-*

⁴ Веома је важно напоменути да је у свести наших језикословаца тог времена (било вуковаца било традиционалиста) описивање структуре српског језика значило, на првом месту, давање прегледа морфолошких категорија са типологијом врста речи, њиховим облицима, парадигмом и сл. Графијски и фонолошки ниво, прозодијски систем, морфологија, дијалектологија, творба речи (уз изузетак *Српске граматике* Ј. Суботића из 1847.; в. Милановић 2017а) – све се то налазило у другом плану. О синтакси падежа тек у назнакама пише Видаковић (1838), да би је Ј. Поповић (1843) преузео и донекле разрадио, поставивши чак и основна начела синтаксе реченице. Коначно, детаљној анализи синтаксе падежа посвећује се тек Ђ. Даничић. О лексикологији у анализираним граматицама нема ни назнака. Више о структури граматичких приручника прве половине 19. века в. у Окука 2016; Бјелаковић 2016; Милановић 2017.

⁵ Променама је, пре свега, склон лексикон једног језика и уколико се његов опис повремено не ажурира, постоји опасност од тога да се у опису „савременог” језика затекне велик број архаизама и историзама, а да неологизми остану изван њега.

⁶ У питању је познат елаборат о деривационим суфискима именица и придева у српском језику.

воду из српске граматике (1864), *Српској синтакси* (1864), С. Новаковић у *Српској синтакси* (1874), у *Српској граматички* (1879) и др.

III. Прескрипција

III.1. Иако је очекивано и објективно да фаза дескрипције претходи прескрипцији или кодификацији⁷ (Радовановић 2003: 192), могуће је да се ове две фазе одиграју симултано и управо се то и десило у процесу стандардизације српског језика. Наиме, поред тога што се у *Српском рјечнику* из 1818. г., *Српској граматички* објављеној уз њега, као и у наведеним делима из 1826. и 1828. описује језичка структура одабране базе и указује на то шта јесте део те базе, на овај начин се имплицитно указује и на оно што остаје изван њених оквира, чиме се, у ствари, *заточиње* и процес прескрипције. Тако, Вук на самом почетку *Писменице* пише:

„Писменица Србскога језика јест наука која садржава правила како треба Србске речи писати, уписане изговарати; по том познавати, и у различном употребљавану склањати (прегибати), и из речи разговоре састављати” (1814: 1; подвукла И. Б.).

III.2. Ипак, о прескрипцији у пуном смислу речи не може се говорити све до средине 19. века и појаве *Мале српске граматике* Ђ. Даничића, где се уз дескрипцију, корак по корак, прелази и на прескрипцију (нпр. Даничићев опис језичког система није потпун у том смислу што он не наводи регионализме попут: *његакар*, *менекарена*, *џизи*, *џизије*, *џизим* и сл., које је Вук доследно исписивао). Поредећи Вукову и Даничићеву граматичку, Ј. Кашић пише:

„Вук је желео, очигледно, да покаже све богатство српског језика и стога је његово дело пуно веома интересантних, а често и значајних запажања и појединости. Даничићеве тежње су, пак, биле друкчије, уосталом као и потребе друштва у коме је његова граматика настајала. Није било више потребно доказивати предност народног језика и Вуковог правописа. То је био урадио Вук. Сада је било потребно што јасније и прецизније формулисати основна правила језика који је управо постојао књижевни. А то је урадио Даничић” (Кашић 1975: 89).

⁷ Наведена фаза подразумева прописивање правила за избор и употребу језичких средстава путем израде нормативних речника, граматика и приручника, односно правила која обавезују говорне представнике датог језика да се њиме служе „у комуникацијским и стваралачким поступцима” (Радовановић 2003: 192).

III.3. Поред тога, ситуација је додатно сложенија јер не само да у процесу стандардизације српског језика селекција, дескрипција и кодификација започињу готово истовремено, него се ту отвара нов проблем – проблем *односа описиваног језика и метајезика* у Вуковим граматичким списима (*народни* и *доситејевски*), који ову ситуацију чини готово конфликтном. Као што је већ напоменуто, одабран је, делимично описан и прописан један варијетет – *рурални* вернакулар, али средствима другог варијетета – *урбаног* вернакулара – доситејевског типа језика.

Ранија истраживања граматичких приручника прве половине 19. века јасно указују на наведену неусаглашеност (Бјелаковић 2016; Милановић 2016; 2017):

„Док Вук, наимае, у *Писменици* заступа јасан став о језику села као језику који описује, он се истовремено у терминологији ослања на руску/рускословенску лексику, уз низ посрбљених термина и кованица (нпр. *славенизми*: мјестоимение – ‘заменица’, причастие – ‘партицип’, нарјечие – ‘прилог’, междоиметие – ‘узвик’, име суштествително – ‘именица’, [...] именителни, родителни, дателни, винителни, звателни, творителни падеж; јединствени / множествени број – ‘једнина, множина’; *јосрбице, калкови* и *кованице*: правописанье, правоизговаранье, скланьянье, гласоударенье – ‘акценат’, самогласно и согласно писме, пригласило – ‘акценат’, повраћателни глагол). Ситуација се, у погледу терминологије, није битније променила ни у *Српској граматици* из 1818. – те у њој, на пример, наилазимо на термине: самогласна и полугласна слова, јединствени број, мложествени број, слово, глас, гласоудареније, име суштествително, прилагателно, ...” (Бјелаковић 2016).⁸

У ранијим истраживањима утврђено је и то да су до 7. деценије 19. века готово све граматике „српског језика” писане доситејевским типом језика (Бјелаковић 2016; Милановић 2017).

О идентичности језика и метајезика може се говорити тек од Даничићеве *Мале српске граматице* (1850), где се, за разлику од Вукове терминологије, полако уводе интернационални термини, уз често навођење латинских пандана устаљених термина славенизама (в. Кашић 1975: 79–80).

Све ово доводи до закључка да су уједначавање и елаборација будућег стандарднојезичког израза биле неопходне.

⁸ Више о прегледу развоја лингвистичког термилошког система у 19. веку в. у Милановић (2018).

IV. Реконструкција

IV.1. Једном утврђена основица језичке норме и стандардног језика, како истиче М. Радовановић (2003: 191), „не пориче могућност даљег језичког равоја, мењања и богаћења”. Тако сам Вук у неколико наврата спроводи фазу реконструкције, уносећи измене у своју првобитну поставку.

Већ 1836. у *Српским народним пословицама* он, наиме, враћа фонему /х/ у систем, свесно мењајући свој ранији категоричан став о језику села као узорном,⁹ уједначавајући овим потезом парадигму, урбанизујући будући стандард и спроводећи истовремено његову делимичну архаизацију.¹⁰

Потом, 1839. године – током полемике са Ј. Хаџићем – Вук искључује из система резултате јекавског јотовања фонема /т/ и /д/ (нпр. *ћерати*, *ђевојка*).

Временом, одступајући од своје примарне поставке да свако треба да пише својим дијалектом, а у тежњи ка већој језичкој уједначености, Вук нуди и познати модел „опћене правилности” 1845. г.: 1. новоштокавска акцентуција; 2. сугл. /ћ/, а не /ј/ у речима попут *међа*; 3. гласовна група /шт/, а не /шћ/ (као резултат старог јотовања) у примерима попут *ћуштер*; 4. сугл. /ћ, ђ/, а не /јт, јд/ у облицима са специјалним јотовањем, нпр. *гоћи*, *гођем*; 5. реализовано ново јотовање у примерима као *ћруће*, *ћробље* (а не *ћруђе*, *ћробје*); 6. наставак -а у Г мн. именица; 7. финално -ма у дативу, инструменталу и локативу множине свих именица (в. Ивић 1998: 222–224).

На овај начин Вук је тежио да уклони фонолошке и морфолошке регионализме, често присутне у војвођанским говорима, а самим тим и у књижевним делима писаца са ових простора.¹¹

IV.2. Поред јекавског, временом се усталио и екавски изговор, што је било потпуно очекивано будући да су простори шумадинско-војвођанског дијалекта културно и економски били далеко развијенији у односу на источнохерцеговачке (Ивић 1998: 238).¹²

⁹ Потврду за употребу ове фонеме, познато је, уочио је у Дубровнику и говору *ћрадских* муслимана у Босни (в. Ивић 1998: 204).

¹⁰ Фонема /х/ део је фонолошког система црквенословенског језика, а у народним се говорима употребљавала до 17. века (в. Ивић 1998: 204).

¹¹ Неке од наведених црта појављиваће се чак и педесетих и шездесетих година 19. века, на пример, код Б. Атанацковића, Ђ. Јакшића, Ј. Ј. Змаја, Лазе Костића и др. (Ивић 1998: 237).

¹² Временом се појавила струја писаца који су, иако родом екавци, поједина своја дела писали ијекавицом. С друге стране, сам Вук у периоду од 1828. до 1834. г. у неколико својих списа употребљава екавицу.

IV.3. Коначно, у 2. издању *Рјечника* (1852) Вук уноси и ситније фонолошке корекције у погледу резултата извесних морфоолошких алтернација, регионално интонираних: нпр. (1) алтернације /мн/ у /мл/, /вн/, тј. /мњ/ у /мљ/ – настале као резултат дисимилације по назалности (нпр. у 1. издању *Рјечника* Вук бележи само лексему *млоіо*, да би у 2. издању формама *млоіи* и *мноіи* дао статус дублета, при чему препоручује *мноіи*; слична је ситуација посведочена и код лексема *шавница* и *шамница*, *сумља* и *сумња*).

IV.4. Све наведене измене сасвим очигледно упућују на то да је до средине 19. века фаза реконструкције реализована у неколико наврата. Вуков нов идеал постаје, дакле, књижевни језик настао селекцијом најзаступљенијих језичких особина из различитих говорних подручја како би језичка структура постала уједначена. Ово је у највећој мери било подржано и стањем у језику народног фолклорног стваралаштва – у тзв. новоштокавској фолклорној коине (према Брозовић 1970).

V. Елаборација, акцентиација и имплементација

V.1. Коначно долазимо и до другог проблема са којим се Вук, сасвим је извесно, суочавао – проблема неизбрушеног језичког израза који је требало да понесе улогу функционално поливалентног.

Уколико се у обзир узму само текстови који су до четрдесетих година 19. века писани на народном језику вуковског типа, онда се готово слободно може рећи да је фазу *елаборације* (структурног и функционалног оспособљавања изабраног језика) до овог времена спроводио један човек – Вук. Иако је и пре 1847. године он наилазио на истомишљенике, они су, поред дела на доситејевском језику (писаних традиционалном неререформисаном ћирилицом) само спорадично објављивали текстове на народном језику вуковског типа и реформисаној вуковској ћирилици: нпр. Стефан Стефановић – *Ога і. Вуку Сшефан. Караџићу* (Лѣтописъ за годину 1826, часть трећа, стр. 77–81),¹³ Адам Драгосављевић – *Преосвешћеному*

¹³ Оригинални текст доступан је на адреси: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=1839&m=2#page/1/mode/1up>.

Стефановић је, иначе, Г. Магарашевићу за *Лѣтопис* послао још неколико оригиналних песама и превода на Вуковој реформисаној ћирилици, али Магарашевић није смео да их објави. Он о томе обавештава Хаџића следећим речима: „Ја нити могу нити смем оном ортографијом прилоге његове печатати његове печатати, којом су написани” (в. Милисавец 1987: 81).

јосјодину Стефану Станковићу православном скоројосшављеном епископу будимском пријевка (Будим 1829),¹⁴ *Димитрије Тирол – Славенска грамашика* (Беч, 1827)¹⁵ и др. (в. Ивић 1998: 196). Ипак, и овим стидљивим излетима у вуковски језик они започињу фазу имплицитне акценуације и имплементације, наговештавајући ново време, време које ће у духу романтичарских идеја донети снажан замах вуковском језику.

V.2. Поред тога, од изузетне је важности нагласити још један момент. Фаза елаборације, дубоко сам уверена, не сме бити посматрана искључиво кроз призму Вука и вуковаца јер се српски језик прве половине 19. века разрађивао и међу традиционалистима. Они су, наиме, одиграли веома важну улогу приликом постављања фундамената будућем научном, публицистичком, административном, књижевноуметничком стилу. Ове су основе, сасвим сигурно, инкорпориране у српски књижевни језик заснован на вуковским начелима, и у посрбљеном руху наставиле да живе, али и да се даље развијају током друге половине 19. века. Из истих разлога, необјективно би било игнорисати и рад Друштва српске словесности, чије ће „називословне речи” управо 1847. г. објавити Ј. Стерија Поповић. Подсетимо се чињенице да, иако је систематски рад на изради термилошког система прекинут 1845. г. (пре свега Вуковом интервенцијом) будући да велик број понуђених назива није одговарао структури српског језика (нпр. *вешћоилес* за балет, *женски доношај* за мираз и сл.), многа од понуђених решења живе и данас у језику (*браколомац*, *правобранишељ*, *двосмислено*, *обостран*, *рачуноводство*, *прибор*, *превраш*, *поиис*, *позив*, *сукоб*, *прикуда*, *прешћилаша*, *ванбрачно дете*, *дедовина*...).

V.3. О почецима елаборације вуковског језика у пуном смислу говоримо, међутим, тек од 1847. г. – када Б. Радичевић и П. П. Његош показују нешто сасвим ново: *овај језички модел има пошеницијал за дела врхунске уметничке вредности*.

Исте године Ђ. Даничић у *Рашу за српски језик и правоис*, а потом 1850. у *Малој српској грамашици*, указује на потпуну оспособљеност овог језика за потребе научног стила.

Коначно, објавивши након 27 година свој превод *Новой завјешта*, Вук показује да то важи и за текстове сакралног садржаја.

¹⁴ Дело је доступно на следећој адреси: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=3767&m=2#page/6/mode/2up>

¹⁵ Наведено дело писано је Вуковом реформисаном ћирилицом, али доситејевским типом језика јер је терминологија углавном руска). Доступно је на адреси: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=1536&m=2#page/18/mode/2up>

V.4. *Рађом за српски језик и правопис*, поред тога, са језичког фронта бива уклоњен и последњи озбиљан Вуков ривал – Јован Хацић. Његови претходници давно су се удаљили са полемичке (па и животне сцене) – С. Стратимировић 1836, С. Текелија 1842.¹⁶ – што значи да је 1847. готово у потпуности отворила пут Вуковим следбеницима ка коначној инаугурацији и *имплементацији* одабраног језичког варијетета, писма и правописа – народног језика вуковског типа, вуковске ћирилице и фонолошког правописа.

V.5. Иако су, дакле, и раније постојали истакнути појединци који су подржавали Вука (нпр. Л. Мушички, Г. Магарашевић, Е. Коларовић, С. Илић, Д. Фрушић, В. Чокрљан, П. Атанацковић, Ј. Суботић, Ј. Стејић и др.), нико се до 1847. није усудио да, попут Даничића, јавно иступи и експлицитно прихвати Вукове језичке поставке, без обзира на могуће последице.

Свесно стајући уз Вука и његова програмска решења, за разлику од претходника, Његош, Радичевић и Даничић¹⁷ у потпуности прихватају само *један* – вуковски пут, настављају у том духу и својим примером позивају и остале интелектуалце на стваралаштво засновано на језику који им је оставила културна фолклорна прошлост, а чија је начела у основи поставио Вук. На овај начин они не само да настављају фазу *елаборације* него реализују и *неофицијелну акцетицијацију* (експлицитну код Даничића и имплицитну код Његоша и Бранка), али и *имплементацију*.¹⁸

¹⁶ Текелија је, познато је, још 1842. г. донео одлуку о томе да се текстови у Матици смеју штампати искључиво старом ћирилицом. Упркос либералним ставовима појединих уредника Летописа – Јована Ђорђевића и Антонија Хацића, ова одлука бива измењена тек 1865. г. тако да су се текстови аутора могли штампати у изворној верзији. Коначно, од 1871. г. – када Јован Бошковић постаје уредник Летописа – доследно се увођи вуковско фонолошко писмо и фонолошки правопис (в. Милисавец 1987).

¹⁷ Веома је важно истаћи да ова четворица лучоноша нису деловали инокосно. Сви су се они веома добро познавали и сарађивали. Његош је, на пример, дао усмени благослов, попут Рајачића, за публикавање Вуковог превода *Новой завети*. Вуку је *Горски вијенац* био познат још из рукописа. О Бранковом и Даничићевом пријатељству сведоче и речи Мине Караџић: „Та они се не дијелише ни часа” (в. Милинчевић 1997: 733).

¹⁸ Нетачно би било везивати реализацију наведених фаза за 1847. јер су наведена дела настајала раније. Оно, међутим, што је изузетно важно јесте чињеница да су она *публикована* 1847. и тако постала доступна широј јавности. Због тога и не говоримо о томе да је Вук елаборирао језик у *Новом завету* још 1820. – када је прва верзија превода настала – јер резултат наведеног процеса не би ни био видљив, опипљив да је дело остало у рукопису.

У том смислу, потпуно остају неважни Његошеви славенизми у *Горском вијеницу*¹⁹, *стара ћирилица којом је дело публиковано, ирелевантни су Бранкови регионализми* (в. Ивић 1998: 212), као и *Даничићеве филолошке омашке у Рашу за српски језик и правопис*.²⁰ Важна је, пре свега, јасна свест и опредељење које су ови колоси носили, повлачећи за собом бујицу младе српске интелигенције, нове генерације српских интелектуалаца, инспирисане романтичарским идејама.²¹

V.6. Значај 1847. године не треба, ипак, сагледавати иаскључиво кроз призму наведена четири дела. Она мора бити посматрана из далеко шире перспективе.

Прво, исте је године Ј. Суботић саставио и своју *Српску граматичку*, прву и једину која је победила на конкурсима за „граматику српску” који је Матица објављивала у неколико наврата од 1833. (в. Милисавац 1987: 138; Милановић 2016). У Суботићевој граматички у начелу је прихваћена Вукова азбука, те из тог разлога није ни публикована (Милисавац 1987: 149; Милановић 2016).²² Сама чињеница да је тадашњи уредник *Летописа Матице српске*, једне од најконзервативнијих установа међу Србима тог времена, прихватао нове књижевнојезичке идеје, добар је показатељ да су се у српском друштву дешавале радикалне промене које су почеле да урушавају графичко-ортографско-језички традиционализам.

Друго, колико год да је штампарија Јермена мекхитариста значајна за инаугурацију вуковских идеја јер се поставља питање која би од наведених дела вуковске поставке уопште и била штампана да њих није било, толико се не сме заборавити заслуга Ј. Суботића за објављивање Даничићевог

¹⁹ Више о језичкој хетерогености *Горског вијеница* в. у Стијовић 1999.

²⁰ Више о критичкој анализи наведеног Даничићевог дела в. у Ивић 1997.

²¹ Пишући о односу Радићевића и Даничића, А. Белић (1947: 67) истиче следеће: „У чему је, према свему овоме, значај ове двојице књижевних и културних радника за победу Вукова покрета? У пуном творачком усвајању Вукова духа [...] они нису били епигони великог реформатора и покретача наше националне културе, генијалног Вука, него творачки сарадници његови”.

²² Суботићева концепција подразумевала је, наиме, 31 графему – Вуков реформисан графички систем допуњен графемом јат. Овом решењу Суботић је остао веран до 1881. г., односно до свог последњег штампаног дела. На овај начин Суботић је, у жељи ка постизању брже националне интеграције, покушавао да превазиђе дијалекатске дивергенције (в. Милановић 2005; 2016: 124–133).

Рађа за српски језик и правопис, јер је управо он одобрио његово издавање у Пешти.²³

Не треба препустити забораву, између осталих, ни Јоксима Новића Оточанина, који 1847. објављује *Лазарицу или Бој на Косову*, дело скромније уметничке вредности, али писано на народном језику реформисаном ћирилицом.²⁴

V.7. Прихватање није, наравно, захватило нацију у целини. Вуков превод *Новой завети*, као што је познато, у Кнежевини Србији добио је у потоњим годинама квалификацију „опасне” књиге, наилазећи на јавни прогон и забрану увоза и куповине. Пожунска *Младеш српска* оградиласе од Бранкове посвете *Песма* српској омладини због његовог отвореног критичког става према појединим интелектуалцима тог доба. За разлику од Даничића, Стерија није имао тако високо мишљење о Бранковим песмама.²⁵

Било је потребно извесно време да се фазе акцептуације (и незваничне и званичне), имплементације и експанзије у потпуности реализују.

3. Закључак

Иако о официјелној акцептуацији вуковског модела језика, писма и правописа можемо говорити тек од 1868. године, када је у Кнежевини Србији укунут стари правопис, у процесу стандардизације српског књижевног језика значај 1847. године остаје неоспоран. Ова година представља својеврсну међу на којој се завршава период доминације конзервативне традиционалистичке струје и борбе за увођење народног језика у основу будућег стандарда, а почиње ново доба – доба узлета књижевног језика вуковског типа, који се тада одваја од говорне базе и креће сопственим путем. Због тога 1847. година с пуним правом носи квалификацију преломне тачке у развоју српске културе.

Свестан онога што је донела ова година, Даничић овакав заокрет у развоју књижевног језика описује на следећи начин:

²³ Миклошић није дозволио штампање овог дела због наредбе бечких власти да се онемогуће напади на Хадића (в. Милисавец 1987).

²⁴ Више о значају овог дела в. у Окука 2014.

²⁵ Више о реакцијама након објављивања ових дела в. у Константиновић 1997: 41–42; Пантић 1997.

„Tijem se završuje jedno vrijeme, a drugo istom nastaje: završuje se staro vrijeme kojemu je na kraju narodni jezik u današnjem svom stanju, a nastaje novo, kojemu je na početku taj jezik” (1878).

У сличном духу, Стојан Новаковић ову промени схвата као пут од народног језика у књижевности до „књижевног народног језика” који се сада одваја од народних говора и креће сопственим путем (1888: 62).

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1947:** А. Белић, *Вук и Даничић. Чланци и расправе*, Београд: Просвета.
- Бјелаковић 2016:** И. Бјелаковић, Језикословци и њихове писменице (структура граматичких приручника „српског” језика у XIX веку). *Зборник у част Љиљани Суботић. Теме језикословне у србистички кроз дијакронију и синхронију*. Нови Сад: Филозофски факултет, 55–68.
- Брозовић 1970:** D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Даничић 1878:** Gj. Daničić, *Ogled*, preštampano u RJAZU 1975–1976.
- Ивић 1997:** П. Ивић, Ново читање Даничићевог *Раша за српски језик и правопис. Година 1847. у српској књижевности и култури*. 150 година касније. Београд: САНУ. Научни скупови. Књига XCI. Одељење језика и књижевности. Књига 13, 153–163.
- Ивић 1998:** П. Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића
- Кашић 1975:** Ј. Кашић, Једно поређење Вукове и Даничићеве граматике, *Зборник Матиче српске за филологију и лингвистику* XVIII/1, 77–90.
- Константиновић 1997:** З. Константиновић, Културна мисија и политика, *Година 1847. у српској књижевности и култури*. 150 година касније, Београд: САНУ, Научни скупови, Књига XCI, Одељење језика и књижевности, Књига 13, 35–43.
- Мацановић 2018:** А. З. Мацановић, *Српска језикословна терминологија у 19. веку*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Милановић 2005:** А. Милановић, Суботићева концепција српског књижевног језика, *Научни саставак слависта у Вукове дане*, Београд: МСЦ, 34/1, 281–297.
- Милановић 2013:** А. Милановић, *Језик весма полезен*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Милановић 2015:** А. Милановић, Рана Вукова језичка свест и статус славенизма (1814–1818). *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*. Научни скупови САНУ, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности, књ. 27, 145–157.
- Милановић 2016:** А. Милановић, Значај *Српске граматике* (1847) Јована Суботића, *Предавања*, 5, Семинар српског језика, књижевности и културе, Београд: МСЦ, Филолошки факултет, 121–136.

- Милановић 2017:** А. Милановић, Морфологија у Суботићевој *Српској граматици* (1847), *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд: МСЦ, 46/1, 65–76.
- Милановић 2017а:** А. Милановић, Творба речи у *Српској граматици* Јована Суботића (1847), *Српски језик* 22/1, 361–374.
- Милинчевић 1997:** В. Милинчевић, Вук и Бранко – век и по након 1847. године, *Летопис Матице српске*, новембар, 731–745.
- Милисавец 1987:** Ж. Милисавец, *Матица српска и Вукова реформа*, Нови Сад: Матица српска.
- Новаковић 1888:** С. Новаковић, Српска Краљевска Академија и неговање језика српског: посланица Академији наука философских, прочитана на свечаном скупу академије, држаном 10. септембра 1888. у славу стогодишњице Вука Стеф. Карачића, *Глас СКА* 10.
- Окука 2014:** М. Окука, Допринос Вуковој побједи у реформи језика и правописа: Лазарица или Бој на Косову Јоксима Новића Оточанина из 1847. године, *Српски језик* XIX, 577–584.
- Окука 2016:** М. Ђ. Окука, Српска граматика или писменица Јована Поповића (1843). Теме језикословне у србистици. *Зборник у част Љиљани Суботић*. Нови Сад: Филозофски факултет, 69–88.
- Пантић 1997:** М. Пантић, Година 1847. у српској култури, *Летопис Матице српске*, 1997, мај, 729–737.
- Радовановић 1996:** М. Радовановић, Предговор, *Српски језик на крају века*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 1–16.
- Радовановић 2003:** М. Radovanović, *Sociolinguistika*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Treće izdanje.
- Стефановић 1814:** В. Стефановић, *Писменица српскога језика по говору простога народа написана Вуком Стефановићем Србјанцем*, У Виенни.
- Стијовић 1999:** С. Стијовић, О језику Горског вијенца, у: *Година 1847. у српској књижевности и култури. 150 година касније*, Београд: САНУ, Научни скупови, Књига ХСІ, Одељење језика и књижевности, Књига 13, 109–115.

Isidora G. BJELAKOVIĆ

PHASES IN STANDARDIZATION OF SERBIAN LANGUAGE
AND THE PLACE OF YEAR 1847 IN THEM

Summary

Standardization of one language is an extremely complex process that involves the realization of several stages, known as the phases in language planning. This paper analyzes those phases in the planning of the standard Serbian language that are noticed until the middle of the 19th century, in order to once again point to the time of their realization, but also to the significance of 1847 in them – a year that is associated with simultaneous unofficial acceptance, elaboration and implementation of the future standard Serbian language.

Key words: language planning, standardization, Serbian language, 1847.

НЕНАД С. КРЦИЋ*

Филолошки факултет
Универзитета у Београду

ПОЛЕМИЧКИ СТИЛ ЂУРЕ ДАНИЧИЋА У РАТУ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ПРАВОПИС

У раду се прво настоји изложити досадашњи развој мисли у науци о Даничићевом стилу, а затим се указује на неке досад неуочене или недовољно истицане чиниоце ауторовог полемичког стила. Полазећи од појма *деструкције* као врсте принципа у науци, издвојеног у оквиру функционалностилистичког приступа, у расправи пратимо уланчавање негације и њено преплитање са супротним логичким односима. Квалитативна анализа показује да је модел организације Даничићеве аргументацијске структуре овде од стилског значаја. Такође, у раду се разматрају и експресивна средства која обезбеђују, у науци већ помињану, 'живахност' Даничићевог стила, те неопходну ефицијентност. Тако се, кроз анализу конкретних стилизацијских поступака, утврђује на који начин се у *Рату* постиже „недостижни идеал полемичког стила”.

Кључне речи: полемика, полемички стил, Ђура Даничић, *Рат за српски језик и правопис*, негација, адверзативни односи, српски језик

1. Увод. О делу у ком је Вукова реформа језика и правописа доживела своје научно образложење писало се доста у науци. Ипак, досадашњи радови, чини се, исцрпљују се првенствено у анализи садржинских страна ове значајне књижице. Но, иако је несумњиво важно *шта* је Даничић рекао, такође је важно и *како* је он то рекао – каквим језиком и стилем, и то нарочито јер се од њега може пратити почетак „развоја стилске структуре српског књижевног језика” (Симић 1997: 5).

О језику и стилу Ђ. Даничића писало се у више наврата. Ј. Јерковић писао је о Даничићевом језику у приватној преписци, В. Бадрлица о њего-

* nenadkrcic@gmail.com

вом језику у полемичким списима из 1848. године, језиком и полемичким карактером *Раџа за српски језик и правопис* бавио се у неколико својих радова А. Младеновић. Ипак, сем узгредних коментара бројних аутора о Даничићевом језику и стилу, засебне радове питању његовог стила, колико нам је познато, посветили су досад само А. Младеновић и Р. Симић.

2. Досадашња проучавања Даничићевог стила.

2.1. На план стила овде ступамо већ са Белићевим запажањем да код Даничића има чланака полемичке природе у којима се виде „увек оштар суд, који каткада прелази у сарказам или напад, знатне полемизаторске особине Даничићеве и одлучност у исказивању мисли” (1998: 438). Он истиче оштрину суда и лепоту излагања у *Раџу* (исто: 423), у ком види победу Даничићевог аналитичког духа (исто: 358). Према Белићу, Даничић уноси Светићева правила са „отменошћу и непристрасношћу”, а „[у]колико је тон Даничићев достојанственији, утолико је већи јаз између онога што је Светић доказивао и онога што је било тачно” (исто).

2.2. А. Младеновић (1976: 160–161) пак сматра да се Даничић овде представио и „као полемичар кога његове младе године могу каткад понети и одвести ка иронисању на рачун противника с којима полемише, али који ипак не заборавља да је навођење чврстих доказа, научно оправданих, основно оружје у свакој расправи ове врсте”, те закључује да је Даничић тиме показао „да је кренуо сигурним путем: не путем полемике ради полемике, већ путем науке и научне истине”. На више места Младеновић истиче (1981: 35–36; 1997: VII) да полемички карактер не представља основну одлику овог дела, већ да је *Раџ* пре свега научно дело, док је полемички тон морао имати јер се млади Даничић (тј. до тада Ђорђе Поповић) умешао у вишегодишњу расправу између Вука и Светића. Ипак, он не превиди да Даничић „врло оштро полемише са М. Светићем, да често напада свога саговорника, [...] да га не оставља на миру све донде док не стекне убеђење да је свог противника потпуно уклонио са одговарајућег терена у научној расправи” (Младеновић 1975а: 65). Он већ у претекстуалном делу, у цитату из Дела апостолских запажа иронију и одговор на Светићеве речи, те уочава и анализира често Даничићево ослањање на цитате из Светог писма (1975а: 66–68). Занимљиво је његово запажање да на неколико места Даничић прибегава изражавању у десетерцима, чиме, према њему, уноси духовит тон, понекад ироничан, на пример:

... на ноге се јерови јунаци! 7; Боже мили, чуда великога, где јерови у Светића расту! 21; А кажите, вјери ви Божија! гдје се већма коријен тамани? 23;

или када апострофира чувене филологе свога времена:

О да дубока знања филолођије Славенске! Сакриј се Шафариче! Бјежи Миклошићу! Мучи Ханка! *Помрча ти слава Востокове!* Добровски! Копитаре! малена вам хвала 8.

Но свакако, чини нам се, тај њен карактер, у симбиози са аргументима, представља онај завршни ударац који је учинио даљу расправу са Вуковим противницима беспредметном.

2.3. Као кључну одлику Даничићевог полемичког стила проф. Симић истиче преплитање два слоја: звука народне речи и тона библијске приче: „Вешто је бирао Даничић народне доскочице и ефектно их уплитао у свој израз: али одатле он такође веома вешто, преко кратког цитата, са читаоцем ступа на план библијског израза [...]” (Симић 1997: 9). Овде можемо приметити и како високи, сакрални регистар има стилски промотивну функцију, јер појачава, истиче народну реч, подиже на пиједестал сâм фолклорни звук, наравно – нимало случајно – управо у години у којој Вук објављује свој превод *Новой завети* на народни језик (у чему му Даничић значајно помаже). Такође, запажамо и посебну врсту интертекстуалности, значајну и за стилистику текста Даничићеве полемике.

Налазимо и поређење са Вуковим стилем када се каже да је „полемички стил Даничићев живахан [...] свеж управо као и Вуков” (Симић / Јовановић Симић 2015: 151), али уочавају се и извесне разлике: наиме, док Вук полази од народних извора, Даничић се ослања на писану традицију. Тако се, према проф. Симићу, у Даничићевим алузијама и доскочицама јављају и Вукове речи. Те разлике прате ону линију Бошковићевих, често цитираних, размишљања, када каже да је Вук „сав здрава памет, пракса, узус, сав од народа, сав из народа”, док је Даничић „пре свега ерудиција, школа, знање – [...] сав од лингвистичке анализе, сав од науке” (1978: 187).

2.4. Милка Ивић, говорећи о Даничићу као синтаксичару, такође прави поређење, али са Миклошичем, и закључује да су „Daničićeve formulacije [...] manje koncizne i elegantne, često vrlo zapletene i zamorno preopširne” (1997: 102).¹ Павле Ивић пак даје поређење са Даничићевим преводима

¹ Говорећи о Даничићу као синтаксичару, М. Ивић (1997: 103) наводи да је он морао у свом пионирском подухвату савлађивати технику представљања синтаксичких чињеница са изузетним напором. Ипак, она примећује да је Даничић „izdašnji i

(1990: 244): „Превод *Старої заветї* изненађује поетичношћу која чудно одудара од стегнутог, исушеног, готово математичког стила већине Даничићевих научних списа.” Он такође додаје да је „његов израз био сувише непосредно ослоњен на народни начин казивања, без оне интелектуализације, која је ипак – како сматра – нормална одлика српског књижевног језика”. Ипак, постоје и друкчије оцене. О научном стилу Даничића проф. Симић каже: „Његов научни стил одликује се великом строгошћу у избору речи, и суздржаношћу израза. Нема у њега много сувишних, много прејаких, или по другOME нечему истакнутих речи које би одскакале из контекста. Све је на свом месту, све мирно – и поједностављено” (Симић / Јовановић Симић 2015: 152).² Дозволићемо себи да приметимо – јасно се разликују Даничићев научни и полемички стил – што је очигледно и из оцена карактера тих списа од стране Младеновића и проф. Симића. Оштар, често ироничан тон полемике Даничића стоји наспрам озбиљног и мирног тока његове научне мисли.

2.5. Када је реч о научној аргументацији, духовито делује први део оцене Р. Бошковића о томе како Даничићев *Раш* представља замену аргументације „врабаца и проје” (1978: 188) – аргументацијом науке, старинске духовитости и научне збиље. Бошковић ипак, готово супротно од П. Ивића, истиче и нормативност Даничићевог језика уопште насупрот Вуковом народском изразу. Следећи ово размишљање, проф. Симић закључује да је Даничић „прави зачетник научног стила” у Срба, док *Раш* за српски језик и *правойис*, према њему, представља „недостижни идеал полемичког стила” (Симић / Јовановић Симић 2015: 153).

3. Анализа Даничићевог полемичког стила.

3.1. Према терминологији Б. Тошовића, а у складу са, условно речено, приступом у руској комуникативној стилистици, Даничићеву полемичку улогу у *Рашу за српски језик и правойис* могли бисмо одредити као улогу *креатора* (научника „који се одликује особеним научним методом и резултатом”), и уже посматрано – *деструктора* – оног „који негира и, понекад, разара други научни модел” (Тошовић 2002: 341). Према истом,

komentarima, više nas i preciznije informiše o svom jezičkom materijalu”. На крају, свакако треба рећи да М. Ивић високо вреднује Даничићев приступ.

² Занимљиво је пратити релативизовање поменуте тврдње код проф. Симића. У оригиналном раду из 1997. године друга цитирана реченица гласи: „Нема у њега *ниједне* сувишне, *ниједне* прејаке или по другOME нечему истакнуте речи која би одскакала од контекста” (Симић 1997: 11; курзив наш).

функционалностилистичком приступу, с аспекта метода, овде уочавамо метод *деструкције*: „Деструкцијски стил одражава критички став, негирајући позицију, раскринкавајући оријентацију па се одликује већом разноврсношћу начина и средстава изражавања, експресивношћу и, понекад, емоционалношћу” (Тошовић 2002: 346–347).

3.2. Како се то огледа у полемици? Полемика се у литератури издваја као метатекстуални жанр – наиме, она настаје као реакција на неки текст, по принципу негативног односа (Морањак-Бамбураћ, према Катнић-Бакаршић 1999: 68). Између осталог, као стилска средства полемике М. Катнић-Бакаршић помиње комбинацију објективних елемената из сфере референтне функције и изразито субјективних елемената којима се реализују емотивна/експресивна функција, средства убеђивачког дискурса (попут реторичких питања, екскламација и сл.), као и цитате из прототекста с којим се полемише (исто: 69). Тошовић пак (2002: 321) истиче да се у полемици тежи употребити што „убитачнија” реч, а пошто се у основи полемике налази конфликт, избор речи је у функцији тог сукоба – аутор ће често бирати стилски јаче, упечатљивије речи. Према њему, циљ полемике је двострук: 1) поразити, раскринкати саговорника; 2) убедити читаоца у исправност својих ставова.

Расправа или полемика у класификацији текстова издваја се као аргументативни текст (Кликовац 2008: 300). Ова врста текста тиче се објашњења, доказа и расуђивања, уз примену различитих логичких операција (Валгина, према Јовановић Симић / Симић 2015: 147).³ Ипак, „првенствени циљ [расправе] није истраживачки него полемички”, у њој се запажа и критички осврт на мишљење одређеног аутора (Симић/Јовановић 2002: 136–137).

3.3. Како се онда поменути полемичка, деструкторска улога Даничићева одражава на његов стил у *Рату*?

3.3.1. Негација. Пре свега, кроз истакнуту, учесталу и различито исказивану синтаксичку негацију у овом полемичком тексту. Наиме, код Да-

³ Ј. Јовановић Симић и Р. Симић у својој *Вербатолоџији* помињу разнолике врсте тзв. *вербатива* – текстеме или споја текстова којима се имплицитно или експлицитно упућује на начин излагања (2015: 252). Поред *наратива*, *дескриптивна*, *интерпретативна*, *експликативна* и других, аутори као једну од форми структурне организације текста/дискурса издвајају и *аргументатив*, чије се одлике могу препознати и у расправи (полемици). Можда бисмо, у вези с тим, могли говорити и о *деструктиву*, који би подразумевао супротстављену, критичку, полемизаторску позицију у начину излагања каква се може препознати у свађи, расправи, препирци, спору, дискусији и сл.

ничића се негација често ниже из реченице у реченицу, и то као (терминологија према Ковачевић 2002; Јовановић 2013):

- 1) реченична негација (као предикатска и ванпредикатска);
- 2) лексичка негација (не само кроз творбено негиране лексеме префиксима *не-* и *без-*, већ и афирмативне форме лексема које уносе негативну семантику у исказ, што се у литератури назива *имплицитном негацијом* – она стоји наспрам експлицитне, формално исказане – Пипер и др. 2005: 964).

Размотримо само неке примере са самог почетка расправе (у загради је представљен тип негације):

Покрај многијех другијех *невоља* књижевност наша јако *заостаје* [$\rightarrow$ *не најпрегудје*] и за то што нам *се* књижевници још *не могу да појде* *ни* каквијем словима треба да пишемо [лексичка експлицитна и имплицитна + предикатска негација + негативни интензификатор *ни*] 3; Ево већ тридесет година како се око тога *виче* и *прейиче* [негативна квалификација] 3; Један је само Вуков [правопис] којег се више њих држи, а осталијех је тма, *нишпи* *им се зна броја* *ни имена*; јер се *не само не држи једнога више књижевника, него ни који их траде не држе се своје трађевине* и ако их у једној књизи више *не промијене*, јамачно ће их неколике својега века промијенити [негативни интензификатори *нишпи*–*ни* + сложена градијација *не само* (предикатска *не држи се*) *него ни* (предикатска *не држе се*) + предикатска *не промијене*] 3; У чему се Вуков разликује од свију овијех, и на кокову је темељу изидан, зна се одавно, а ко *не зна* може ласно сазнати; али ко ће све ове увјецбати! [контрастна предикатска негација] 4; У томе језикословноме Утуку има пуно *трдње* и *беспослица*, које паметноме човеку *не доликују ни* у говору а камоли у хартији и у књизи, тако да се једва може разазнати главно од тијех *беспослица* [имплицитна и експлицитна лексичка (*без-*) + градиациона псеудонегација *а камоли* са негативним интензификатором *ни* + експлицитна лексичка негација (*без-*)] 4; Ја *не ћу* сад *истеривати* колико се ови остали правописи слажу са Светићевијем, *ни* јели оно истина што каже Светић... [предикатска + негативни интензификатор *ни*] 4; Писмо *није нишпила групо* *до* сурогат језика илии бесједе човечије... [предикатска негација са перифрастичким интензификатором *нишпила до*] 5;

Овде смо издвојили само неке особите врсте негација с почетка, но ту су и бројне друге, већином предикатске, понегде праћене негативним интензификаторима, квантификаторима или лексичким негацијама:

У њих је свију главно: само да *није* на Вукову 4; На то *нема* одговора 4; *Ни* њему се истина све разлике *не знају* ни данас... 4; *Не ћу*, рекох, тога истеривати 4; а он *не очистио* дурбина 11; *нијде* тога *не доказује* 12; *не чинимо* разлике 16; *Никад* *ни* до вијека 16; али ваљада *нико није* толико слијеп (а овдје и *не требају* очи

него само чисто ухо), да *не види* да ту нема разлике у гласу и 17; *ни један* народ *не пише* за акценте особитијех слова 18; Дакле *није* истина што Светић каже 22; Ко се овако *нејак* и овако *неприправан* усуди пред свијетом бесједити и другима се за учитеља наметати, *није* му се већ чудити што *не зна* 31; свакога *незнања* то већма *нестаје* што већма истина сија 34–35; А ту *није* тријебе далеко тражити свједочанства 44; итд.

Важно је уочити многобројност и разноликост синтаксичких негација, између осталог и са интензификатором *ни* (понегде удвојеним), или *нишпи*, градационом псеудонегацијом у конструкцијама са *а камоли*, тзв. антирес-триктивним градационим конструкцијама са *не само, нешто/већ*, перифразичким интензификатором *нишпиа друго до* итд.⁴ Примећујемо и да се понегде ради о негацији на формалном, али асерцији на значењском плану: у таквим примерима негацијом се истиче, служи експресивизацији. Издваја се и лексичка, и то експлицитна (*невоље, беспослице, незнања, нестаје, нејак, неприправан*), која је често квантификаторска (са заменичким речима *нико, нигде* итд.) или имплицитна негација (*заостаје* овде, на пример, имплицира *не напредује*). Негативну квалификацију, такође, уноси негативна (тј. непожељна, неповољна) експресивна конотација, која се овде често јавља у копулативним конструкцијама: *виче и прейири* 3; *кужавица истинна и сиромаш народ* 3, *трдне и беспослица* 4.

Као што видимо уочавају се и разнолике функције негације (овде издвојене према Јовановић 2013): функција чистог порицања, затим негативног става према очекиваној радњи глаголске радње, појачавање израза помоћу контраста у двојној структури итд.

Међутим, тиме се негација код Даничића не исцрпљује, она се јавља и на:

- 3) фигуративном плану: кроз тзв. 'фигуре негације' (в. Ковачевић 2015) – различите врсте ироније, сарказма и, нарочито, реторичких питања.

Неке примере ироније видели смо и код А. Младеновића. Овде пажњу усмеравамо на реторичка питања и питања уопште. Погледајмо примере:

- (1) Шта ли ћемо са *јџлен* [...], кад би према Светићевом *зелен* требало да се изговара *зелџен*? – Ја шта ћемо са *трад* и *трад*, [...], а свака се друкчије изговара и свака друго значи? – Шта ли ћемо са *ваш* и *ваш*...? – Ја шта ли ћемо са оним ријечима које се по лијепоме својству нашега пјевачког језика сваки час другијем гласом изговарају? За што н. п. говори Србин: *исидог тра, исидог куће*...? Зашто

⁴ Терминологија према Ковачевић 2002.

се говори *наш* и *оченаш* [...] Еда ли су и ти гласови у *исход* и *наш* постали од јерова? Еда ли ће Светић још једну реч писати час с ѡ час с ѡ? 10;

(2) Та не пишете ли и сами од *поџибох* [...] *поџинуџи* без б? Не пишете ли од *укидох*, *скидох* [...] *укинуџи*, *скинуџи* без г? Не пишете ли од *заџрџох* [...] *заџрнуџи* без џ? Не пишете ли од *џрскох* [...] *џрснуџи* без к? Не пишете ли од *свискох* [...] *свиснуџи* без к? итд. 26.

Док је за А. Младеновића, како смо видели, на садржинском плану научни аргумент кључно „оружје” двадесетједногодишњег Ђуре Даничића у овом рату, могли бисмо рећи да је његово најјаче „оружје” на стилистичком плану управо – реторичко питање. Овде видимо кумулацију реторичких питања, а може се уочити и изванредан образац у њиховом излагању, који доприноси интензивирању њихове експресивности: наизменично се у пар наврата смењују питања са иницијалним *Шта ли ћемо...* и *Ја шта (ли) ћемо...*, затим следе два питања која почињу са *За што (се) говори* и закључно, два питања са *Еда ли...*, којима се поентира. У другом низу примера пак уочава се паралелизам, понављање исте форме питања. Овде су дати само илустративни примери, али питањима се прожима цео Даничићев текст.⁵ Укупно узевши, овим фигуративним поступком, једним од већ поменутих средстава убеђивачког дискурса, сугерише се и једна од кључних одлика Даничићевог стила: *неџаџорска инџероџаџивност* – као врста опште упитаности самог Даничића над прототекстом којом убедљиво негира ставове Светића. Тако, ова интерогативност јавља се како у уводу, тако и на самом крају, у закључку расправе: *Али, џо Боџу! шта је он ураџио? Чим ће он да се и уџореди с Вуџом?* (63).

3.3.2. Адверзативни односи. Низање негација преплиће се даље са супротним или адверзативним логичким односима исказаним на реченичном и надреченичном плану – кроз обележја као што су, с једне стране, (а) везници и (б) текстуални конектори супротне семантике – у Даничиће-

⁵ Исп., између осталог, и Даничић 1847: 3, 7, 16–17, 32, 39, 43, 44, 50–51, 57, 63. Кумулације реторичких питања јављају се на 9–10, 19–20, 22–23, 26–31, 36, 47–48, 55. У другим случајевима ради се обично о једном питању: *Зар нам је мало што нас џешка времена раздвоџише на двије буквице, неџо ћемо у свакој још џо неколике џраџиџи?* (3); *Не видиџе ли џу закона?* (26); *Али шта је Добровски нашим филоџоџима? У џних се слова не џрешџарају* (32); *Како му се [Вуџу] дакле може реџи да џроџив себе ради што сад вели да џреба језик чистџиџи од свеџа џуџеџа?* (39). Поред реторичких, понегде се јављају и питања којима уводи Светићеве речи: *Да што вели?* 40; *џа шта вели?* 43 и сл.

вом инвентару то су, пре свега, *а, али, но, нећо*.⁶ Како је у литератури већ примећено (Јовановић 2013: 199), везник *али* „најављује сигнификацијски диспаритет и структурну дискрецију”, те се према инклузивности саставних везника истиче ексклузија супротних. С друге стране, уочава се и разлика везника ‘али’ у везничкој и конексионој функцији: у потоњој он је заменљив другим конекторима или изостављив (исто: 233). Ради илустративности овде наводимо ограничен број примера (којих несумњиво има много код Даничића):⁷

(а) ... па не ће ни један да попусти, *а* кукавица истина страда и сиромаш народ 3; јер се не држи само једнога више књижевника, *нећо* ни који их граде не држе се своје грађевине; зна се одавно, *а* ко не зна може ласно дознати 3; *али* ваљда да нико није толико слијеп (а овдје и не требају очи *нећо* само чисто ухо), да не види да ту нема разлике у гласу *н*, *нећо* само да се другачије гласом удара код самогласнога *е* 17; онда би ваљало *не само* четири *р* начинити [...] *нећо* бисмо од свакога самогласника још по четири измислили 17; Ово *нијесу* говорни гласи, *но* само ударање гласом или акценти 18; Ја рекох горе да друкчије и не треба писати него како се говори, *а* сад дај да видимо може ли се у нас друкчије писати 21; Све ово довољно свједочи да у ових глагола није *г* „допунителный нараштај”, *нећо* да иде у коријен 30; итд.

(б) Кад Светић онако лијепо казује шта је [...] језик, ваљало би да је рекао и правопис шта је, кад је о правопису ријеч. *Нећо* он мисли о правопису, *а* говори о језику 5; Под првијем окриљем видјесмо *џ* и *ѝ* гдје се *не мојоше* у Светића закрилити. *Али* они имају у њега још двије одбране 11–12; Управо се не зна како су се ова слова изнајприје изговарала (*). *Али* кад испоредимо [...] 12; За то није вриједно да се око тога чини више ријечи. *Али* опет од чуда да видимо, мало само, како Светић и овдје мудрује 19; За то дакле што која разлика у језику долази од органа, још се не смије бацати, нити је ко властан на земљи учити људе и нагонити их да друкчије говоре... *Али* је много већи и претежнији други узрок 23; Светић не да да се у спољашњу претварању тврда слова мијењају у мекана, ни да се мекана пред тврдијем мијењају у тврда. А Вук вели да их треба мијењати; и право вели! 24; Ја слободно вељу: На пукоме незнању и пустој самољубству. *Нећо* знамо врло добро да свакога незнања то већма нестаје, што већма истина сија, *а* свако сиље то већма пада што већма правда јача и приспијева... 34–35; Вук ређа и примјера својега чишћења, па нигдје ни налик на оне Светићеве. *Али* и да тога ништа нема... 36; Ко му, за Бога, не ће вјеровати? *Али* нека опрости што ћу рећи да није истина да је оно Вук казао [...] 43; итд.

⁶ Везник *већ* забележили смо у супротном односу тек у једном примеру, када Ђ. Даничић расправља о односу језика и писма: *Ако ли се даље маши, није вјеран слуша, и гођи ће господар коме служи и укориће га што не докучи чећа ради постоа, већ га најрди пред свијетом* 6.

⁷ Подвлачења негација и курзив (код везника и конектора) у примерима наши.

Показује се да је аргументацијска структура текста овде стилски активирана: Даничићев стил негације нарочито је потпомогнут адверзативним логичким, тј. фигуративно посматрано контрастним, антитетичким односима – њима се и негира и заузима супротстављена, критичка позиција.

3.3.3. Егземплификација и адиција. Ипак, у томе се не исцрпљује стилска структура Даничићеве аргументације. Поставља се кључно питање: на ком месту у свом полемичком тексту Даничић износи свој суд? Како се показује, када то не чини кроз негиране или супротстављене исказе, аутор свој аргумент поставља понекад на стилски јако, истакнуто место у тексту – на сам крај расправе о одређеној теми, на ком је комуникативно посматрано и информативни фокус, па и семантичко тежиште. Након тога, даје се низ примера којима он потврђује властити став, тј. следи *еџемплификација* научног става. Све досад наведено показује како се код Даничића уочава извештан образац, врста моделативне изградње текста: кумулација синтаксичке, лексичке и фигуративне негације преплиће се са антитетичким структурама у тексту, а то често даље прати нарочито истакнут и егземплификован аргумент. Међутим, тиме се не заокружује поменути модел, нити се исцрпљују могућности Даничићеве стилистике текста, па ни композиционе могућности *Раџа* (те овде није могуће говорити, рецимо, о шаблону или типизираниости). Тако, рецимо, након наизглед заокружене расправе о одређеном питању Даничић често експлицитним формулама уводи и просто додавање текста: *Ако ли пак још није* [Светић видео да му је 'основ без основа'], *ево му његовијех примјера, нека ња они обавијесте* 11; *Ако још не види нека испореди* [...] 15; *Ко ме ово није до-ста, ево му још* 24; и сл., након чега следи дужи низ примера који се даље разматрају и коментаришу. Таква врста просте *адиције* текста, текстуалне надградње, представља специфичан, стилски ефектан, поступак излагања грађе, и то из најмање два разлога – прво, она дели грађу на два дела: први део чине илустративни примери, док се допунском грађом, такође размотреном, као емфазом, додатно потврђују изнети аргументи; и друго, тиме се ствара утисак велике количине доказа који би требало да до краја убеди читаоца у истинитост Даничићевог суда. Такав начин кумулативног излагања грађе може се свакако одредити и као градацијски.

3.3.4. Разговорни језик. На крају, вратићемо се речима проф. Симића о „звуку народне речи” и покушати да то питање осветлимо из другог угла. Прво, треба рећи да Даничићев дискурс по својим унутрашњим и спољашњим особинама свакако јесте научни: с унутрашње стране, он расправља о научно релевантној теми, објективно анализира језичку грађу, разлож-

но закључује, даје примерне доказе; са спољашње – цитатима се позива на немачке и славистичке научне изворе (на изворним језицима), као и прототекст, користи се фуснотама (има их 27 у целом тексту), табеларним приказом, компарацијом и сл. Међутим, он се, наравно, не може означити „научним” без остатка. Покушаћемо тај „остатак”, који је овде знатан, да поближе размотримо.

То се, с једне стране, може пратити кроз фигуративни план његовог текста, пре свега иронију или сарказам (исп. *Каг Светић зна како су Бој зна каг Койћи и Манџи усне намјештали и зубе кесили* [...] 7–8). У иронијски интонираним исказима у *Рату* такође уочавамо честе апострофе – у већ поменутом „зазивању” чувених филолога, затим када расправља о јеровима (*Дакле, на ноје се јерови јунаци!*), и код обраћања „етимолозима” (... *е аферим, ђосјого етимолози!*; *Ако ли то не верујете, ђосјого часна! а ви пишите* серпе [...] 18). Тако исто и ван ироније, у исказу са императивом који представља говорни чин упозорења: *Не дај се варати, граи Србине, тијем лажнијем пророцима!* 18. Ту се уочава и прагматички занимљива транспозиција у 2. л. јд. (из опозиције 1. и 3. лица: ја – он, „Светић”), на план комуникације са читаоцима. Такође, и у примерима реторичких питања (*Та не пишите ли и сами од ђојбох* [...] *ђојинути без б?* итд.) јавља се прелазак расправе са Светићем на расправу са већом групом људи, Вукових противника (у опозицију 1. и 2. л. мн.: ми – ви, „етимолози”). С друге стране, многи од ироничних исказа праћени су, као што видимо, ексclamацијом као обележјем. Ексclamативност у Даничићевом тексту представља једно од често активираних експресивизацијских средстава. Општа узвичност његовог стила види се понегде у (а) идиоматском „слоју” текста и, чешће, (б) колоквијалном изразу, неретко и усред реченице:

(а) Буди Бог с нама, ово је тек чудо! 21; Најприје ваља скочити, па онда рећи: хоп! 11;

(б) ... себи руке дјевере! 6; Е ту је сада чвор! 21; Мудра ријеч, ако је истина! 22; ...е аферим, господо етимолози! 23; Ето вам филолођије! Ето вам обране ваше! 23; Хвала му и на томе! 26; А збиља! дакле је и у *метем* 29; ...нађоше се у запри наши етимолози како ће их писати! 31; За чудо је како Светић још не ће да призна да променути не ваља! 40; Ово је нечувена новина! 40; Вук пише *ђомињаш* и *нашћамјан*: Вук не зна српски! 43; ...зар се, болан! и *а* у сјеверноме нарјечију мијења у *и*? 47; И частити ваљада ни у Светића не значи *ђијелити*, него јамачно што више! 50; Светић грди Вука! 59; Али, по Богу! шта је он учи-нио? 63.

И уопште, фразеологија (и паремиологија) код Даничића се среће на разним местима:

...толико нам свијема мора *образ црвенији* пред ученијем Славенскијем свијетом 8; а онамо мисле да су прве Словене *за појас зацјели* 8; но Светић је за добро нашао за добро нашао оно прво премучати, а друго опет *на своју воденицу* навити 55; Јован је Суботић цијелијем онијем чланком... *освијетљао образ* свему народу нашем 59;

Ко бесједи што хоће, мора слушати што неће, веле наши стари 11; Каква дупља онаке и пчеле излијећу 29; Не лаје куца села ради, него себе ради 47.

Па и сам колоквијални израз:

Шта? – Бре сви би нам народи завидјели 17; а два, хвала Богу, већ имамо од Ђура Аугустиновића 17.

Не сме се, дакле, заобићи сирова снага изворне, народске речи и уопште фолклорног богатства у овом тексту.

Из ових наведених примера заправо се може видети како се транслацијом, кроз народну реч, па и разговорни језик, ублажава, амортизује строг научни стил, а с друге стране, појачава стилски ефекат полемике.⁸ Експресивност разговорне речи – путем иронијски интонираних исказа, директне комуникације, екскламатиности, народских израза итд. – овде се инкорпорира у, условно речено, научни дискурс, и тиме би се и на Даничићевом примеру полемика могла одредити као жанр прелазног типа особите врсте интертекстуалности.

Такође, у овом тексту може се јасно пратити како учесталом употребом разноврсних оператора негације, интерогације и екскламације „долази стварно до знатног повишења интензитета дискурзије, која се огледа у виском емоционалном тону”, како је већ у литератури и примећено за функционалну природу тих оператора (Јовановић 2013: 55).

4. Закључне напомене. Даничић је, да закључимо, искористио готово сва расположива средства полемичког стила. Моћним, рекли бисмо мла-

⁸ Ипак, по мишљењу М. Ковачевића, изнетом у дискусији на Округлом столу, дискутабилно је да ли се овде може говорити о правом научном стилу. Он је поставио питање односа научни : полемички стил, сматрајући да, будући писан за широке масе, он није научни. Такође, А. Милановић помиње да су други аутори из 19. века често своје текстове писали у „народском” духу, те да су јасне дистинктивне црте данашњег научног стила несводиве на ондашње време у ком су се функционални стилови на народној основи књижевног језика тек почели развијати и консолидовати.

далачки бунтовним, стилем негације – пре свега, упитно-негаторским и екскламативно-негаторским исказима, а научнички зрелом аргументацијском структуром лако је побио ставове Вуковог противника. Тако се, изгледа, потврђује оцена – формално дата у негацији – да *Рат за српски језик и правопис* представља „недостижни идеал полемичког стила” (Симић–Јовановић Симић 2015: 153).

ИЗВОР

Даничић 1847: Ђ. Даничић, *Рат за српски језик и правопис*, Будим: Пештански универзитет, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/2171>

ЛИТЕРАТУРА

- Бадрлица 1990: В. Бадрлица, Језик Ђуре Даничића у првим његовим списима, *Прилози проучавању језика*, 24/26, Нови Сад: Катедра за јужнословенске језике, 51–86.
- Белић 1998: А. Белић, *О великим ствараоцима*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бошковић 1978: Р. Бошковић, Ђуро Даничић и књижевни језик наш, у: *Одабрани чланци и расправе*, Подгорица: ЦАНУ.
- Ивић П. 1990: П. Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*, Београд: БИГЗ.
- Ивић М. 1997: М. Ivić, *О Вуковом и вуковском језику*, Београд: Библиотека XX век.
- Јерковић 1991: Ј. Јерковић, О језику Даничићевих писама, у: *Језик и писци*, Нови Сад: Матица српска, Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, 58–92.
- Јовановић 2013: Ј. Јовановић, *Лингвистички и стилстички аспекти проучавања реченице*, Београд: Јасен.
- Јовановић Симић / Симић 2015: Ј. Јовановић Симић, Р. Симић, *Вербатологија* (лингвистичке основе науке о вербализацији света), Београд: Научно друштво за проучавање и неговање српског језика, Јасен.
- Катнић–Бакаршић 1999: М. Katnić-Bakaršić, *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Center for Publishing Development, Electronic Publishing Program, https://www.ffst.unist.hr/_download/repository/Lingvisticka_stilistika.pdf.
- Кликовац 2008: D. Klikovac, Naučni stil Radosava Boškovića, у: *Jezik i moć*, Београд: Библиотека XX век.
- Ковачевић 2002: М. Ковачевић, *Синтаксичка негација у српском језику*, Ниш: Издавачка јединица Универзитета.

- Ковачевић 2015:** М. Ковачевић, *Стилска и грамашка стилска фигура*, Београд: Јасен.
- Младеновић 1975а:** А. Младеновић, Полемички карактер Даничићевог *Раша за српски језик и правопис*, *Зборник за филологију и лингвистику* XVIII/1, Нови Сад: Матица српска, 65–76.
- Младеновић 1975б:** А. Младеновић, О језику Даничићевог *Раша за српски језик и правопис*, *Зборник за филологију и лингвистику* XVIII/2, Нови Сад: Матица српска, 61–78.
- Младеновић 1976:** А. Младеновић, Ђура Даничић и *Раш за српски језик и правопис*, *Књижевност и језик*, год. 23, бр. 3, Београд: Друштво за српскохрватски језик и књижевност Србије, 157–164.
- Младеновић 1981:** А. Младеновић, Даничићева филолошка аргументација исправности Вукове реформе књижевног језика и правописа, у: *Зборник о Ђури Даничићу*, А. Исаковић, Ј. Торбарина (ур.), Београд: САНУ, Загреб: ЈАЗУ, 35–43.
- Младеновић 1997:** А. Младеновић, Ђура Даничић и његов *Раш за српски језик и правопис*, у: *Раш за српски језик и правопис*, Ђ. Даничић, фототипско издање, Београд: Народна библиотека Србије, III–VIII.
- Пипер и др. 2005:** П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременог српског језика*, М. Ивић (ур.), Београд: Београдска књига, Институт за српски језик САНУ.
- Симић 1997:** Р. Симић, Даничићев стил, *Српски језик: студије српске и словенске*, Год. 2, бр. 1/2, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 5–13.
- Симић/Јовановић 2002:** Р. Симић, Ј. Јовановић, *Основи теорије функционалних стилова*, Београд: Јасен.
- Симић / Јовановић Симић 2015:** Р. Симић, Ј. Јовановић Симић, *Општа стилска*, Београд: Јасен.
- Тошовић 2002:** Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

Nenad S. KRČIĆ

ĐURO ĐANIČIĆ'S POLEMIC STYLE IN *THE WAR FOR THE SERBIAN LANGUAGE AND ORTHOGRAPHY*

Summary

This paper discusses previous examinations of Daničić's style, then point out some factors of the author's polemic style. Through the notion of *destruction* as the kind of principle in science, developed in the functional stylistics, the discussion follows the accumulation of

diverse negation and its interweaving with the opposite logical relations. Qualitative analysis shows that the model of the organization of Daničić's argumentative structure has stylistic significance. Also, the paper distinguishes the expressive means that provide the "vitality" of Daničić's style, and the necessary efficiency. Thus, through the analysis of stylization procedures, it is determined how the "unreachable ideal of a polemic style" is achieved in *The War*.

Савез славистичких друштава Србије
ГОДИНА 1847: ПРЕЛОМНА
ТАЧКА САВРЕМЕНЕ СРПСКЕ КУЛТУРЕ

Зборник радова

Издавач
Савез славистичких друштава Србије

За издавача
Рајна Драгићевић

Уредници
Александар Милановић
Рајна Драгићевић

Рецензенти
Срето Танасић
Александар Јовановић
Петар Пијановић

Тираж
500 примерака

Припрема и штампа

Штампа
Ш Т А М П А

ISBN 978-86-917949-9-6

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41"1847"(082)
050+070(=163.41)"1847"(082)
655.4/.5(=163.41)"1847"(082)

ГОДИНА 1847: преломна тачка савремене српске културе / [уредници
Александар Милановић, Рајна Драгићевић]. – Београд : Савез славистичких
друштва Србије, 2018 (Београд : Чигоја штампа). – 185 стр. ; 25 cm

Тираж 500. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија
уз сваки рад. – Summaries.

ISBN 978-86-917949-9-6

а) Српска језик – Стандардизација – 1847 – Зборници б) Серијске
публикације, српске – 1847 – Зборници с) Издавачка делатност – Срби –
1847 – Зборници

COBISS.SR-ID 272106508